

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПРАВО

і БЕЗПЕКА

Науковий журнал

№ 3 (74) 2019

DOI: 10.32631/pb.2019.3

Засновник та видавець –
Харківський національний університет внутрішніх справ

Виходить 4 рази на рік

Заснований у травні 2002 р.

Журнал посів II місце в конкурсі на краще наукове
періодичне видання в системі МВС України у 2017,
2012 та 2010 роках, III місце – у 2014 році

Харків 2020

Журнал належить до категорії «В» Переліку наукових фахових видань України (п. 3 наказу МОН України від 15.01.2018 № 32) і є фаховим з юридичних наук (наказ МОН України від 12.05.2015 № 528) та із психологічних наук (спеціальність 19.00.06 «Юридична психологія») (наказ МОН України від 06.03.2015 № 261)

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ, протокол № 10 від 24.09.2019

Головний редактор: *О. І. Безпалова*, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України (Харківський національний університет внутрішніх справ, Україна)

Заступник головного редактора: *С. О. Шатрава*, доктор юридичних наук, професор (ХНУВС, Україна)

Відповідальний секретар редколегії: *Л. С. Кацалап*, кандидат юридичних наук (ХНУВС, Україна)

Редакційна колегія журналу:

- С. Є. Абламський*, кандидат юридичних наук (ХНУВС, Україна)
О. С. Бакумов, кандидат юридичних наук, доцент (ХНУВС, Україна)
В. І. Барко, доктор психологічних наук, професор (Державний науково-дослідний інститут МВС України (м. Київ), Україна)
К. Л. Бугайчук, кандидат юридичних наук, доцент (ХНУВС, Україна)
Т. І. Гудзь, кандидат юридичних наук, доцент (ХНУВС, Україна)
П. ван Дайне, доктор філософії, професор (Утрехтський університет, Нідерланди)
О. В. Джафарова, доктор юридичних наук, професор (ХНУВС, Україна)
А. Ді Ронко, доктор філософії в галузі кримінології (Есекський університет (м. Колчестер), Сполучене Королівство)
О. О. Євдокімова, доктор психологічних наук, професор (ХНУВС, Україна)
М. А. Ключко, доктор філософії в галузі соціології, доцент (Університет штату Огайо (м. Меріон), США)
К. фон Лампе, доктор філософії в галузі кримінального права та кримінології (Берлінська школа економіки та права, Німеччина)
О. М. Литвинов, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (ХНУВС, Україна)
А. Марковська, доктор філософії (Університет Англія Раскін (м. Кембридж), Сполучене Королівство)
М. І. Марчук, кандидат юридичних наук, доцент (ХНУВС, Україна)
К. Ю. Мельник, доктор юридичних наук, професор (ХНУВС, Україна)
У. Б. Михайлишин, доктор психологічних наук, доцент (Ужгородський національний університет, Україна)
Ю. В. Орлов, доктор юридичних наук, доцент (ХНУВС, Україна)
В. Б. Пчелін, доктор юридичних наук, доцент (ХНУВС, Україна)
В. В. Россіхін, доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України (Харківський національний університет радіоелектроніки, Україна)
Г. В. Россіхіна, доктор юридичних наук, доцент (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
О. Ю. Салманова, доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України (ХНУВС, Україна)
А. Серджі, доктор філософії в галузі соціології та кримінології (Есекський університет (м. Колчестер), Сполучене Королівство)
О. О. Сердюк, кандидат соціологічних наук, доцент (ХНУВС, Україна)
В. В. Сокуренько, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (ХНУВС, Україна)
М. В. Стащак, доктор юридичних наук, професор (ХНУВС, Україна)
Р. Л. Степанюк, доктор юридичних наук, професор (ХНУВС, Україна)
О. І. Федоренко, доктор педагогічних наук, професор (ХНУВС, Україна)
Д. В. Швець, кандидат педагогічних наук, доцент (ХНУВС, Україна)
Л. О. Шевченко, кандидат психологічних наук, доцент (ХНУВС, Україна)
В. В. Шендрик, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України (ХНУВС, Україна)
М. Г. Щербаковський, доктор юридичних наук, доцент (ХНУВС, Україна)
М. Ягер, доктор філософії, професор кримінології (Люблянський університет, Словенія)

- ✍ Статті журналу проходять рецензування, яке організують члени редколегії. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.
- ✍ Журнал включено до міжнародної наукометричної бази «Index Copernicus International», доступ до паспорту видання: <https://journals.indexcopernicus.com/++p24783657,3.html>.
- ✍ Електронна копія журналу безоплатно розміщується у відкритому доступі на сайті видання (<http://pb.univd.edu.ua>) і на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України (<http://nbuv.gov.ua/j-tit/PiB>). Повний актуальний перелік баз, репозитаріїв, бібліотек, каталогів можна побачити на сайті видання.
- ✍ Доступ до профілю журналу в Google Академії: <https://scholar.google.com/citations?user=Vi9GuiIAAAAJ>.
- ✍ При передруку посилання на журнал «Право і безпека» обов'язкове.

ХАРЬКОВСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

ПРАВО

и БЕЗОПАСНОСТЬ

Научный журнал

№ 3 (74) 2019

DOI: 10.32631/pb.2019.3

Основатель и издатель –
Харьковский национальный университет внутренних дел

Выходит 4 раза в год

Основан в мае 2002 г.

Журнал занял II место в конкурсе на лучшее научное
периодическое издание в системе МВД Украины в 2017,
2012 и 2010 годах, III место – в 2014 году

Харьков 2020

Журнал относится к категории «В» Перечня научных профессиональных изданий Украины (п. 3 приказа МОН Украины от 15.01.2018 № 32) и является профессиональным по юридическим наукам (приказ МОН Украины от 12.05.2015 № 528) и по психологическим наукам (спец. 19.00.06 «Юридическая психология») (приказ МОН Украины от 06.03.2015 № 261)

Рекомендован к печати и к распространению через сеть Интернет Учёным советом Харьковского национального университета внутренних дел, протокол № 10 от 24.09.2019

Главный редактор: **О. И. Беспалова**, доктор юридических наук, профессор, заслуженный деятель науки и техники Украины (Харьковский национальный университет внутренних дел, Украина)

Заместитель главного редактора: **С. А. Шатрава**, доктор юридических наук, профессор (ХНУВД, Украина)

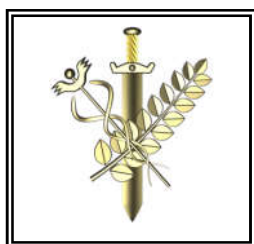
Ответственный секретарь редколлегии: **Л. С. Кацалап**, кандидат юридических наук (ХНУВД, Украина)

Редакционная коллегия журнала:

- С. Е. Абламский, кандидат юридических наук (ХНУВД, Украина)
А. С. Бакумов, кандидат юридических наук, доцент (ХНУВД, Украина)
В. И. Барко, доктор психологических наук, профессор (Государственный научно-исследовательский институт МВД Украины (г. Киев), Украина)
К. Л. Бугайчук, кандидат юридических наук, доцент (ХНУВД, Украина)
Т. И. Гудзь, кандидат юридических наук, доцент (ХНУВД, Украина)
П. ван Дайне, доктор философии, профессор (Утрехтский университет, Нидерланды)
Е. В. Джафарова, доктор юридических наук, профессор (ХНУВД, Украина)
А. Ди Ронко, доктор философии в области криминологии (Эссекский университет (г. Колчестер), Объединённое Королевство)
Е. А. Евдокимова, доктор психологических наук, профессор (ХНУВД, Украина)
М. А. Клочко, доктор философии в области социологии, доцент (Университет штата Огайо (г. Мэрион), США)
К. фон Лампе, доктор философии в области уголовного права и криминологии (Берлинская школа экономики и права, Германия)
А. Н. Литвинов, доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины (ХНУВД, Украина)
А. Марковская, доктор философии (Университет Англия Раскин (г. Кембридж), Объединённое Королевство)
Н. И. Марчук, кандидат юридических наук, доцент (ХНУВД, Украина)
К. Ю. Мельник, доктор юридических наук, профессор (ХНУВД, Украина)
У. Б. Михайлишин, доктор психологических наук, доцент (Ужгородский национальный университет, Украина)
Ю. В. Орлов, доктор юридических наук, доцент (ХНУВД, Украина)
В. Б. Пчелин, доктор юридических наук, доцент (ХНУВД, Украина)
В. В. Россихин, доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник образования Украины (Харьковский национальный университет радиоэлектроники, Украина)
Г. В. Россихина, доктор юридических наук, доцент (Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина, Украина)
Е. Ю. Салманова, доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник образования Украины (ХНУВД, Украина)
А. Серджи, доктор философии в области социологии и криминологии (Эссекский университет (г. Колчестер), Объединённое Королевство)
А. А. Сердюк, кандидат социологических наук, доцент (ХНУВД, Украина)
В. В. Сокурченко, доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины (ХНУВД, Украина)
Н. В. Стацак, доктор юридических наук, профессор (ХНУВД, Украина)
Р. Л. Степанюк, доктор юридических наук, профессор (ХНУВД, Украина)
Е. И. Федоренко, доктор педагогических наук, профессор (ХНУВД, Украина)
Д. В. Швец, кандидат педагогических наук, доцент (ХНУВД, Украина)
Л. А. Шевченко, кандидат психологических наук, доцент (ХНУВД, Украина)
В. В. Шендрик, доктор юридических наук, профессор, заслуженный юрист Украины (ХНУВД, Украина)
М. Г. Щербаковский, доктор юридических наук, доцент (ХНУВД, Украина)
М. Ягер, доктор философии, профессор криминологии (Люблянский университет, Словения)

- ✍ Статьи журнала проходят рецензирование, которое организуют члены редколлегии. Мнения авторов могут не совпадать с позицией редколлегии.
- ✍ Журнал включён в международную наукометрическую базу «Index Copernicus International», доступ к паспорту издания: <https://journals.indexcopernicus.com/++p24783657,3.html>.
- ✍ Электронная копия журнала бесплатно размещается в открытом доступе на сайте издания (<http://pb.univd.edu.ua>) и на сайте Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского НАН Украины (<http://nbuv.gov.ua/j-tit/PiB>). Полный актуальный перечень баз, репозитариев, библиотек, каталогов можно увидеть на сайте издания.
- ✍ Доступ к профилю журнала в Google Академии: <https://scholar.google.com/citations?user=Vi9GuiIAAAAJ>.
- ✍ При перепечатке ссылка на журнал «Право и безопасность» обязательна.

LAW

and SAFETY

Scientific journal

No. 3 (Vol. 74) 2019

DOI: 10.32631/pb.2019.3

Founder and publisher –
Kharkiv National University of Internal Affairs

The frequency: 4 issues per year

Founded in May, 2002

In 2017, 2012 and 2010 the journal was ranked the 2nd,
and in 2014 took the 3rd place in the contests for the best scientific,
educational and periodical edition within the system of the Ministry
of Internal Affairs of Ukraine in the category “scientific periodicals”

The journal belongs to the category “B” of the List of scientific professional editions of Ukraine (p. 3 of the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated from January 15, 2018, No. 32) and is a professional edition in the field of juridical science and in psychology (legal psychology)

Recommended for publishing and distribution through Internet by the Academic Council of Kharkiv National University of Internal Affairs, protocol No. 10 dated from September 24, 2019

Chief Editor: *O. I. Bezpalova*, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Worker of SciTech of Ukraine (Kharkiv National University of Internal Affairs, *Ukraine*)
Deputy Editor: *S. O. Shatrava*, Doctor of Juridical Sciences, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)
Executive Secretary of Editorial Board: *L. S. Katsalap*, Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.) (KhNUIA, *Ukraine*)

Editorial Board:

S. Ye. Ablamskyi, Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.) (KhNUIA, *Ukraine*)
O. S. Bakumov, Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Docent (KhNUIA, *Ukraine*)
V. I. Barko, Doctor of Psychological Sciences, Professor (State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine (Kyiv), *Ukraine*)
K. L. Buhaichuk, Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Docent (KhNUIA, *Ukraine*)
P. C. van Duyne, Ph.D., Professor (University of Utrecht, *Netherlands*)
O. V. Dzhafarova, Doctor of Juridical Sciences, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)
O. I. Fedorenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)
T. I. Gudz, Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Docent (KhNUIA, *Ukraine*)
M. Jager, Ph.D., Professor (University of Ljubljana, *Slovenia*)
M. Klochko, Ph.D., Associate Professor (Ohio State University (Marion), *USA*)
K. von Lampe, Ph.D. (Berlin School of Economics and Law, *Germany*)
O. M. Lytvynov, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine (KhNUIA, *Ukraine*)
M. I. Marchuk, Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Docent (KhNUIA, *Ukraine*)
A. Markovska, Ph.D. (Anglia Ruskin University, Cambridge, *United Kingdom*)
K. Yu. Melnyk, Doctor of Juridical Sciences, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)
U. B. Mykhaulyshyn, Doctor of Psychological Sciences, Docent (Uzhhorod National University, *Ukraine*)
Yu. V. Orlov, Doctor of Juridical Sciences, Docent (KhNUIA, *Ukraine*)
V. B. Pchelin, Doctor of Juridical Sciences, Docent (KhNUIA, *Ukraine*)
A. Di Ronco, Ph.D. (University of Essex (Colchester), *United Kingdom*)
V. V. Rossikhin, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine (Kharkiv National University of Radio Electronics, *Ukraine*)
H. V. Rossikhina, Doctor of Juridical Sciences, Docent (V. N. Karazin Kharkiv National University, *Ukraine*)
O. Yu. Salmanova, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Worker of Education of Ukraine (KhNUIA, *Ukraine*)
O. O. Serdiuk, Candidate of Sociological Sciences (Ph.D.), Docent (KhNUIA, *Ukraine*)
A. Sergi, Ph.D. (University of Essex (Colchester), *United Kingdom*)
M. G. Shcherbakovskyi, Doctor of Juridical Sciences, Docent (KhNUIA, *Ukraine*)
L. O. Shevchenko, Candidate of Psychological Sciences (Ph.D.), Docent (KhNUIA, *Ukraine*)
V. V. Shendryk, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine (KhNUIA, *Ukraine*)
D. V. Shvets, Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D.), Docent (KhNUIA, *Ukraine*)
V. V. Sokurenko, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine (KhNUIA, *Ukraine*)
M. V. Stashchak, Doctor of Juridical Sciences, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)
R. L. Stepaniuk, Doctor of Juridical Sciences, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)
O. O. Yevdokimova, Doctor of Psychological Sciences, Professor (KhNUIA, *Ukraine*)

- ✂ Journal's articles undergo peer review organized by the members of the Editorial Board. The views of the authors may not coincide with the position of the Editorial Board.
- ✂ **The journal is included into the international scientometrical database “Index Copernicus International”,** access to the edition's passport: <https://journals.indexcopernicus.com/++p24783657,3.html>.
- ✂ E-copy of the journal is available free of charge on **the website of the edition (<http://pb.univd.edu.ua>)** and on the website of the National Library of Ukraine named after V. I. Vernadskyi of the National Academy of Sciences of Ukraine (<http://nbuv.gov.ua/j-tit/PiB>). The full up-to-date list of bases, repositories, libraries, catalogs can be observed on the website of the edition.
- ✂ Access to the Google Scholar journal's profile: <https://scholar.google.com/citations?user=Vi9GuiIAAAAJ>.
- ✂ The reference to the journal “Law and Safety” is obligatory in case of reprinting.

ЗМІСТ

СТАТТЯ НОМЕРА

ГЕЛЬЖИНСЬКИЙ А. Ю. Правове регулювання взаємодії Служби безпеки України з громадянським суспільством у протидії тероризму	10
---	----

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

ПОЛОВНИКОВ В. В. Форми оперативно-службової діяльності органів (підрозділів) охорони державного кордону України: поняття і правове регулювання	18
--	----

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПОЛІЦЕЙСТИКА

ГАРМАШ В. В. Місце кінологічних підрозділів у структурі Національної поліції України та в системі Міністерства внутрішніх справ.....	24
РОГОЗІННІКОВА К. С. Поняття і сутність адміністративно-правової охорони податкових відносин	30
ТКАЧЕНКО М. С. Удосконалення адміністративного законодавства, яке регулює взаємодію Національного антикорупційного бюро України з іншими правоохоронними органами	35
ШАТРАВА С. О., ПАРХАНОВ Г. Р. Принципи превентивної поліцейської діяльності: поняття, зміст та їх класифікація	41

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ ТА БОРОТЬБА З КОРУПЦІЄЮ

ЛУГОВИЙ О. М. Поняття та значення криміналістичної класифікації злочинів, пов'язаних з рейдерським захопленням підприємств.....	48
ТИТАРЕНКО О. О. Кримінологічні сценарії трансформації стану злочинності в контексті збройного конфлікту на Донбасі в середньостроковій перспективі.....	55

ЕМПІРИЧНЕ ПРАВОЗНАВСТВО

АНТОШКІНА В. К. Ознаки та особливості права, які обумовлюють необхідність тлумачення	64
БОНДАРЄВ Е. М. Окремі питання імперативності та диспозитивності регулювання акціонерних правовідносин	72

ДО УВАГИ АВТОРІВ І ЧИТАЧІВ НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРАВО І БЕЗПЕКА»

Знайомимо з членами редколегії.....	77
Сторінка редакції.....	81

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬЯ НОМЕРА

ГЕЛЬЖИНСКИЙ А. Ю. Правовое регулирование взаимодействия Службы безопасности Украины с гражданским обществом в противодействии терроризму (укр.)	10
---	----

НАЦИОНАЛЬНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ И ПРАВА ЧЕЛОВЕКА

ПОЛОВНИКОВ В. В. Формы оперативно-служебной деятельности органов (подразделений) охраны государственной границы Украины: понятие и правовое регулирование (укр.)	18
--	----

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО И ПОЛИЦЕИСТИКА

ГАРМАШ В. В. Место кинологических подразделений в структуре Национальной полиции Украины и в системе Министерства внутренних дел (укр.)	24
РОГОЗИННИКОВА Е. С. Понятие и сущность административно-правовой охраны налоговых отношений (укр.) ...	30
ТКАЧЕНКО Н. С. Совершенствование административного законодательства, регулирующего взаимодействие Национального антикоррупционного бюро Украины с другими правоохранительными органами (укр.)	35
ШАТРАВА С. А., ПАРХАНОВ Г. Р. Принципы превентивной полицейской деятельности: понятие, содержание и их классификация (укр.)	41

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ ПРЕСТУПНОСТИ И БОРЬБА С КОРРУПЦИЕЙ

ЛУГОВОЙ О. Н. Понятие и значение криминалистической классификации преступлений, связанных с рейдерским захватом предприятий (укр.)	48
ТИТАРЕНКО А. А. Криминологические сценарии трансформации состояния преступности в контексте вооруженного конфликта на Донбассе в среднесрочной перспективе (укр.)	55

ЭМПИРИЧЕСКОЕ ПРАВОВЕДЕНИЕ

АНТОШКИНА В. К. Признаки и особенности права, которые обуславливают необходимость толкования (укр.)	64
БОНДАРЕВ Э. Н. Отдельные вопросы императивности и диспозитивности регулирования акционерных правоотношений (укр.)	72

ВНИМАНИЮ АВТОРОВ И ЧИТАТЕЛЕЙ НАУЧНОГО ЖУРНАЛА «ПРАВО И БЕЗОПАСНОСТЬ»

Знакомим с членами редколлегии (укр.)	77
Страничка редакции (укр.)	81

CONTENT

THE ARTICLE OF THE NUMBER

HELZHYNSKYI A. YU. Legal Regulation of Interaction of Security Service of Ukraine with Civil Society in Counteracting Terrorism (Ukr)	10
---	----

NATIONAL SECURITY AND HUMAN RIGHTS

POLOVNIKOV V. V. Forms of Operative and Service Activities of the Ukraine's State Border Guard Agencies (Units): Concepts and Legal Regulation (Ukr)	18
--	----

ADMINISTRATIVE LAW AND POLICING

GARMASH V. V. Location of Cynological Units in the Structure of the National Police of Ukraine and in the System of the Ministry of the Internal Affairs (Ukr)	24
ROHOZINNIKOVA K. S. The Concept and Essence of Administrative and Legal Protection of Tax Relations (Ukr)	30
TKACHENKO M. S. Improvement of Administrative Legislation Regulating the Interaction of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine with Other Law Enforcement Agencies (Ukr)	35
SHATRAVA S. O., PARKHANOV H. R. Principles of Preventive Police Activity: Concepts, Content and Their Classification (Ukr)	41

CRIME COUNTERACTION AND COMBATING CORRUPTION

LUHOVYI O. M. Concept and Significance of Criminalistics Classification of Crimes Related to Proxy Battle (Ukr)	48
TITARENKO O. O. Criminological Scenarios of Crime Situation's Transformation in the Context of Armed Conflict on Donbass in the Midterm (Ukr)	55

EMPIRICAL LAW

ANTOSHKINA V. K. Signs and Features of Law Causing the Necessity of Interpretation (Ukr)	64
BONDARIEV E. M. Specific Issues of Mandatory Nature and Discretionary Nature of Shareholders Legal Relations' Regulation (Ukr)	72

TO AUTHORS' OF SCIENTIFIC JOURNAL "LAW AND SAFETY" ATTENTION

Meet to Editorial Board Members (Ukr)	77
Editorial Board's Notes (Ukr)	81

СТАТТЯ НОМЕРА

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 323.28

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.3.01>

АРТЕМ ЮРІЙОВИЧ ГЕЛЬЖИНСЬКИЙ,

Національна академія Служби безпеки України (м. Київ), аспірант,

Штаб Антитерористичного центру

при Службі безпеки України (м. Київ), співробітник;

 <https://orcid.org/0000-0003-4145-5530>,

e-mail: gelartem@icloud.com

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ У ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ

Проведено правовий аналіз взаємодії Служби безпеки України (СБ України) з громадянським суспільством та з'ясовано шляхи реалізації державної політики щодо протидії тероризму. Окреслено законодавчо визначені напрями такої взаємодії в контексті євроінтеграційних процесів України. Визначено роль громадянського суспільства у сфері антитерористичної діяльності. З'ясовано необхідність гармонізації законодавства щодо взаємодії СБ України з громадянським суспільством у протидії тероризму.

Ключові слова: громадянське суспільство, взаємодія, протидія тероризму, суб'єкти боротьби з тероризмом.

Оглядова стаття

Постановка проблеми

В процесі формування громадянського суспільства та становлення правової держави зростає потреба у співробітництві державних органів і населення в різних сферах, зокрема у сфері національної безпеки, а саме протидії тероризму забезпеченні основних прав і свобод людини й громадянина. Внаслідок історичних та інших об'єктивних та суб'єктивних факторів має місце слабкий рівень цієї співпраці в Україні. Це чітко простежується на рівні взаємодії і взаємовідносин між СБ України та населенням.

Проблема протидії тероризму в державі пов'язана з діяльністю державних органів, так і інститутів громадянського суспільства, саме тому їх тісна взаємодія є невід'ємною складовою на шляху вирішення зазначеного питання.

Стан дослідження проблеми

Проблемам взаємодії суб'єктів боротьби з тероризмом та громадянського суспільства, теорії і практики присвячена значна кількість наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, Л. А. Чумак досліджував проблеми законодавчого удосконалення взаємодії органів державної влади та громадських ор-

ганізацій у боротьбі з тероризмом, а також залучення громадськості до участі у боротьбі з тероризмом. І. М. Рижов розглядав актуальні проблеми сучасних стратегій боротьби з тероризмом та шляхи їх удосконалення, а також доцільності залучення громадських організацій до системи профілактики тероризму за власною ініціативою. В. А. Ліпкан досліджує можливість розвитку антитерористичного законодавства у зазначеній сфері та визначає необхідність формування нової ідеології українського народу. В. Ф. Антипенко зосередив увагу на питаннях взаємодії міжнародного та національного антитерористичного права.

Окремі аспекти залучення громадянського суспільства до протидії тероризму вивчаються В. В. Крутовим, який акцентує увагу на необхідності розвитку недержавної системи безпеки як важливої складової національної безпеки України. О. А. Акопян відзначив тенденцію розширення ролі громадянського суспільства в системі боротьби з тероризмом, де воно є не тільки об'єктом впливу державних органів, ЗМІ та неурядових організацій, але й суб'єктом підтримки громадського порядку та превентивних антитерористичних заходів.

Сьогодні недостатньо дослідженими залишаються питання взаємодії СБ України з громадянським суспільством у сфері протидії тероризму, закріплення на законодавчому рівні форм, принципів відносин СБ України з інститутами громадянського суспільства. Зазначене свідчить про необхідність подальшого комплексного опрацювання правових, організаційних і наукових засад взаємодії СБ України з громадянським суспільством.

Мета і завдання дослідження

З огляду на наукову та прикладну актуальність вибраної теми *метою* даної статті є з'ясування стану правового регулювання взаємодії СБ України з громадянським суспільством у протидії тероризму та напрацювання пропозицій щодо його вдосконалення. *Завданням* вказаного дослідження є визначення практичних напрямів реалізації державної політики щодо взаємодії СБ України з громадянським суспільством у протидії тероризму та формування антитерористичного потенціалу громадянського суспільства України.

Наукова новизна дослідження. Вперше проаналізовано нормативно-правове підґрунтя взаємодії СБ України з громадянським суспільством, а також визначено концептуальні засади взаємодії СБ України з громадянським суспільством у сфері національної безпеки.

Виклад основного матеріалу

Варто відзначити важливість людського фактору в антитерористичній політиці держави, оскільки силові структури – спецслужби, збройні сили, правоохоронні органи – не в змозі вирішити настільки складну проблему, якою є тероризм. Причина такої проблеми полягає в тому, що терористичні прояви, з якими вони покликані боротися, вибудовуються із тих суспільних відносин, на які силові структури впливати не можуть (*економіка, політика, соціальні й міжнаціональні відносини тощо*). Потрібна загальнодержавна програма, що включає не тільки оперативні, спеціальні, воєнні заходи, але й заходи політичні, ідеологічні, економічні, виховні, пропагандистські.

Розвиток міжнародного тероризму демонструє необхідність удосконалювати наші відносини – як формальні, так і неформальні. Кожен громадянин повинен розуміти свою відповідальність за забезпечення власної безпеки, поки держава в особі відповідних органів почне вживати активних заходів з протидії тероризму.

Під правовим регулюванням взаємодії СБ України з громадянським суспільством у протидії тероризму розуміють систему нормати-

вно-правових актів, які визначають правові норми, що регулюють суспільні відносини у зазначеній сфері.

Найголовнішим у системі протидії тероризму виступає наявність належного антитерористичного законодавства, оскільки протидія тероризму у правовій демократичній державі можлива лише на правовій основі – це стосується як правозастосовної діяльності, так і всіх інших заходів, що вживаються у сфері протидії тероризму.

Помилковим слід вважати зведення антитерористичного законодавства лише до кримінально-правової складової. На протидію з тероризмом мають бути зорієнтовані відповідні норми адміністративного, цивільного, господарського, кримінально-процесуального, трудового та інших галузей законодавства. Необхідність запровадження комплексного підходу у правотворчій сфері з питань запобігання та протидії тероризму зумовлюється багаторівневою та багатоаспектною природою явища тероризму як глобального явища в сучасних умовах [1, с. 472].

Аналізуючи основні підходи до визначення ідеї взаємодії СБ України як головного органу в загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю та громадянського суспільства у сучасному державно-правовому полі, перш за все, слід вказати на низку нормативно-правових документів, якими передбачено таку взаємодію у сфері забезпечення національної безпеки.

Конституція України є основою для розвитку антитерористичного законодавства, яке ґрунтується на принципах верховенства права та спрямована на легітимізацію протидії тероризму, активізацію діяльності її суб'єктів та взаємодію останніх з громадянським суспільством у цьому напрямку. Так, частиною 3 статті 17 Конституції України визначено, що забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави. Водночас у ч. 1 цієї статті закріплено: «Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу»¹.

Отже, це положення Конституції закріплює необхідність участі всіх державних структур, громадян України та їх об'єднань у забезпеченні державної безпеки.

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : ред. від 21.02.2019.

Вказане відображено і у статті 8 Закону України «Про Службу безпеки України», де зазначено, що Служба безпеки України взаємодіє з державними органами, підприємствами, установами, організаціями та посадовими особами, які сприяють виконанню покладених на неї завдань. Водночас громадяни України та їх об'єднання, інші особи сприяють законній діяльності Служби безпеки України на добровільних засадах¹.

Варто зазначити, що відповідно до статті 12 Закону України «Про національну безпеку України» громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки, є складовими сектору безпеки і оборони України та взаємопов'язані з іншими її складовими². Однак у цьому Законі недостатньо уваги приділено взаємодії держави з інститутами громадянського суспільства у безпекових питаннях [2, с. 167].

У сучасному вітчизняному законодавстві до основних нормативно-правових актів, що безпосередньо стосуються проблеми правового регулювання організаційних форм боротьби з тероризмом, належить Закон України «Про боротьбу з тероризмом», прийнятий 20 березня 2003 року³. Зокрема, цей Закон визначає права й обов'язки органів виконавчої влади, об'єднань громадян і організацій, посадових осіб та окремих громадян у цій сфері, а також порядок координації їх діяльності у зв'язку із їх участю у боротьбі з тероризмом. Зокрема, у статті 4 Закону зазначається, що до участі в антитерористичних операціях за рішенням керівництва антитерористичної операції можуть бути залучені з дотриманням вимог цього Закону й інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації незалежно від підпорядкованості і форми власності, їх посадові особи, а також громадяни за їх згодою. Прикладом реалізації зазначеної норми Закону можна вважати діяльність волонтерських та благодійних організацій, які від початку проведення антитерористичної операції та операції об'єднаних сил надають допомогу суб'єктам боротьби з тероризмом та місцевому населенню.

Зокрема, у статті 9 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» закріплено, що дер-

жавні органи, органи місцевого самоврядування, об'єднання громадян, організації, їх посадові особи зобов'язані сприяти органам, які здійснюють боротьбу з тероризмом, повідомляти дані, що стали їм відомі, щодо терористичної діяльності або будь-яких інших обставин, інформація про які може сприяти запобіганню, виявленню і припиненню терористичної діяльності, а також мінімізації її наслідків. Зазначена норма Закону реалізується шляхом співробітництва суб'єктів боротьби з тероризмом з громадськістю через спільну їх роботу для досягнення загальних цілей. А враховуючи те, що СБ України є головним органом у загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю, виникає нерозривний зв'язок «СБ України – громадськість», оскільки саме така взаємодія сприяє задоволенню інтересів обох сторін, а саме: СБ України – ефективно виконує свої завдання щодо протидії тероризму, а громадськість – почуває себе у безпеці та має можливість сприяти органам безпеки у попередженні, виявленні та припиненні можливих проявів терористичного характеру, а також впливати на формування державної політики у сфері національної безпеки [3, с. 127].

Статтею 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» визначено, що Антитерористичний центр (АТЦ) при СБ України здійснює координацію діяльності суб'єктів, які залучаються до боротьби з тероризмом. Виділяючи напрями взаємодії АТЦ з громадянським суспільством, варто зазначити, що відповідно до Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України, яке затверджено Указом Президента України від 14 квітня 1999 року № 379/99, АТЦ здійснює у встановленому порядку контакти з засобами масової інформації і громадськістю, бере участь у попереджувально-профілактичних заходах антитерористичної спрямованості та має право залучати до проведення заходів боротьби з тероризмом, у тому числі для здійснення аналізу поточних ризиків і загроз у сфері боротьби з тероризмом, фахівців (експертів) суб'єктів боротьби з тероризмом, центральних і місцевих органів виконавчої влади, організацій та установ (за згодою їх керівників)⁴. Вважаємо, що саме Антитерористичний центр повинен активно займатися інформаційно-

¹ Про Службу безпеки України : Закон України від 25.03.1992 № 2229-XII : ред. від 03.07.2019.

² Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII.

³ Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV : ред. від 04.11.2018.

⁴ Про Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України : Указ Президента України від 14.04.1999 № 379/99 : ред. від 22.02.2018.

пропагандистською та освітньо-просвітницькою роботою у суспільстві з метою запобігання тероризму та профілактики причин його виникнення.

Враховуючи пріоритет заходів профілактики тероризму, для ефективної протидії тероризму необхідно активізувати розвиток її системи на трьох взаємозалежних рівнях: загальному, особливому (або спеціальному) та індивідуальному, де Антитерористичним центром здійснюватимуться наглядові і контрольні функції при реалізації відповідних цільових програм [4, с. 146].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 року № 92 «Про Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків» в Україні функціонує єдина державна система запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків, яка визначає механізм її функціонування, рівні терористичних загроз та заходи реагування суб'єктів боротьби з тероризмом на загрозу вчинення або вчинення терористичного акту¹. Положення визначає одне із завдань єдиної державної системи – інформування населення про рівні загроз вчинення або невчинення терористичного акту.

Однак без співпраці з громадянським суспільством ця система не виконуватиме свої завдання в повному обсязі. Зокрема, в Положенні зазначено, що у разі встановлення рівня терористичної загрози «жовтий (імовірна загроза)» здійснюються заходи, визначені для рівня терористичної загрози «синій (потенційна загроза)», а суб'єкти боротьби з тероризмом у межах своїх повноважень інформують населення про порядок поведінки у разі загрози вчинення та вчинення терористичного акту. Разом із тим Антитерористичний центр проводить у взаємодії із засобами масової інформації роз'яснювальну роботу серед населення з метою запобігання виникненню паніки.

Громадяни повинні знати правила поведінки у разі терористичної загрози, вчинення терористичного акту або іншої кризової ситуації (*захоплення заручників, штурм будівлі, мінування будівлі, виявлення підозрілих пакунків та ін.*). Це, у свою чергу, дозволить уникнути негативних наслідків або мінімізувати їх, а

також забезпечить належне виконання суб'єктами боротьби з тероризмом своїх функцій.

У разі встановлення рівня терористичної загрози «червоний (реальна загроза)» здійснюються заходи, визначені для рівнів терористичної загрози «синій (потенційна загроза)» та «жовтий (імовірна загроза)», у свою чергу, Антитерористичний центр забезпечує взаємодію суб'єктів боротьби з тероризмом з відповідними центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, військово-цивільними адміністраціями, підприємствами, установами, організаціями незалежно від підпорядкування і форми власності².

Неможливо перемогти тероризм тільки силовими методами, необхідно спільно з громадянським суспільством своєчасно виявляти та оцінювати, попереджувати терористичні загрози, здійснювати належний вплив на їх носіїв. Для цього необхідно спонукати громадян до надання допомоги суб'єктам боротьби з тероризмом, цілеспрямовано залучати інститути громадянського суспільства до роботи, яка проводиться державою у напрямку протидії тероризму [5, с. 284].

Окремою складовою правової регламентації взаємодії СБ України з громадянським суспільством у протидії тероризму є доктрини, концепції, стратегії і програми, які визначають політику держави щодо забезпечення національної безпеки, а також напрями діяльності органів державної влади у сфері виявлення, попередження і нейтралізації реальних і потенційних загроз національним інтересам України. Концепція боротьби з тероризмом, Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України та Воєнна доктрина України визначають терористичну загрозу однією з основних загроз національній безпеці України та концептуальні засади протидії тероризму.

Зокрема, концептуальні засади у сфері взаємодії СБ України з громадянським суспільством у боротьбі з тероризмом знайшли своє відображення в новій Концепції боротьби з тероризмом в Україні, затвердженій Указом Президента України від 05.03.2019 №53/2019³.

Зазначена Концепція вдосконалює національну систему антитерористичної профілактики та захисту, боротьби з тероризмом та ліквідації його наслідків.

¹ Про затвердження Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків : Постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 № 92 : ред. від 16.05.2017.

² Там само.

³ Концепція боротьби з тероризмом в Україні : затв. Указом Президента України від 05.03.2019 № 53/2019.

Щодо взаємодії суб'єктів боротьби з тероризмом з громадянським суспільством Концепція передбачає:

- удосконалення механізмів інформування населення про небезпеку та масштаби тероризму, порядок дій у разі вчинення терористичного акту або виявлення ознак його підготовки;
- запровадження дієвих механізмів стимулювання фізичних та юридичних осіб до співпраці із суб'єктами боротьби з тероризмом;
- використання прогресивних форм і методів в інформаційно-роз'яснювальній, освітній та профілактичній роботі, зокрема в реалізації спеціалізованих програм, спрямованих на недопущення поширення у суспільстві екстремістських поглядів, запобігання втягуванню молоді у терористичну діяльність.

Відповідно до Указу Президента України від 14 березня 2016 року № 92/2016 затверджено Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони, в якій Служба безпеки України визначена як складова сектору безпеки і оборони¹. В загальних положеннях Концепції розвитку сектору безпеки і оборони зазначено про доцільність створення умов широкого залучення недержавних організацій до виконання завдань в інтересах національної безпеки і оборони. Одним з основних напрямів розвитку сектору безпеки і оборони визначено поглиблення взаємодії СБ України з іншими складовими сектору безпеки і оборони, органами державної влади, установами та організаціями на нових засадах.

Варто зазначити, що розвиток системи управління сектором безпеки і оборони побудований також на принципах залучення громадянського суспільства до прийняття найбільш важливих стратегічних рішень з питань забезпечення національної безпеки; застосування адаптивних стратегій управління, які передбачають залучення незалежних експертних організацій, а також прозорості та підзвітності суспільству.

Крім цього, роль та місце суспільства в розвитку сектору безпеки і оборони виділено в окремий розділ Концепції розвитку сектору безпеки і оборони, де визначаються такі пріоритетні напрями:

- створення правових, організаційних і фінансово-матеріальних умов залучення громадянських організацій та громадян до процесу

формування і реалізації державної політики з питань безпеки і оборони;

- створення умов для здійснення ефективного громадського контролю за діяльністю складових сектору безпеки і оборони;
- сприяння участі громадських організацій у підвищенні готовності складових сектору безпеки і оборони до виконання визначених завдань.

Зокрема, останній пріоритетний напрям відповідно до зазначеної Концепції повинен реалізовуватись шляхом:

- консолідації різних громадських ініціатив та рухів у підтриманні глобальної стратегії з протидії тероризму, створення багатofunkціональної системи антитерористичних дій і мінімізації терористичних загроз;
- формування у громадян активної позиції протидії терористичній діяльності в будь-яких проявах, запровадження системи залучення громадськості до протидії тероризму для сприяння його виявленню та запобіганню;

- створення умов для залучення громадських організацій до військово-патріотичного виховання молоді, підготовки громадян до захисту Батьківщини;

- удосконалення законодавчого забезпечення з питань розвитку волонтерського руху в Україні, підвищення якості надання волонтерської допомоги;

- залучення громадськості до процесів розвитку складових сектору безпеки і оборони, зокрема у питаннях покращення їх соціального, медичного та матеріально-технічного забезпечення, раціонального використання державних ресурсів.

Реалізація вказаного вважатиметься ефективною за умови повного або часткового збігу завдань, які вирішуються зацікавленими державними та громадськими структурами. Крім цього, ефективність такої взаємодії визначатиметься максимальним рівнем залучення представників громадянського суспільства [6, с. 28].

24 вересня 2015 року Указом Президента України № 555 введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 02 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України», що визначає політику держави у сфері оборони. Пунктом 52 Воєнної доктрини України визначено, що для розв'язання завдань із забезпечення воєнної безпеки України сили оборони та їх складові будуть взаємодіяти та координувати діяльність між собою та з іншими складовими сектору безпеки і оборони, державними органами,

¹ Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України : затв. Указом Президента України від 14.03.2016 № 92/2016.

органами місцевого самоврядування, неурядовими організаціями та об'єднаннями, зокрема волонтерськими, установами і підприємствами, у тому числі оборонно-промислового комплексу, громадянами, відповідними суб'єктами інших держав¹.

Крім цього, Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки, затверджена Указом Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016, передбачає створення сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства, налагодження ефективної взаємодії громадськості з органами державної влади, органами місцевого самоврядування на засадах партнерства, забезпечення додаткових можливостей для реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина, задоволення суспільних інтересів з використанням різноманітних форм демократії участі, громадської ініціативи та самоорганізації². Реалізація зазначеної стратегії пов'язана із зростанням за останні роки в Україні ролі громадянського суспільства в різних сферах та на різних рівнях. Водночас у зазначеній стратегії не висвітлений безпековий аспект відносин держави та громадянського суспільства.

Якщо говорити про взаємодію СБ України з громадянським суспільством, то варто зазначити, що це має бути процесом двосторонньої комунікації з метою спільного вироблення певної політики (плану дій) та ефективних політико-управлінських рішень, спрямованих на вирішення суспільно важливих проблем [7, с. 61].

Аналізуючи категорію «взаємодія суб'єктів боротьби з тероризмом з громадянським суспільством» на рівні міжнародно-правових актів, які є складовими національної системи законодавства, варто окремо зупинитися на Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 16 травня 2005 року (ратифікована Верховною Радою України 31 квітня 2006 року)³. Нею передбачено зобов'язання держав вживати заходів для поліпшення й розвитку співробітництва між національними органами з метою запобігання терористичним злочинам та їх негативним наслідкам, зокрема шляхом:

а) здійснення обміну інформацією;

б) удосконалення фізичного захисту осіб й об'єктів;

с) поліпшення навчання й планів координації дій на випадок надзвичайних громадських ситуацій (ч. 2 ст. 3 Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму).

Частиною 3 статті 3 Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму визначено зобов'язання держави сприяти толерантності шляхом заохочення міжрелігійного діалогу й діалогу між тими, хто належить до різних культур, залучаючи у відповідних випадках неурядові організації та інші елементи громадянського суспільства з метою запобігання виникненню напруженостей у суспільстві, які могли б сприяти вчиненню терористичних злочинів. Крім цього, у частині 4 статті 3 вказаної Конвенції зазначено про забезпечення державою сприяння розвитку обізнаності населення стосовно існування, причин, серйозності терористичних злочинів, загрози, яку вони становлять, а також злочинів, викладених у цій Конвенції, та взяття до уваги заохочення громадськості до надання фактичної, специфічної допомоги її компетентним органам, що може сприяти запобігання терористичним злочинам.

Відповідно до Стратегії національної безпеки України, яка затверджена Указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015, реформування СБ України повинно сконцентруватися на забезпеченні державної безпеки у сферах боротьби з тероризмом, економічної, інформаційної, кібернетичної безпеки⁴. Тому варто передбачити у новому законі про СБ України норму, яка стосується державно-приватного партнерства. Враховуючи кращий досвід провідних країн світу та основоположні документи міжнародних організацій, необхідно юридично закріпити механізм взаємодії СБ України з громадянським суспільством щодо виконання завдань забезпечення безпеки. Громадянське суспільство повинно вживати вичерпних заходів для забезпечення реалізації СБ України закріплених законом повноважень, визначивши права і обов'язки сторін.

Науковці неодноразово звертали увагу на необхідність створення так званої «системи антитерористичних та суміжних законів, які б дозволили захищати інтереси держави, суспільства в цілому та окремих людей, груп об'єднань», спеціального законодавства для боротьби з тероризмом, яке б, насамперед,

¹ Воєнна доктрина : затв. Указом Президента України від 24.09.2015 № 555/2015.

² Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки : затв. Указом Президента України від 26.02.2016 № 68/2016.

³ Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму : від 16.05.2005.

⁴ Стратегія національної безпеки України : затв. Указом Президента України від 26.05.2015 № 287/2015.

мало ефективну попереджувально-профілактичну функцію [1, с. 472].

Висновок

Ооднією з найважливіших обставин, що визначають у правовій державі успіх попередження, протидії та припинення можливих проявів терористичного характеру, як підкреслюють деякі дослідники, виступає створення адекватного соціально-економічній та кримінальній обстановці у державі національного антитерористичного законодавства. Тому наявність певної кількості правових актів антитерористичної спрямованості ще не свідчить про досконалість та повноту існуючої системи законодавства. Водночас наявне законодавство сприяє виконанню міжнародних зобов'язань України перед Організацією Об'єднаних Націй, іншими міжнародними організаціями, що здійснюють боротьбу з тероризмом, імплементації світових стандартів безпеки, а також комплексному та збалансованому впровадженню всіх компонентів Глобальної контртерористичної стратегії Організації Об'єднаних Націй¹, насамперед у частині здійснення заходів з усунення причин і умов, що сприяють поширенню тероризму, а також забезпечення при цьому захисту прав і свобод людини. Одним із ключових пунктів реалізації зазначеної стратегії є залучення громадського суспільства до боротьби з тероризмом та розвиток партнерства з приватним сектором задля запобігання терористичних

атак, особливо спрямованих на вразливі цілі. За результатами проведеного аналізу нормативної бази щодо взаємодії СБ України з громадянським суспільством у протидії тероризму можна констатувати намагання держави реалізувати основні пункти Глобальної контртерористичної стратегії ООН. Загалом, антитерористична система України відповідає міжнародним стандартам у сфері протидії тероризму. Важливим показником ефективності нормативно-правових актів є практика їх застосування.

Однак вітчизняне законодавство підлягає вдосконаленню у сфері протидії тероризму із залученням інститутів громадянського суспільства щодо усунення умов і причин терористичної діяльності.

Світовий досвід боротьби з тероризмом та ліквідації наслідків терористичних актів показує важливість функціонування ефективної нормативно-правової основи цієї діяльності. Концепцією боротьби з тероризмом в Україні передбачено, що одним з основних напрямів правового забезпечення розвитку сектору безпеки і оборони є унормування його діяльності й адаптація базових законодавчих та інших нормативно-правових актів, а також концептуальних і програмних документів до сучасних реалій та вимог. На даний час в Україні ведеться активна робота з реалізації концептуально закріплених основ державної антитерористичної політики.

Список бібліографічних посилань

1. Кубальський В. Н. Система антитерористичного законодавства України. *Держава і право. Серія: Юридичні і політичні науки*. 2006. Вип. 33. С. 471–477.
2. Головка А. А. Громадянське суспільство як суб'єкт протидії загрозам національній безпеці в інформаційній сфері : дис. ... д-ра політ. наук : 21.01.01. Київ, 2019. 238 с.
3. Волошин О. В., Рижов І. М., Сігарьов С. С. Підготовка населення в сфері антитерористичної безпеки як один із шляхів підвищення ефективності боротьби з тероризмом. *Науковий вісник Національної академії Служби безпеки України*. 2015. № 57. С. 121–127.
4. Розробка нормативно-правових та організаційних основ протидії тероризму («Пошук-3») : звіт про науково-дослідну роботу. Кн. 1. Харків : Ін-т підготовки юрид. кадрів для Служби безпеки України Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2008. 204 с.
5. Рижов І. М. Базові концепти антитерористичної безпеки : монографія. Київ : Нац. акад. Служби безпеки України, 2016. 327 с.
6. Партнерство государства, общественного сектора и делового сообщества в борьбе с терроризмом – безопасность через диалог, согласие и взаимодействие : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Минск, 30–31 окт. 2014 г.) : в 2 т. / Ин-т безопасности Республики Беларусь ; редкол.: С. Н. Князев (глав. ред.) и др. Минск, 2014. Т. 1. 204 с.
7. Партнерство государства, общественного сектора и делового сообщества в борьбе с терроризмом – безопасность через диалог, согласие и взаимодействие : материалы Междунар. науч.-практ.

¹ Глобальная контртеррористическая стратегия Организации Объединенных Наций : от 08.09.2006.

конф. (Минск, 30–31 окт. 2014 г.) : в 2 т. / Ин-т безопасности Республики Беларусь ; редкол.: С. Н. Князев (глав. ред.) и др. Минск, 2014. Т. 2. 296 с.

Надійшла до редколегії 09.09.2019

ГЕЛЬЖИНСКИЙ А. Ю. ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СЛУЖБЫ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ С ГРАЖДАНСКИМ ОБЩЕСТВОМ В ПРОТИВОДЕЙСТВИИ ТЕРРОРИЗМУ

Проведен правовой анализ взаимодействия СБ Украины с гражданским обществом и выяснены пути реализации государственной политики по противодействию терроризму. Очерчены законодательно определённые направления такого взаимодействия в контексте евроинтеграционных процессов Украины. Определена роль гражданского общества в сфере антитеррористической деятельности. Выявлена необходимость гармонизации законодательства по взаимодействию СБ Украины с гражданским обществом в противодействии терроризму.

Ключевые слова: гражданское общество, взаимодействие, противодействие терроризму, субъекты борьбы с терроризмом.

HELZHYNISKYI A. YU. LEGAL REGULATION OF INTERACTION OF SECURITY SERVICE OF UKRAINE WITH CIVIL SOCIETY IN COUNTERACTING TERRORISM

The relevance of the research is determined by the prerequisites for the rise in the levels of terrorist threats in Ukraine and the development of international terrorism. In response to these threats, the state creates protective mechanisms, increasing the level of protection of the population, since this is one of its main tasks. However, this system does not fully meet its objectives without cooperation with civil society. That is why, one of the current tasks is to unite the efforts of the state and civil society institutions in fighting against terrorism.

Every citizen and civil society in the whole is a stakeholder and partner in the fight against terrorism. Citizens should be active participants. Therefore, the article provides a legal analysis of the interaction of the main agency in the state system of combating terrorist activity – the Security Service of Ukraine with civil society and clarifies the ways of implementing the state policy on counteracting terrorism.

The comparative legal method of the study analyzes the source base of national law concerning the interaction of the Security Service of Ukraine with civil society in fighting against terrorism. The practical relevance of the study is determined by the ability to use the main points and conclusions of the study to further studies of the problems of the interaction of counter-terrorism actors with civil society.

As a result of the analysis of the normative base on the interaction of the Security Service of Ukraine with civil society in fighting against terrorism, it can be stated about the state's efforts to implement the main points of the UN Global Counter-Terrorism Strategy. In general, Ukraine's anti-terrorist system meets international standards in the field of counteracting terrorism. However, national legislation is the subject to improvement in the field of counteracting terrorism with the involvement of civil society institutions in eliminating the conditions and causes of terrorist activity.

Key words: civil society, interaction, counter-terrorism, subjects of the fight against terrorism.

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ПРАВА ЛЮДИНИ

УДК 342.951(477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.3.02>

ВАДИМ ВОЛОДИМИРОВИЧ ПОЛОВНИКОВ,

кандидат юридичних наук, доцент,

Національна академія Державної прикордонної

служби України імені Богдана Хмельницького (м. Хмельницький),

кафедра управління оперативно-розшуковою діяльністю

факультету правоохоронної діяльності;

 <https://orcid.org/0000-0002-8054-909X>,

e-mail: vpolovnikov@ukr.net

ФОРМИ ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ (ПІДРОЗДІЛІВ) ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ І ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

На основі аналізу чинного законодавства України, наукових поглядів учених здійснено характеристику окремих форм оперативно-службової діяльності органів (підрозділів) охорони державного кордону України. Сформульовані визначення понять: «оперативно-службова діяльність», «форма оперативно-службової діяльності підрозділу охорони державного кордону України». Запропоновано врегулювати ці поняття на рівні Закону України «Про Державну прикордонну службу України» і підзаконних нормативно-правових актів.

Ключові слова: охорона державного кордону, підрозділи охорони державного кордону, службова діяльність, оперативно-службова діяльність, форми оперативно-службової діяльності, прикордонна служба.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Охорона та захист державного кордону (ДК) України є одним із важливих видів правоохоронної діяльності. Особливої актуальності і значення це набуває в сучасних умовах. У зв'язку з появою нових видів викликів і загроз, насамперед гібридних, розвитком тероризму та загрозою його поширення територією України тощо, – рівень забезпечення надійної охорони та захисту ДК України визначає рівень забезпечення національної безпеки України.

Посадові особи органів державної влади зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19)¹. Це є важливим і актуальним для правового регулювання управління у сфері охорони та захисту ДК України, діяльності відповідних посадових і службових осіб Державної прикордонної служби України (ДПСУ). Одним зі шляхів забезпечення принципу законності у їх

діяльності є чітке визначення повноважень органів (підрозділів) охорони ДК України у зазначеній сфері на рівні норм законодавства України.

Стан дослідження проблеми

Теоретико-правові засади оперативно-службової діяльності (ОСД) ДПСУ досліджував А. Притула [1], форми та види ОСД ДПСУ – Ю. Івашков [2], зміст форм діяльності відділів прикордонної служби – Р. Ляшук [3], сутність та зміст поняття ефективності ОСД ДПСУ – Г. Магась [4] та інші. Разом із тим єдиного розуміння питань, які стосуються поняття ОСД органів (підрозділів) охорони ДК України і форм її здійснення, у чинному законодавстві України і у науковій літературі наразі не вироблено.

Мета і завдання дослідження

Мета даної статті – охарактеризувати поняття і правове регулювання форм ОСД органів (підрозділів) охорони ДК України. Для досягнення мети визначено такі завдання: провести аналіз правового регулювання форм

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : ред. від 21.02.2019.

ОСД органів (підрозділів) охорони ДК України; узагальнити визначення понять «оперативно-службова діяльність», «форма оперативно-службової діяльності», які містяться в юридичній літературі, сформулювати власні визначення; обґрунтувати необхідність врегулювання цих понять на рівні законодавства України.

Наукова новизна дослідження

Здійснено загальну характеристику таких форм ОСД органів (підрозділів) охорони державного кордону України, як прикордонна служба, прикордонний контроль, оперативно-розшукова діяльність. Удосконалено визначення понять: «підрозділ охорони ДК України», «оперативно-службова діяльність» та «форма оперативно-службової діяльності» таких підрозділів.

Виклад основного матеріалу

Правильне розуміння змісту службової діяльності органів (підрозділів) охорони ДК України з виконання покладених на ДПСУ ст. 1 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» завдань¹ є запорукою дотримання принципу законності в діяльності посадових і службових осіб ДПСУ.

Конституційний Суд України у своєму Рішенні від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 вказав, що із конституційних принципів рівності і справедливості випливає вимога визначеності, ясності і недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці і неминуче призводить до сваволі (абзац другий підпункту 5.4 пункту 5 мотивувальної частини)². Це безпосередньо стосується адміністративно-правового регулювання державної (службової) діяльності органів (підрозділів) охорони ДК України, визначення форм їх ОСД.

Термін «оперативно-службова діяльність», на відміну від терміна «службова діяльність», є достатньо розповсюдженим у текстах підзаконних нормативно-правових актів, які стосуються діяльності ДПСУ, і цим поняттям охоплюється практично весь зміст її службової діяльності. Разом із тим є законодавчі норми, які вказують на те, що ОСД ДПСУ є виконання нею основних функцій, зазначених у статті 2 Закону України «Про Державну прикордонну

службу України»³. Всього у Законі визначено дев'ять таких функцій, з яких можна виділити охоронну, захисну та інші. Але, у зв'язку з відсутністю у цьому Законі визначення поняття «оперативно-службова діяльність» характеризувати таку діяльність виключно як виконання зазначених у законі основних функцій – неправильно. Обсяг службових повноважень, який передбачено завданнями та правами ДПСУ, значно ширший ніж той, який закладено у змісті функцій.

На рівні відомчих нормативно-правових актів визначено, наприклад, що ОСД відділу прикордонної служби (ВПС) – це комплекс оперативно-службових, оперативно-розшукових, режимних та інших заходів, які, у межах визначених повноважень, здійснюються відділом з метою забезпечення реалізації основних функцій ДПСУ⁴. Дане визначення не повною мірою конкретизує зміст ОСД, адже не розкриває зміст оперативно-службових заходів.

Ми виходимо з того, що більш широким поняттям порівняно з ОСД є «службова діяльність» органів (підрозділів) ДПСУ, яка є узагальненим поняттям, що включає в себе не тільки виконання заходів з охорони ДК, а й заходів роботи з персоналом, забезпечення діяльності органу (підрозділу), управління логістикою тощо. Тобто виконання службових обов'язків за конкретною посадою є службовою діяльністю. Важливе значення при цьому має характеристика службової діяльності з точки зору правового статусу особи, який вона має «під час виконання службових обов'язків» та поза цим. Закон чітко визначає різницю між ними.

Державна прикордонна служба України й інші військові формування, створені відповідно до законів України, керуються у своїй діяльності, перш за все, вимогами законодавства про військову службу. Згідно з п. 4 ст. 24 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» військовослужбовці вважаються такими, що виконують обов'язки військової служби, у тому числі: поза військовою частиною, якщо перебування там відповідає обов'язкам військовослужбовця або його було направлено туди за наказом відповідного командира

³ Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 № 661-IV : ред. від 04.01.2019.

⁴ Про затвердження Інструкції з організації оперативно-службової діяльності відділу прикордонної служби Державної прикордонної служби України : наказ Адміністрації Держ. прикордон. служби України від 29.12.2009 № 1040.

¹ Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 № 661-IV : ред. від 04.01.2019.

² Рішення Конституційного Суду України від 22.09.2005 № 5-рп/2005.

(начальника); під час виконання державних обов'язків, у тому числі у випадках, якщо ці обов'язки не були пов'язані з військовою службою і т. ін¹.

Тобто правовий статус особи залежить від займаної посади, часу і місця її знаходження, мети і юридичних підстав для цього, повноважень, які на неї покладено, тощо.

Усю службову діяльність ДПСУ сьогодні можна умовно поділити на дві частини: перша – та, яка стосується виконавчо-розпорядчої діяльності центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони ДК України, та його територіальних органів. Для неї характерними є форми державного управління. Друга – та, яка стосується діяльності органів (підрозділів) ДПСУ як правоохоронного органу спеціального призначення. Цю частину також можна поділити на дві: перша – це діяльність системи органів (підрозділів), які безпосередньо здійснюють ОСД (несення прикордонної служби з охорони ДК України, здійснення прикордонного контролю і пропуску тощо) із забезпечення недоторканності ДК та охорони суверенних прав України у її прилеглій зоні та виключній (морській) економічній зоні. Друга – діяльність системи органів (підрозділів), які здійснюють управління ОСД, забезпечують її здійснення або реалізують інші функції ДПСУ.

Грунтуючись на вищезазначеному всю службову діяльність ДПСУ можна поділити на внутрішню і зовнішню службову діяльність. Здійснення органами (підрозділами) ДПСУ ОСД є її зовнішньою службовою діяльністю, яка має різні форми. Оперативно-службова діяльність є зовнішнім проявом юридичних повноважень ДПСУ в процесі здійснення юридично значущих дій щодо реалізації її призначення як правоохоронного органу в галузі охорони і захисту ДК України. При цьому виникають суспільні відносини посадових і службових осіб органів (підрозділів) охорони ДК ДПСУ з іншими не підпорядкованими їм суб'єктами з урахуванням їх правового статусу.

А. Притула оперує поняттям «професійна оперативно-службова діяльність прикордонника» і виділяє її ознаки: професіоналізм; її суб'єктами можуть бути тільки фізичні особи – військовослужбовці та працівники ДПСУ; наявність документів, що підтверджують належність до певної професійної організації, а також

відповідні знаки (жетони); державний характер дій та обов'язковість вимог [1, с. 81–82].

Оперативно-службова діяльність ДПСУ, на думку А. Притули, є «комплексом заходів і дій різних рівнів, основою яких визнається оперативна (розшукова) діяльність, що супроводжується роботою суміжних видів державного службового функціонування, а саме аналітичного апарата, інформаційного, кадрового, управлінського й інших видів державного регулювання правоохоронної діяльності з охорони ДК України, місць постійного і тимчасового перебування Президента України та посадових осіб, визначених у Законі України «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», закордонних дипломатичних установ України. Інакше кажучи, ОСД ДПСУ є головним інструментом у масштабному механізмі, що виконує функцію охорони державою національного соціуму» [1, с. 86].

Хоча А. Притула і виділяє ознаки ОСД, що є надзвичайно важливим, у визначенні поняття ОСД науковець не акцентує увагу на зовнішньому характері такої діяльності та формах її здійснення.

Що стосується значення поняття форми, то словники дають майже однакове визначення цього поняття. Форма (від лат. forma – зовнішність, устрій) – це: зовнішній вигляд, обрис предмета; зовнішній вираз якого-небудь змісту; вид, устрій, тип, структура чогось (напр., форма правління) [5, с. 717]; спосіб організації чого-небудь, напр.: форма роботи; філос. спосіб існування певної внутрішньої структури, зовнішнє вираження, напр.: форма і зміст судження [6, с. 906].

Враховуючи те, що форма є відображенням змісту, і узагальнюючи зазначене вище вважаємо, що є дві основні форми службової діяльності: зовнішня (ОСД) і внутрішня службова діяльність.

На теоретичному рівні погляди на форми управлінської діяльності мають деякі незначні розбіжності.

На думку С. Стеценка, форми державного управління – це зовнішні прояви конкретних дій органів виконавчої влади чи їхніх посадових осіб, у яких реалізується компетенція цих органів (осіб) [7, с. 166]. До форм державного управління дослідник відносить: правові (видання нормативних актів управління; видання індивідуальних актів управління; укладення адміністративних договорів; здійснення юридично значущих дій) і неправові форми (проведення організаційних заходів; здійснення матеріально-технічних операцій) [7, с. 166–169]. І у першому і у другому випадках – це зовнішні

¹ Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-III : ред. від 09.08.2019.

прояви конкретних дій органів виконавчої влади чи їхніх посадових осіб. У першому – вони спричиняють настання юридичних наслідків, у другому – ні.

Ф. Фіночко зазначає, що конкретні форми державного управління органічно пов'язані з правовими формами діяльності взагалі: правовстановлюючою, правовиконавчою, правоохоронною. Учений виділяє чотири форми управлінської діяльності: видання нормативних актів управління; видання індивідуальних (ненормативних, адміністративних) актів управління; проведення організаційних заходів; здійснення матеріально-технічних операцій [8, с. 122].

І. Бородин вважає, що форма управління – це зовнішній прояв управлінської діяльності, сама діяльність, яка здійснюється суб'єктами управління для реалізації поставлених перед ними завдань, які визначаються характером відносин у сфері публічного управління. На думку науковця, форми публічного управління повинні відповідати наступним вимогам: мати законний характер; відповідати компетенції суб'єктів публічного управління; відповідати змісту обов'язків суб'єктів публічного управління; відповідати змісту вирішуваних питань у процесі управлінських дій; максимально задовольняти інтереси суб'єктів публічного управління [9, с. 142].

Основними формами ОСД ВПС, наприклад, є прикордонна служба, прикордонний контроль та оперативно-розшукова діяльність. Під час виконання завдань з охорони ДК ВПС можуть використовуватися інші форми ОСД, визначені нормативними актами Адміністрації ДПСУ¹.

На думку Р. Ляшука, форми діяльності ВПС мають різний зміст та належать до повноважень різних структурних підрозділів. Зовнішні форми ОСД ВПС поєднуються спрямованістю на виконання спільного завдання з охорони ДК України. З форм діяльності ВПС, що не породжують правових наслідків, можна виокремити два підвиди: проведення організаційних заходів та здійснення матеріально-технічних операцій. За своєю суттю це є внутрішня діяльність ВПС. Підбиваючи підсумки, вчений стверджує, що до зовнішніх форм ОСД ВПС належать: прикордонний контроль, оперативно-розшукова діяльність та прикордон-

на служба, структурними підформами якої є робота з місцевим населенням, контрольні, патрульні, режимні та спеціальні заходи з пошуку правопорушників [3].

Ю. Івашков під поняттям «форма оперативно-службової діяльності» розуміє категорію мистецтва охорони ДК, яка визначає масштаб, мету майбутніх дій, можливості, характер завдань, що виконуються, побудову та взаємозв'язок різноманітних елементів стратегічного, оперативного та тактичного використання органів (підрозділів) ДПСУ. На погляд науковця, для сил і засобів ДПСУ доцільно визначити такі форми ОСД: повсякденна ОСД, прикордонна операція, спеціальні заходи, систематичні оперативно-службові дії. Основними видами ОСД, зазначає вчений, мають бути: прикордонна служба; прикордонний контроль; розвідувальна, інформаційно-аналітична та оперативно-розшукова діяльність; прикордонно-представницька діяльність [2].

Тобто дослідник автор пропонує окремі з форм ОСД (прикордонна служба; прикордонний контроль) розглядати як види ОСД і вважає, що видами ОСД також є: розвідувальна, інформаційно-аналітична та оперативно-розшукова діяльність; прикордонно-представницька діяльність. У такому випадку незрозуміло, чому автор поєднує в один вид ОСД розвідувальну, інформаційно-аналітичну та оперативно-розшукову діяльність. Незрозумілою є також різниця між такими формами ОСД, як повсякденна ОСД і систематичні оперативно-службові дії. Такі дії, на нашу думку, становлять зміст ОСД.

Сутністю ОСД, на думку Г. Магася, є певне співвідношення фактичних або очікуваних результатів виконання завдань з охорони ДК і витрачених для цього сил, засобів, часу та інших ресурсів. Ефективність ОСД конкретного підрозділу, органу або ДПСУ в цілому, так само як і ефективність охорони кожної ділянки ДК, кожного напрямку характеризується своєю сукупністю конкретних результатів ОСД. Ефективність охорони ДК може бути охарактеризована лише через систему результатів ОСД [4].

Погоджуючись із тим, що ефективність ОСД залежить від результатів ОСД, ми не розкриваємо її юридичний зміст та суть.

Окремий інтерес викликає зміст таких форм ОСД ВПС, як прикордонна служба і прикордонний контроль.

Юридичний зміст прикордонної служби як форми ОСД ВПС та можливих порушень правил її несення охоплює багато різних напрямів, які стосуються охорони ДК, прикордонного контролю і тощо. За порушення особою правил

¹ Про затвердження Інструкції з організації оперативно-службової діяльності відділу прикордонної служби Державної прикордонної служби України : наказ Адміністрації Держ. прикордон. служби України від 29.12.2009 № 1040.

несення прикордонної служби, згідно зі ст. 172-18 Кодексу України про адміністративні правопорушення, передбачено адміністративну відповідальність, а згідно з ст. 419 Кримінального кодексу України, якщо це спричинило тяжкі наслідки, – кримінальну відповідальність.

На думку П. Бурлаки, зміст та конструкція цих статей фактично тотожні. Порушенням правил несення прикордонної служби визнається будь-яка дія чи бездіяльність, що суперечить законам України: «Про державний кордон України», «Про Державну прикордонну службу України», «Про прикордонний контроль», «Про оборону України», «Про Збройні Сили України» і актам законодавства, які визначають порядок несення прикордонної служби. Суб'єктом як злочину, так і адміністративного правопорушення, на думку вченого, є військовослужбовець, який належить до складу наряду з охорони ДК України. Особи, які не належать до складу будь-якого наряду з охорони ДК України, як приклад: начальники ВПС та їх заступники, не є суб'єктами зазначеного злочину чи адміністративного правопорушення [10].

Для охорони ДК призначаються 26 видів прикордонних нарядів, які виконують завдання з охорони ДК, прикордонного контролю, контролю за дотриманням режимів і тощо¹. Несення прикордонної служби особою, яка входить до складу наряду з охорони ДК України, є визначальним. Разом із тим Законом України «Про прикордонний контроль» визначено, що підрозділ охорони ДК – підрозділ органу охорони ДК ДПСУ, спеціально призначений для виконання завдань з прикордонного контролю та (або) охорони ДК (п. 15 ч. 1 ст. 1 цього Закону)². Відповідно, з одного боку, це підрозділ охорони ДК, з іншого – він може виконувати завдання з прикордонного контролю та (або) охорони ДК. Прикордонний контроль у цьому випадку розглядається окремим видом діяльності, яка може здійснюватись окремо від виконання завдань з охорони ДК України. Але порушення правил несення прикордонної служби може бути допущене і прикордонними нарядами у пунктах пропуску через ДК України, у тому числі під час здійснення прикордонного контролю і пропуску.

Дані положення неоднозначно тлумачать поняття прикордонної служби як форми ОСД. Законодавець до несення такої служби відносить усі види прикордонних нарядів, які призначаються для охорони ДК, здійснення прикордонного контролю тощо. У зв'язку з цим виокремлення прикордонної служби як форми ОСД є нелогічним.

Висновки

1. Підрозділ охорони ДК України є структурним підрозділом органу охорони ДК ДПСУ, на який покладено відповідальність за охорону визначеної ділянки ДК України. Оперативно-службова діяльність такого підрозділу – це одна із форм його зовнішньої службової діяльності, яка реалізується у процесі несення прикордонної служби й проведення інших заходів, відповідно до правоохоронних і інших повноважень ДПСУ, відносно не підпорядкованих цьому підрозділу фізичних і юридичних осіб, що передбачає виникнення різного роду суспільних відносин.

2. Форма ОСД підрозділу охорони ДК України – це система взаємопов'язаних між собою заходів, що відображають зміст правоохоронних і інших повноважень ДПСУ за певним напрямом її зовнішньої службової діяльності.

Форми ОСД підрозділу охорони ДК України класифікуються за такими критеріями: залежно від юридичних наслідків – правові й неправові; за рівнем відкритості – гласні й негласні; за засобами, що використовуються в охороні ДК, – фізична охорона, оперативна, технічна; за службовим спрямуванням діяльності: охорона ділянки ДК, контроль за дотриманням режимів, прикордонний контроль і пропуск через ДК України осіб, оперативно-розшукова діяльність, адміністративно-юрисдикційна діяльність, кримінально-процесуальна діяльність тощо.

3. З метою удосконалення правового регулювання службової діяльності ДПСУ доцільно врегулювати поняття «оперативно-службова діяльність» та «форма оперативно-службової діяльності підрозділу охорони ДК України» на рівні Закону України «Про Державну прикордонну службу України» і підзаконних нормативно-правових актів.

Список бібліографічних посилань

1. Притула А. М. Теоретико-правові засади оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України : монографія. Одеса : Фенікс, 2019. 332 с.

¹ Там само.

² Про прикордонний контроль : Закон України від 05.11.2009 № 1710-VI : ред. від 16.07.2019.

2. Івашков Ю. Б. Форми та види оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України. *Чесць і закон*. 2017. № 2. С. 56–61. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chiz_2017_2_11.pdf (дата звернення: 15.08.2019).
3. Ляшук Р. М. Зміст форм діяльності відділів прикордонної служби. Актуальні проблеми політики. 2013. Вип. 48. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/2206/Lyashuk.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення: 15.08.2019).
4. Магась Г. А. Сутність та зміст поняття ефективності оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України. *Аспекти публічного управління*. 2018. Т. 6, № 4. С. 55–63 URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/aplup_2018_6_4_10.pdf (дата звернення: 15.08.2019).
5. Словник іншомовних слів. Головна редакція УРЕ / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Київ. книжкова фабрика, 1974. 776 с.
6. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків : Школа, 2008. 1008 с.
7. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2008. 624 с.
8. Битяк Ю. П., Богущкий В. В., Гарашук В. М. Адміністративне право України : підручник. Харків : Право, 2001. 528 с.
9. Бородін І. Л. Адміністративне право України : підручник. Київ : Алерта, 2019. 548 с.
10. Бурлака П. Порушення правил несення прикордонної служби: відмежування кримінально караного діяння від адміністративного правопорушення. *Вісник прокуратури*. 2019. № 8. URL: https://vpzhr.gp.gov.ua/ua/guidance_vpzhr.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=258161 (дата звернення: 15.08.2019).

Надійшла до редколегії 22.08.2019

ПОЛОВНИКОВ В. В. ФОРМЫ ОПЕРАТИВНО-СЛУЖЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ (ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ) ОХРАНЫ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ГРАНИЦЫ УКРАИНЫ: ПОНЯТИЕ И ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ

На основе анализа действующего законодательства Украины, научных взглядов ученых осуществлено характеристику отдельных форм оперативно-служебной деятельности органов (подразделений) охраны государственной границы Украины. Сформулированы определения понятий: «оперативно-служебная деятельность», «форма оперативно-служебной деятельности подразделения охраны государственной границы Украины». Предложено урегулировать эти понятия на уровне Закона Украины «О Государственной пограничной службе Украины» и подзаконных нормативно-правовых актов.

Ключевые слова: охрана государственной границы, подразделения охраны государственной границы, служебная деятельность, оперативно-служебная деятельность, формы оперативно-служебной деятельности, пограничная служба.

POLOVNIKOV V. V. FORMS OF OPERATIVE AND SERVICE ACTIVITIES OF THE UKRAINE'S STATE BORDER GUARD AGENCIES (UNITS): CONCEPTS AND LEGAL REGULATION

As the objective of this article, the characteristics of the concept and legal regulation of the Ukrainian state border guard agencies' (units) operative and service activities forms are chosen. Such activity is a type of law enforcement activity. The level of the rule of law compliance of such agencies (units) officials and official persons' service activities depends on the state of its legal regulation. Based on the analysis of the current Ukrainian legislation and scientific views, the author characterized such forms of operative and service activities as border guard and border control. The author's definition of individual concepts is formulated. In particular, according to the author, Ukraine's state border guard unit is SBGSU state border guard agency's structural unit, which is responsible for the state border's certain section protection. The operative and service activities of such units is one of the forms of its state (official) external activity, which is implemented in the border guard service process and carrying out other measures, in accordance with the law enforcement and other SBGSU credentials, concerning persons and legal entities not subordinate to this unit, which implies the origin of all kinds of social relations. The form of operative and service activities of the respective unit is a system of interrelated measures reflecting the content of law enforcement and other credentials of the State Border Guard Service of Ukraine in a certain direction of its state (official) external activities.

The forms of operative and service activities are categorized. It is offered to regulate these concepts at the level of the Law of Ukraine "On the State Border Guard Service of Ukraine" and by-laws.

Key words: the state border guard, the state border guard units, service activity, operative and service activities, forms of operative and service activities, border guard service.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПОЛІЦЕЙСТИКА

УДК [351.741:636.7.043](477)

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.3.03>

ВАДИМ ВОЛОДИМИРОВИЧ ГАРМАШ,

Харківський національний університет внутрішніх справ (ад'юнкт);

 <https://orcid.org/0000-0003-4342-8771>,

e-mail: garmash2019@ukr.net

МІСЦЕ КІНОЛОГІЧНИХ ПІДРОЗДІЛІВ У СТРУКТУРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ ТА В СИСТЕМІ МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Розглянуто історію кінологічної служби, приділено увагу її розвитку в системі Міністерства внутрішніх справ України, ретельно досліджено питання сучасного стану нормативно-правової бази діяльності кінологічних підрозділів у Національній поліції України. Висвітлено структуру й особливості кінологічних підрозділів поліції, визначено напрями розвитку їх юридичного забезпечення та вдосконалення роботи.

Ключові слова: кінологія, кінологічні підрозділи, Національна поліція України, Міністерство внутрішніх справ України.

Оглядова стаття

Постановка проблеми

Застосування собак у службовій діяльності має давню та багату історію як у світовій практиці взагалі, так і у традиції силових структур України зокрема. Органи внутрішніх справ були та є однією із правоохоронних структур, що активно використовують собак у своїй роботі. Проте реформування системи Міністерства внутрішніх справ України (МВС) впливає на більшість її структурних підрозділів і змінює їх. Тож, вивчення місця кінологічних підрозділів у структурі Національної поліції України (НПУ) та МВС України на сучасному етапі їх розвитку є перспективним напрямком дослідження.

Стан дослідження проблеми

Проблематиці підготовки та забезпечення практичної діяльності кінологів, організації собаківництва та використання службових собак у правоохоронних органах присвячено дослідження багатьох науковців і вчених-практиків. Серед них слід відмітити роботи А. Афанасьєва, А. Галімова, В. Березюка, О. Богданюка, О. Винограда, О. Вотінова, Ю. Дем'янюка, О. Діденка, В. Дорофєєва, С. Дякова, Т. Івашкову, Д. Іщенка, М. Кабачинського, О. Ковалю, В. Мірошніченко, В. Паламарчука, В. Петровського, Є. Потапчука, В. Примака, А. Радванського, В. Решетника, В. Руденка, С. Серховця, С. Сидоренкова, О. Ставицького, О. Торічного та В. Ягупова. Важливу інформацію містить характеристика кінологічного

забезпечення окремих правоохоронних органів України, надана В. Ждановою та О. Потушинською [1]. Інформативним також є розгляд розвитку кінологічних служб органів системи МВС, проведений С. Коломієць у дослідженні «Розвиток кінологічних служб органів системи МВС» [2]. Проте в межах цього дослідження ми зосередимось на кінологічних підрозділах саме Національної поліції України, правове забезпечення та діяльність яких потребують більш поглибленого аналізу.

Мета і завдання дослідження

Дослідження спрямовано на те, щоб виділити пріоритетні питання вдосконалення нормативної бази та напрямки розвитку кінологічних підрозділів Національної поліції України. Для цього необхідно проаналізувати історію розвитку та сучасний стан кінологічної служби в НПУ, а також розглянути чинну нормативно-правову базу діяльності кінологів у МВС України.

Наукова новизна дослідження

У сучасних умовах непростої криміногенної ситуації у державі та за наявності додаткових негативних факторів, пов'язаних із бойовими діями, питання розвитку кінологічної служби в структурі НПУ набуває особливої актуальності, адже використання службових собак є дієвим і потужним інструментом. Так, за минулий 2018 р. поліцейські кінологи завдяки застосуванню собак сприяли розкриттю

12 903 кримінальних злочинів. Під час понад 4 200 виїздів, здійснених кінологами, у тому числі для пошуку вибухівки та зброї, за допомогою собак було виявлено 1 537 вибухових пристроїв, знайдено 325 одиниць вогнепальної зброї та майже 90 000 набоїв. За рік кінологи 26 522 рази виїжджали на місце події, брали участь у 2 462 спецопераціях із протидії незаконному обігу наркотиків і здійснили 2 807 патрулювань, під час яких собаками було виявлено понад 300 кілограмів наркотичних речовин [3]. Водночас реформування та розвиток системи Міністерства внутрішніх справ України не можуть не позначатися на організації правоохоронних органів, що входять до його складу, зокрема на стані Національної поліції України. Тому кінологічні підрозділи НПУ й особливості їх стану та місця у структурі МВС заслуговують на окреме дослідження.

Виклад основного матеріалу

Назва «кінологія» походить від двох грецьких слів: *κυν* (кін) – собака та *λογος* (логос) – слово. Ця наука вивчає анатомію та фізіологію собаки, походження й еволюцію порід домашніх собак, селекцію та розведення, утримання, годівлю, дресирування й використання для полювання, караульної, вартової, розшукової та інших видів служби, а також у декоративних цілях, тобто охоплює фактично весь спектр питань, пов'язаних із взаємодією людини та собаки.

Дата початку співпраці людини з собакою губиться у тисячоліттях історії людства й навряд чи може бути точно встановлена. Але є підстави вважати, що розпочалася така співпраця дуже давно, адже перший рукописний трактат Ксенофана з Афін про «Собаке полювання» був написаний ще понад 2 300 років тому.

Офіційною датою зародження собаківництва вчені вважають 21 січня 1788 року, коли Наполеон Бонапарт писав одному зі своїх командувачів у Єгипті про те, що в Олександрії має бути безліч собак, здатних нести добру службу [4] (цит. за [1, с. 141]).

Кінологія як наука про собак виникла в останній чверті XIX століття. У цей період у світі розпочалась активна робота з організації ведення переліку собак, виведення нових порід і залучення їх до професійної діяльності [5].

Автором першої спеціалізованої роботи, де зазначається використання службових собак, є австрійський криміналіст Ганс Гросс. Його праця «Керівництво для судових слідчих, чинів загальної та жандармської поліції» [6]

була видана російською мовою у 1895 р. в місті Смоленську, де зазначалося, що в разі використання собаки-шукача слід порушника можна знайти швидше (цит. за [7, с. 160]).

У період Першої світової війни у німецькій армії використовувалося вже 30 тисяч військових собак. У Другій світовій війні службові собаки знайшли більш широке застосування. Зокрема, в Радянській Армії використовувалося більше 60 тисяч службових собак. На їх бойовому рахунку того періоду близько 300 підбитих ворожих танків, більше 120 тисяч доставлених під вогнем повідомлень, майже 8 тисяч кілометрів установленого дротяного зв'язку. За допомогою собак було виявлено та знешкоджено понад 4 мільйони мін, фугасів та інших вибухових пристроїв, вивезено з поля бою сотні тисяч поранених воїнів [1].

На сьогодні історія кінології на території нашої держави налічує вже понад 70 років. Проте в незалежній Україні датою створення першого кінологічного підрозділу в структурі Міністерства внутрішніх справ вважається 2 квітня 1994 р. Відтоді цей день є святом кінологів. Правовою базою для кінологічної роботи органів внутрішніх справ України (ОВС) слугувала стаття 14 Закону України «Про міліцію», ухваленого 20 грудня 1990 р. У цій статті визначалась норма застосування спеціальних засобів, а саме було зазначено, що працівники міліції мають право використовувати службових собак.

11 жовтня 2003 р. Міністерством внутрішніх справ України був виданий наказ № 1168 «Про створення Кінологічної служби МВС України», а трохи згодом було затверджено Положення про Кінологічну службу Міністерства внутрішніх справ України (наказ МВС України від 07.10.2003 № 1326). Ці нормативні документи закріплювали за Кінологічною службою статус головного кінологічного підрозділу системи МВС як самостійного відділу в структурі блоку кримінальної міліції. Водночас визначались основні функції Кінологічної служби, що полягали у здійсненні організаційно-методичної, контрольної-наглядової та облікової діяльності у сфері кінології.

Значну роль у розвитку кінологічної роботи в ОВС України відіграв наказ МВС від 26.01.2004 № 70 «Про заходи щодо організації діяльності кінологічної служби». Він затверджував Типове положення про кінологічні центри ГУМВС та УМВС України, у якому містились відомості про основні завдання, які на них покладалися.

Наказ МВС України від 25.05.2006 № 515 «Про заходи щодо використання можливостей

Кінологічної служби у протидії злочинності в сільській місцевості» мав велике значення для розвитку практичної діяльності кінологів ОВС. Згідно з його вимогами збільшувалась кількість кінологів у кінологічних центрах, а також з метою пришвидшення розкриття злочинів кінологи разом із собаками включалися до складу слідчо-оперативних груп.

Наступним вагомим документом у розвитку службової кінології ОВС став наказ МВС «Про затвердження Настанови з організації діяльності кінологічних підрозділів органів внутрішніх справ України», підписаний 20 липня 2012 р. за № 640. Окрім загальних положень та основних завдань кінологічних підрозділів ОВС, він мав у своїй структурі норми щодо комплектування кінологічних підрозділів, правил підготовки та застосування службових собак, їх розведення, правила відбору, утримання та збереження, ветеринарного обслуговування, а також обліку та звітності під час організації кінологічної діяльності.

Багаті вітчизняні традиції роботи кінологів і новітній досвід закріплювались фахівцями Кінологічної служби у методичних документах, призначених для підготовки кінологів. Прикладом таких матеріалів є методичні рекомендації «Тактика дій кінолога на місці подій. Правила застосування службових собак», розроблені сектором організації кінологічної діяльності ДКР МВС України у 2013 р. [8]. Варто зазначити, що кінологи МВС разом із своїми службовими собаками брали участь у міжнародних місіях та операціях, де їх робота отримувала високі оцінки.

Наступний великий етап розвитку службової кінології МВС України пов'язується із низкою нормативних документів, які змінили структуру міліції в Україні.

2 липня 2015 р. був опублікований Закон України «Про Національну поліцію». Згідно з його положеннями Національній поліції України надається статус центрального органу виконавчої влади та визначається, що НПУ служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. На підставі змісту зазначеного закону втратив чинність Закон України «Про міліцію», це відбулось 7 листопада 2015 р. Тим часом, 2 вересня 2015 р. Кабінет Міністрів України видав Постанову № 641 «Про утворення Національної поліції України», де визначено, що діяльність НПУ спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ, а ще трохи пізніше, 28 жовтня 2015 р., Кабінет Міністрів України

ухвалив Постанову № 878 «Про затвердження Положення про Міністерство внутрішніх справ України». Вона набрала чинності одночасно із Законом України «Про Національну поліцію».

Необхідно зазначити, що реформування МВС України спрямовано на перетворення зазначеного міністерства на багатопрофільне, сервісно-орієнтоване, цивільне відомство європейського зразка, яке формує правоохоронну та безпекову політику у державі. На сьогодні до кола компетенції Міністерства внутрішніх справ України належить не лише Національна поліція України, але також і такі органи МВС, як Національна гвардія України, Державна прикордонна служба, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Державна міграційна служба України та Головний сервісний центр МВС України.

Поряд із цим організаційні зміни в ОВС, закріплені в законодавстві, потягли за собою й зміни у нормативних документах, що регламентують діяльність кінологічних підрозділів. Так, 11 липня 2016 р. відповідно до абзацу третього п. 2 Постанови Кабінету Міністрів України від 28.12.1992 № 731 «Про затвердження Положення про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів виконавчої влади» з метою приведення нормативно-правових актів МВС у відповідність до законодавства України Міністерством внутрішніх справ було видано наказ № 640. Згідно з ним вищеперелічені нормативні акти – накази МВС України № 1168, № 1326, № 70, № 640 (2012 р.) втратили свою чинність.

Наразі правовим підґрунтям діяльності кінологічних підрозділів поліції є Конституція України, закони України «Про Національну поліцію», «Про ветеринарну медицину» й інше законодавство України.

Основу сучасної нормативно-правової бази використання собак у діяльності поліції закладено у Законі України «Про Національну поліцію», де у статті 45-й, присвяченій застосуванню спеціальних засобів, зазначено, що службовий собака застосовується під час: а) патрулювання; б) переслідування та затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення; в) під час конвоювання (доставлення) затриманої або заарештованої особи; г) для відбиття нападу на особу та/або поліцейського.

Більш детальну інформацію про напрямки застосування службових собак дає аналіз іншого важливого нормативного документа – наказу Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції з організації

діяльності кінологічних підрозділів Національної поліції України» від 01.11.2016 за № 1145. Там, крім вище перерахованих випадків застосування собак, серед основних завдань кінологічних підрозділів указується також надання в межах, визначених законодавством, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних чи соціальних причин або інших надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги, а до основних функцій кінологічних підрозділів включаються участь кінологів зі службовими собаками в складі слідчо-оперативних груп під час проведення оглядів місць подій, заходів із припинення злочинів, пошуку та затримання злочинців, виявлення вибухових речовин, зброї, набоїв і наркотичних засобів, трупів, стріляних гільз, інших предметів, що можуть використовуватись як речовий доказ, припинення кримінальних правопорушень, забезпечення публічної безпеки та порядку, охорони прав і свобод людини, охорони об'єктів і територій державної, приватної та інших форм власності, а також установа міське знаходження безвісти зниклих і безвісно відсутніх.

Крім того, у згаданій Інструкції № 1145 визначається вирішення низки організаційних питань, а саме порядок використання службових собак під час здійснення службових завдань кінологами НПУ, правила утримання, придбання, ветеринарного забезпечення та списання службових собак, а також основи організації діяльності навчальних закладів поліції (з питань службової кінології), у яких здійснюють підготовку кінологів.

За даними на квітень 2019 р. у кінологічних підрозділах Національної поліції України працює 646 кінологів та 929 службових собак (з яких 390 – розшукові). Проте термін «кінологічна служба» ані у Законі України про «Національну поліцію», ані в Інструкції № 1145 не згадується. Замість нього використовується термін «кінологічні підрозділи». Під ним в Інструкції № 1145 розуміються:

- кінологічні центри;
- кінологи структурних підрозділів головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та м. Севастополі, областях та м. Києві (ГУНП);
- навчальні центри з підготовки кінологів;
- окремі посади кінологів відокремлених підрозділів територіальних органів Національної поліції.

Головними кінологічними підрозділами НПУ є кінологічні центри. Вони здійснюють організаційне й методичне керівництво працівниками підрозділів поліції, які виконують

функції кінологічного забезпечення службової діяльності, а також основною базою з утримання, розведення, вирощування, підготовки та використання службових собак у протидії злочинності, забезпеченні публічної безпеки та порядку.

У свою чергу, організаційне та методичне керівництво діяльністю кінологічних центрів ГУНП, а також контроль за службовою діяльністю кінологічних підрозділів на місцях здійснює Відділ організації кінологічної діяльності Національної поліції України.

Багато дослідників сходиться у думці про недостатній рівень сучасного розвитку кінологічних підрозділів і необхідність подальшого вдосконалення цієї сфери, зокрема щодо руху у напрямку впровадження європейських стандартів і норм матеріального забезпечення кінологічних підрозділів, а також інших питань розвитку службової кінології.

Для вирішення цих питань, Міністерством внутрішніх справ України було видано наказ від 24.05.2017 № 442 «Про затвердження Концепції розвитку кінологічних служб центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ, та Національної гвардії України до 2020 року».

На виконання вимог зазначеної Концепції органи МВС у період до 1 липня 2017 р. мали виконати роботи з підготовки та затвердження програм розвитку кінологічних служб. На основі цих програм передбачалася розробка щорічних планів роботи кінологічних служб та інших нормативних документів організаційно-адміністративного характеру.

Таким чином, Міністерство внутрішніх справ України у вигляді Концепції впровадило сучасний прогресивний інструмент, придатний для управління розвитком кінологічних служб в органах МВС.

Інша ініціатива МВС щодо вдосконалення кінологічних підрозділів НПУ була закріплена у пункті 6 розділу I Інструкції № 1145. Згідно з ним кінологічні підрозділи у межах своєї компетенції можуть взаємодіяти з іншими підрозділами поліції, відповідними підрозділами органів державної влади та кінологічними організаціями. Така правова норма забезпечує обмін професійним досвідом і технологіями. Окрім того, базою для такого обміну часто стають заклади вищої освіти системи МВС України із специфічними умовами навчання, наприклад Харківський національний університет внутрішніх справ, який щорічно проводить науково-практичні конференції, спрямовані на

покращення професійного рівня працівників кінологічних служб.

Висновки

Кінологічні підрозділи Національної поліції України у своєму сучасному вигляді були створені відносно недавно. Проте перед цим вони мали тривалу історію та зазнали періоду бурхливих змін, внаслідок якого і набули свого теперішнього стану. Дослідження наукових джерел та аналіз нормативно-правової бази дозволяють зробити висновки про таке:

- термін «кінологічна служба» доцільно використовувати, коли йдеться про Міністерство внутрішніх справ України взагалі та про органи, що перебувають у сфері його компетенції, а саме про сукупність служб кінологів Національної поліції України, Національної гвардії України, Державної прикордонної служби й Державної служби України з надзвичайних ситуацій. Натомість, термін «кінологічні підрозділи», що міститься в нормативних документах, які стосуються НПУ, коректніше буде використовувати стосовно структур поліції;

- кінологічні підрозділи НПУ – це збірне поняття, яке використовується щодо кінологічних центрів, кінологів ГУНП, навчальних центрів з підготовки кінологів, а також окремих посад відокремлених підрозділів територіальних органів НПУ, які згідно із Законом

України «Про Національну поліцію» застосовують собак у своїй службовій діяльності;

- історичний шлях розвитку кінології, що передував появі кінологічних підрозділів НПУ, можна поділити на такі етапи: царських часів, радянських часів, період існування кінологічних підрозділів міліції України, кінологічних підрозділів Національної поліції України;

- «Концепція розвитку кінологічних служб центральних органів виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ, та Національної гвардії України до 2020 року» є новим, сучасним і прогресивним засобом управління кінологічними службами з боку МВС;

- напрямком розбудови нормативно-правової бази діяльності кінологічних підрозділів поліції є рух у бік впровадження європейських стандартів кінологічних служб;

- методичну базу, напрацьовану органами внутрішніх справ (міліцією) України, цілком можна використовувати і для забезпечення діяльності кінологічних підрозділів національної поліції, адже практичні прийоми застосування собак здебільшого не змінилися, проте доцільно оновити методичні матеріали з урахуванням сучасних викликів у роботі поліції, наприклад такі, як підвищення небезпеки незаконного використання вибухонебезпечних пристроїв та вибухівки, зброї тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Потушинська О. П., Жданова В. П. Характеристика кінологічного забезпечення окремих правоохоронних органів України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 4. С. 141–145. URL: http://lsei.org.ua/4_2014/36.pdf (дата звернення: 15.09.2019).
2. Коломієць С. І. Розвиток кінологічних служб органів системи МВС // Шляхи покращення професійного рівня працівників кінологічних служб : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 груд. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 10–14. URL: http://univd.edu.ua/general/publishing/konf/14_12_2018/pdf/3.pdf (дата звернення: 15.09.2019).
3. Кінологи (за 12 місяців 2018 року) // Інфографіка Національної поліції України. URL: https://mvs.gov.ua/ua/infographic/nacionalna_policiya/Kinologi.htm (дата звернення: 15.09.2019).
4. Виноград О. В. Основи службової кінології. Хмельницький : Меркьюрі-Поділля, 2011. 192 с.
5. Платковська О. В. Кінологічна служба в Україні // Шляхи покращення професійного рівня працівників кінологічних служб : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 груд. 2018 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. С. 42–45. URL: http://univd.edu.ua/general/publishing/konf/14_12_2018/pdf/12.pdf (дата звернення: 15.09.2019).
6. Гросс Г. Руководство для судебных следователей, чинов общей и жандармской полиции / пер. с нем. (со 2-го доп. изд.) Л. Дудкин и Б. Зиллер. Вып. 1. Смоленск, 1895. 177 с.
7. Вергун С. Жандармські поліцейні управління залізниць в Україні: історія становлення кінологічної служби на початку XX ст. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 6*. 2015. Вип. 13. С. 160–165. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/11194/1/Vergun.pdf> (дата звернення: 15.09.2019).
8. Тактика дій кінологів на місці подій. Правила застосування службових собак : метод. рек. Київ : ДКР МВС України, 2013. 64 с.

Надійшла до редколегії 16.09.2019

ГАРМАШ В. В. МЕСТО КИНОЛОГИЧЕСКИХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ В СТРУКТУРЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ УКРАИНЫ И В СИСТЕМЕ МИНИСТЕРСТВА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Рассмотрена история кинологической службы, уделено внимание её развитию в системе Министерства внутренних дел Украины, тщательно образом исследованы вопросы современного состояния нормативно-правовой базы деятельности кинологических подразделений в Национальной полиции Украины. Отражены структура и особенности кинологических подразделений полиции, определены направления развития их юридического обеспечения и совершенствования работы.

Ключевые слова: кинология, кинологические подразделения, Национальная полиция Украины, Министерство внутренних дел Украины.

GARMASH V. V. LOCATION OF CYNOLOGICAL UNITS IN THE STRUCTURE OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE AND IN THE SYSTEM OF THE MINISTRY OF THE INTERNAL AFFAIRS

The study was aimed at improving the legal support of the activities of police cynologists. For what was analyzed the current state of the legal framework that provides the activities of the canine units of the National Police of Ukraine (NPU), considered the historical features of the development of the canine service in the system of bodies subordinate to the Ministry of Internal Affairs (MIA). Today, police cynologists are demonstrating tangible service results, confirming the effectiveness of cynology as a powerful tool for law enforcement agencies. However, most researchers agree on the need to improve dog training in OBC, which is the relevance of this study. As a result of the analysis, the main stages of the development of cynology were distinguished, from the beginning of its birth in the world, the formation in the domestic power structures and until it acquired a modern state. The structure of the canine units of the National Police of Ukraine is characterized. The description is given of the place occupied by the canine services in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Compared to the terms "canine service" and "canine units", the scope of their application is outlined. The changes in the legal support to the activities of police cynologists caused by the reform of the Ukrainian police are considered. The vector development of canine services has been focused on European standards and the role of the Concept calculated by 2020 has been highlighted as a new tool for managing related processes. The analysis of the regulatory base of official cynology of the NPS revealed the expediency of more active development of its methodological component. As conclusions with practical application, it is proposed to use the methodological base worked out by the police of Ukraine (after all, the practical methods of using service dogs for the most part have not changed). When introducing new developments, special attention should be paid to the contemporary challenges of the criminogenic situation (such as explosives, weapons, drugs).

Key words: cynology, canine units, National Police of Ukraine, Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

УДК 342.922

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.3.04>

КАТЕРИНА СЕРГІЇВНА РОГОЗІННІКОВА,

Університет державної фіскальної служби України (м. Ірпінь),

кафедра міжнародного права

та порівняльного правознавства (провідний фахівець);

 <https://orcid.org/0000-0003-3438-5087>,

e-mail: kateruna1605@ukr.net

ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИН

Наведено результати аналізу обсягу та змісту поняття адміністративно-правової охорони податкових відносин. Указано на обґрунтованість доктринальних положень про співвідношення правової охорони і правового захисту як цілого і частини. Встановлено особливості адміністративно-правової охорони порівняно з іншими видами правової охорони суспільних відносин. Наголошено на необхідності двовекторного розгляду засобів адміністративно-правової охорони податкових відносин: їх вплив спрямований як на платника податків, так і на контролюючі органи у сфері оподаткування.

Ключові слова: адміністративно-правова охорона, адміністративно-правовий захист, податкові відносини, адміністративно-правові засоби, адміністративний примус.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Оновлення системи адміністративно-правової охорони податкових відносин на сучасному етапі розвитку публічного адміністрування має вирішальне значення. Необхідність удосконалення ризикоорієнтованої системи податкового контролю, декриміналізація низки правопорушень у сфері оподаткування, розділення сервісної та правоохоронної функції суб'єктів публічного адміністрування у сфері оподаткування, забезпечення стабільності податкового законодавства вимагають ґрунтовного опрацювання існуючих проблем правової охорони податкових відносин. Відсутність відповідних досліджень призводить до безсистемності реформ, ігнорування взаємовпливу та взаємообумовленості елементів системи адміністративно-правової охорони, термінологічної плутанини, ускладнення роботи як органів публічної адміністрації, так і платників податків.

Стан дослідження проблеми

На сьогодні варто констатувати відсутність спеціальних праць, присвячених адміністративно-правовій охороні податкових відносин. Теоретичне підґрунтя дослідження становлять праці В. В. Галуцька, Л. О. Кожури, О. М. Правоторової, О. П. Смірнова, в яких здійснено комплексний аналіз адміністративно-правової охорони як інституту адміністративного права, закладено основи для подальшого вивчення під час проведення спеціально-га-

лузових досліджень, присвячених конкретним об'єктам, зокрема у працях С. В. Ворушила, А. М. Грищук, Л. В. Золотої, Л. О. Кожури, В. І. Курила, аналіз яких показав відмінності та динаміку змін елементів адміністративно-правової охорони та її засобів залежно від об'єкта впливу. Виявленню ж особливостей адміністративно-правової охорони саме податкових відносин сприяли праці І. В. Скорохода, В. І. Теремецького, Н. С. Хатнюк, присвячені комплексному аналізу адміністративно-правового регулювання податкових відносин в Україні.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є формування поняття адміністративно-правової охорони податкових відносин з урахуванням галузових та спеціально-юридичних ознак.

Досягнення цієї мети здійснено шляхом вирішення завдання щодо аналізу сформованих теорією права та наукою адміністративного права уявлень про обсяг, зміст і співвідношення правового захисту і правової охорони, вивчення особливостей спеціально-галузового розуміння останнього поняття залежно від об'єкта впливу.

Наукова новизна дослідження

У статті сформульовано низку нових теоретичних висновків та пропозицій, у тому числі вдосконалено зміст поняття «адміністративно-правова охорона податкових відносин» з урахуванням посилення сервісної складової

серед засобів реалізації державної політики у сфері оподаткування, запропоновано новий підхід до розуміння призначення засобів адміністративно-правової охорони податкових відносин.

Виклад основного матеріалу

Для формування поняття адміністративно-правової охорони податкових відносин варто скористатись методом сходження від абстрактного до конкретного, де в основі розуміння названого правового явища знаходяться загальнотеоретичні уявлення про зміст правової охорони та її співвідношення з іншими суміжними поняттями, зокрема таким, як правовий захист.

Ураховуючи перше із поставлених завдань, пропонуємо проаналізувати наявні в теорії права уявлення щодо сутності, змісту та співвідношення правової охорони і правового захисту.

Так, Л. О. Кожура, аналізуючи співвідношення адміністративно-правової охорони і захисту, вказує на існування в теорії права трьох підходів: правова охорона і правовий захист є тотожними поняттями; правова охорона – поняття ширше за обсягом та родово відносно поняття правового захисту; правова охорона і правовий захист – відмінні поняття, не тотожні за змістом [1, с. 120].

Зрозуміло, що охорона і захист не можна вважати поняттями тотожними, на що звертає увагу М. В. Вітрук: охорона права – це діяльність, спрямована на усунення перешкод у реалізації прав та обов'язків, на боротьбу з невиконанням обов'язків і зловживанням правами, на профілактику і попередження порушень прав та обов'язків, а засоби захисту застосовуються у випадку невиконання обов'язку або зловживання правом та виникнення перешкод для їх здійснення чи існування суперечки про наявність самого права або обов'язку [2, с. 54].

Наведене дає важливий орієнтир для визначення базового, родового поняття відносно адміністративно-правової охорони та адміністративно-правового захисту – діяльність. Однак низка вчених саме за ознакою родового поняття розрізняє охорону і захист, визначаючи охорону як стан правомірної реалізації прав і свобод під контролем соціальних інститутів, але без їх втручання [3, с. 88; 4, с. 214; 5, с. 63], а захист як правозахисну діяльність, спрямовану на відновлення порушеного права та відвернення загроз його подальшого порушення [4, с. 214; 5, с. 63].

Такі спроби розмежувати правову охорону і правовий захист доречно пов'язати зі ста-

діями механізму правового регулювання, де правова охорона відповідатиме першій стадії – регламентації суспільних відносин, а захист – останній – реалізації санкцій правової норми.

Проти такого розуміння правової охорони заперечує О. П. Смірнов, вважаючи, що таке розуміння охорони прав і свобод указує на реалізацію не охоронної, а регулятивної функції права, фактично виключає одну з функцій права, що суперечить самій суті права [6, с. 123].

Для вирішення виявленої колізії доцільно встановити співвідношення понять правової охорони і правового захисту. Так, І. Л. Борисенко вказує на два підходи до розуміння співвідношення понять «охорона» і «захист» прав: «вузький», коли під охоронною функцією фактично розуміється здійснення захисту після фактичного порушення права, «широкий», коли правова охорона може охоплювати весь комплекс засобів, що забезпечують реалізацію закріплених правовими нормами суб'єктивних прав як у їх позитивному стані, так і в разі порушення [7].

Фактично думка щодо співвідношення охорони і захисту як цілого і частини [8, с. 75–86] сформувалась у працях В. А. Новосьолова та Л. Д. Воеводіна, які розглядали охорону як діяльність, що передбачає, по-перше, попередження порушень прав і свобод, по-друге, забезпечення умов та засобів для фактичного користування ними кожним громадянином, по-третє, їх захист. [9, с. 7; 10, с. 61]. Поняття «захист» є вужчим, порівняно з поняттям «охорона» та є його складовою [9, с. 7–9].

Висновки вчених не втрачають актуальності і по сьогодні, що відображено в наявних у теорії адміністративного права дефініціях адміністративно-правової охорони.

Так, В. В. Галушко визначає розглядуваний правовий феномен у широкому розумінні як систему впорядкованої адміністративно-правовими нормами діяльності публічної адміністрації, спрямованої на попередження порушень і відновлення порушених прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, що здійснюються засобами адміністративного права, в тому числі і примусового характеру [4, с. 214].

О. М. Правоторова подає адміністративно-правову охорону як інститут адміністративного права, що складається з однорідних норм адміністративного права, правовий вплив яких спрямовано на попередження правопорушень (профілактику злочинів) та відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, що здійснюються публічною адміністрацією на

основі визначених засад і за допомогою адміністративного інструментарію [11, с. 155].

Порівняння названих дефініцій із розробленими теорією права дозволяє вказати на певні галузеві особливості адміністративно-правової охорони: така діяльність здійснюється органами публічної адміністрації, здійснюється засобами адміністративного права, можливе застосування заходів адміністративного примусу.

Щодо обсягу поняття адміністративно-правової охорони, то аналіз її дефініцій у загальногалузевих та спеціальних дослідженнях [12, с. 50; 13, с. 12] орієнтує принаймні на такі напрями діяльності: попередження (профілактику) негативних явищ; виявлення можливих порушень; подолання шкідливих наслідків (відновлення порушених прав); підтримання стабільності правовідносин; притягнення до адміністративної відповідальності осіб, які посягають на охоронюваний об'єкт.

Важливо зауважити, що вчені акцентують на спрямованості засобів адміністративно-правової охорони на захист прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, що відносно податкових відносин може бути застосовано лише частково. Методологічно вірно у понятті адміністративно-правової охорони податкових відносин вказувати на публічний інтерес, як органічне та збалансоване поєднання державних та приватних інтересів, задоволення яких сприяє сталому розвитку суспільства.

Такий висновок підтверджується і дефініціями адміністративно-правової охорони конкретних об'єктів та відносин [12, с. 50; 13, с. 12].

Характеризуючи галузеві особливості адміністративно-правової охорони, варто звернути увагу на її засоби, система яких, за справедливим твердженням Л. В. Золотої, визначатиме зміст розглядуваного явища [13, с. 13].

На думку В. І. Курила, адміністративно-правова охорона і захист у сфері аграрних правовідносин здійснюються шляхом установадження адміністративно-деліктних норм у цій сфері та застосування заходів адміністративного примусу [14, с. 134].

С. В. Ворушило до адміністративно-правових засобів охорони атмосферного повітря відносить: установлення правових норм, правил, нормативів і стандартів; державний контроль за охороною атмосферного повітря; заходи переконання; заходи адміністративного примусу; відновлювальні заходи [15, с. 109].

Є. В. Юркова засоби адміністративно-правової охорони права інтелектуальної власності розглядає як систему різноманітних спосо-

бів діяльності органів і посадових осіб Державної служби інтелектуальної власності, органів внутрішніх справ, Антимонопольного комітету України щодо здійснення реєстрації об'єктів інтелектуальної власності, видачі на них охоронних документів і застосування до порушників режиму інтелектуальної власності засобів адміністративного примусу [16, с. 217].

А. М. Грищук, досліджуючи засоби адміністративно-правової охорони сім'ї, дітей та молоді виокремлює такі їх дві групи: адміністративно-правові засоби сервісного характеру (реєстраційно-ліцензійна діяльність, сертифікація, стандартизація); адміністративно-правові засоби управлінського характеру (контроль та нагляд, адміністративний примус, у тому числі адміністративна відповідальність) [17, с. 18].

Л. В. Золотою до системи заходів адміністративно-правової охорони права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності віднесено: 1) розроблення та прийняття нормативно-правових актів, які регулюють питання охорони права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності; 2) формування та проведення державної політики, що стосується охорони права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності; 3) впровадження державних програм щодо охорони права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності; 4) здійснення Міністерством економічного розвитку і торгівлі України державної реєстрації прав автора на результати наукової діяльності (твори науки) за його заявкою, а також реєстрації договорів, які стосуються права автора на наукові результати, та ведення відповідного реєстру; 5) здійснення державного та громадського контролю за дотриманням національного законодавства, яке регулює питання інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності; 6) заборону будь-якої діяльності фізичних та юридичних осіб, яка створює загрозу порушення прав інтелектуальної власності на результати наукової діяльності [13, с. 13].

Наведені праці свідчать про відмінність засобів адміністративно-правової охорони залежно від об'єкта впливу, проте всі з аналізованих положень мають і спільні риси: адміністративно-правова охорона здійснюється за допомогою контролю та нагляду, а також шляхом застосування заходів адміністративного примусу. Розбіжності знаходимо саме в частині застосування засобів сервісного характеру.

Висновки

Проведений аналіз теоретичних положень і спеціально-юридичних досліджень

правової охорони та її особливостей у конкретних відносинах дозволив сформувати теоретичну конструкцію поняття адміністративно-правової охорони податкових відносин як діяльності уповноважених суб'єктів публічної адміністрації, що спрямована на попередження (профілактику) вчинення правопорушень у сфері оподаткування, недопущення зловживань посадовими особами контролюючих органів (органів доходів і зборів), виявлення порушень чинного податкового законодавства, притягнення порушників до адміністративної

відповідальності та забезпечення виконання податкових обов'язків, відновлення порушених прав платників податків та здійснюється за допомогою адміністративно-правових засобів сервісного, контрольного та примусового характеру.

Перспективними напрямками подальших розвідок у вдосконаленні системи адміністративно-правової охорони податкових відносин є вивчення емпіричної множини форм і методів її здійснення.

Список бібліографічних посилань

1. Кожура Л. О. Адміністративно-правовий захист та охорона: поняття та співвідношення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. № 35, ч. I, т. 2. С. 119–122.
2. Витрук Н. В. Правовой статус личности в СССР. М. : Юрид. лит., 1985. 176 с.
3. Мордовец А. Социально-юридический механизм обеспечения прав человека и гражданина. Саратов : Саратов. высш. шк., 1996. 154 с.
4. Адміністративне право України : навч. посіб. : у 2 т. / В. В. Галуцько, В. І. Олефір, М. П. Пихтін та ін. ; за заг. ред. В. В. Галуцька. Херсон : Херсон. міська друкарня, 2011. Т. 1. 320 с.
5. Несвит Е. А., Дьякова О. А. Соотношение административно-правовой охраны и защиты прав граждан и организаций. *Марийский юридический вестник*. 2016. № 3 (18). С. 62–64.
6. Смирнов А. П. Соотношение понятий «охрана прав» и «защита прав». *Вестник Томского государственного университета*. 2010. № 4. С. 123–125.
7. Борисенко І. Л. Теоретичні засади співвідношення понять охорони та захисту цивільних прав в глобальній мережі Інтернет // Спецпроект: анализ научных исследований : материалы IV Междунар. науч.-практ. интернет-конф. (9–14 июля 2008 г.). URL: <http://www.confcontact.com/2008jule/borisenko.php> (дата звернення 09.09.2019).
8. Обущак О. О., Обущак С. А. Адміністративне регулювання у сфері охорони прав на об'єкти інтелектуальної власності. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2009. № 36. С. 75–85.
9. Новоселов В. А. Способы защиты прав, свобод, гарантированных Конституцией СССР. *Советская юстиция*. 1979. № 18. С. 7–9.
10. Воеводин Л. Д. Система конституционных прав и свобод советских граждан, юридические условия и средства их обеспечения и охраны. М. : Изд-во МГУ, 1987. 343 с.
11. Правоторова О. М. Поняття та зміст адміністративно-правової охорони. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 154–158. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2019/44.pdf (дата звернення: 09.09.2019).
12. Рябець К. А. Адміністративно-правова охорона вод: сучасні проблеми та шляхи їх подолання. *Юридична наука*. 2014. № 1. С. 47–51.
13. Золота Л. В. Адміністративно-правова охорона права інтелектуальної власності у сфері наукової діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2019. 24 с.
14. Курило В. І. Адміністративно-правова охорона та захист у сфері аграрних правовідносин. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 1. С. 133–139.
15. Ворушило С. В. Поняття та зміст адміністративно-правової охорони атмосферного повітря. *Науковий журнал Одеського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 3. С. 108–111.
16. Юркова Є. В. Засоби адміністративно-правової охорони права інтелектуальної власності. *Держава і право*. 2010. № 49. С. 215–219.
17. Гришук А. М. Адміністративно-правова охорона сім'ї, дітей та молоді : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2011. 23 с.

Надійшла до редколегії 11.09.2019

РОГОЗИННИКОВА Е. С. ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ НАЛОГОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

Представлены результаты анализа объема и содержания понятия административно-правовой охраны налоговых отношений. Указано на справедливость доктринальных положений о соотношении правовой охраны и правовой защиты как целого и части. Установлены особенности административно-правовой охраны по сравнению с другими

видами правовой охраны общественных отношений. Отмечена необходимость двухвекторного рассмотрения средств административно-правовой охраны налоговых отношений: их воздействие направлено как на налогоплательщика, так и на контролирующие органы в сфере налогообложения.

Ключевые слова: административно-правовая охрана, административно-правовая защита, налоговые отношения, административно-правовые средства, административное принуждение.

ROHOZINNIKOVA K. S. THE CONCEPT AND ESSENCE OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF TAX RELATIONS

The concept and essence of administrative and legal protection of tax relations have been considered. It has been emphasized that the study of general theoretical ideas about the correlation between the concepts of legal security and legal protection will contribute to solving the tasks of the research. The provisions on the correlation of legal security and legal protection in the whole and as a part have been supported. The author has established peculiarities of administrative and legal protection compared with other types of legal protection of public relations: such activity is carried out by public administration agencies through administrative and legal means, including coercive ones. The essential components of administrative and legal protection, which should form the basis of its definition, include: prevention of negative phenomena; detection of possible violations; overcoming harmful consequences (restoration of violated rights); maintaining stable legal relations; prosecuting persons who encroach on the protected object.

The author has emphasized on the peculiarities of the purpose of using the means of administrative and legal protection of tax relations – protection of public interests in the field of taxation, as an organic and balanced combination of public and private interests, the satisfaction of which contributes to the sustainable development of society.

It has been found out that the content of administrative protection of a particular object is revealed through its means and measures. The analysis of sectoral studies has allowed to establish the following feature of administrative and legal protection measures: they are carried out by means of service nature, the list of which differs depending on the object of administrative legal protection, control and supervision, as well as by applying measures of administrative coercion.

The need for a two-vector consideration of administrative and legal protection means has been emphasized: their impact is directed both on the taxpayer and on the controlling agencies (revenue and fees agencies).

Key words: administrative and legal security, administrative and legal protection, tax relations, administrative and legal means, administrative coercion.

МИКОЛА СТЕФАНОВИЧ ТКАЧЕНКО,

Університет сучасних знань (м. Київ), здобувач;

 <https://orcid.org/0000-0001-7823-4534>,e-mail: besolgigo@gmail.com

УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАВСТВА, ЯКЕ РЕГУЛЮЄ ВЗАЄМОДІЮ НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ З ІНШИМИ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ

На основі аналізу законодавства України та наукових поглядів учених визначено й охарактеризовано окремі напрями вдосконалення адміністративного законодавства, яке регулює взаємодію Національного антикорупційного бюро України з іншими правоохоронними органами. Охарактеризовано нормативно-правові акти адміністративної галузі, положення яких визначають стратегічні орієнтири антикорупційної діяльності держави і механізм її здійснення, регулюють порядок, послідовність, формат та інші управлінські особливості взаємодії НАБУ із правоохоронними органами. Розкрито зміст взаємодії НАБУ із правоохоронними органами, а також запропоновано створити законодавчу гарантію для взаємодії НАБУ із правоохоронними органами, закріпити її як невід'ємний і необхідний аспект антикорупційної діяльності.

Ключові слова: вдосконалення, адміністративне законодавство, взаємодія, правоохоронні органи, протидія корупції.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

У філософській думці усіх часів розуміння правової реальності завжди йшло рука об руку із сутністю закону як особливої юридичної форми [1]. У своїх наукових міркуваннях учені дійшли висновку, що закон – це модель того, як має бути; модель, що встановлена Творцем (релігійні закони) або законодавцем [2, с. 240]. Таким чином, закон, як документ нормативний, офіційно прийнятий, є формою вираження права, а отже, виступає основою будь-якої діяльності в кожній галузі існування суспільства, зокрема в роботі антикорупційних органів та їх взаємодії з іншими правоохоронними відомствами. При цьому правове регулювання в указаній сфері не є точковим та містить у собі документи різних галузей права. Однією з найбільш важливих сукупностей нормативних актів, які регулюють взаємодію Національного антикорупційного бюро України з іншими правоохоронними органами, є система адміністративного законодавства. Останнє на сьогоднішній день знаходиться у процесі реформування та змін так само, як і антикорупційний сектор нашої держави загалом. У зв'язку із цим удосконалення взаємодії НАБУ та правоохоронних органів автоматично зачіпає питання вдосконалення адміністративного законодавства в цьому аспекті.

Стан дослідження проблеми

Окремі проблемні питання взаємодії різних правоохоронних органів у сфері протидії корупції неодноразово потрапляли у поле зору науковців. Зокрема, йому приділяли увагу: А. Г. Бухтіарова, С. Ф. Демченко, В. М. Довжань, Д. Г. Заброда, К. І. Крамаренко, О. М. Музичук, Ю. О. Новосад, І. Л. Олійник, Н. В. Попович, О. О. Пунда, Т. В. Ройко, О. П. Степашко, Т. М. Супрун, І. В. Суходубова, Р. Б. Тополевський, Л. О. Феценко та інші. Однак, на жаль, доводиться констатувати, що на сьогодні в юридичній літературі відчувається брак наукових досліджень, присвячених проблемі вдосконалення адміністративного законодавства, яке регулює взаємодію Національного антикорупційного бюро України з іншими правоохоронними органами.

Мета і завдання дослідження

Саме тому *метою* статті є: визначити шляхи вдосконалення адміністративного законодавства, яке регулює взаємодію Національного антикорупційного бюро України з іншими правоохоронними органами.

Зважаючи на це, основними *завданнями* цієї статті є: розкриття змісту взаємодії НАБУ з правоохоронними органами, аналіз ключових нормативно-правових актів адміністративної галузі, положення яких визначають стратегічні

орієнтири антикорупційної діяльності держави та механізм її здійснення, регулюють порядок, послідовність, формат та інші управлінські особливості взаємодії НАБУ із правоохоронними органами нашої держави, а також вироблення у результаті проведеного аналізу пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення національного законодавства у цій сфері.

Наукова новизна дослідження

Стаття є одним з перших досліджень, присвячених висвітленню специфіки взаємодії НАБУ із правоохоронними органами та виробленню першочергових кроків у напрямі оптимізації механізму такої взаємодії.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження слід зазначити, що поняття адміністративного законодавства позначає систему нормативно-правових актів різної ієрархічної підпорядкованості, норми яких регулюють суспільні відносини на території України. У свою чергу, адміністративне законодавство, яке регулює взаємодію Національного антикорупційного бюро України з іншими правоохоронними органами, є частиною нормативно-правової системи, що має деякі особливості. По-перше, «адміністративність» цієї частини офіційних державних актів показує їх галузеву належність до конкретної правової сфери – адміністративної. Так, як зазначають С. М. Алфьоров, С. В. Ващенко, М. М. Долгополова та А. П. Купін, «право адміністративне – це галузь права (сукупність правових норм), що регулює з метою реалізації завдань і функцій держави суспільні відносини управлінського характеру, які складаються у сфері виконавчої влади, внутрішньо-організаційній діяльності інших державних органів, а також у процесі здійснення громадськими організаціями, їх органами зовнішніх юридично-владних повноважень. Інакше кажучи, адміністративне право – це управлінське право, яке відрізняється від інших галузей права специфікою предмета, методу регулювання та структурними особливостями. Предмет адміністративного права становить широкий комплекс суспільних відносин, що виникають у зв'язку з реалізацією функцій державної виконавчої влади, змістом якої є управління суспільством. Адміністративному праву притаманні певні межі правового регулювання – це сфера діяльності виконавчих та розпорядчих органів і суспільні відносини управлінського характеру, що складаються у цій сфері. Вони виникають, розвиваються та припиняються між: вищими і нижчими ор-

ганами виконавчої влади (між Кабінетом Міністрів України і обласною державною адміністрацією); органами виконавчої влади і підпорядкованими їм підприємствами, установами, організаціями» [3, с. 25]. Таким чином, адміністративне законодавство – це сукупність нормативних актів, які регулюють відносини у сфері влади і підпорядкування, тобто, ті, що виникають за фактом поточної роботи органів державної влади, їх внутрішньої організації, обтяжені управлінською складовою. По-друге, адміністративне законодавство є нормативно-правовими актами, які становлять частину всього законодавства. Іншими словами, це лише окрема частини офіційних джерел, на яких ґрунтується діяльність НАБУ та інших правоохоронних органів, а також механізм їх взаємодії між собою. Так, якщо взяти усю сукупність правових засад за даним напрямом дослідження, то вони включають у себе норми і міжнародного, і кримінально-процесуального права, і Конституції України тощо. У свою чергу, адміністративними нормами здійснюється правове регулювання виключно питань внутрішньовідомчих та міжвідомчих відносин.

Виходячи з вищевикладеного, адміністративне законодавство, яке регулює взаємодію Національного антикорупційного бюро України з іншими правоохоронними органами, – це система нормативно-правових актів адміністративної галузі, які регулюють порядок, послідовність, формат та інші управлінські особливості взаємодії НАБУ із правоохоронними органами нашої держави.

Щодо удосконалення законодавства у сфері протидії корупції, то саме в контексті розвитку механізмів взаємодії суб'єктів цієї діяльності це питання практично не опрацьовувалось на офіційному рівні, у положеннях пріоритетних документів на кшталт концепцій, стратегій та ін. В окремій частині цієї проблематики торкались у положеннях Закону України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» від 14.10.2014 № 1699-VII, яка передбачала створення в Україні системи прийняття рішень щодо антикорупційної політики на основі результатів аналізу достовірних даних про корупцію та чинників, які до неї призводять, зокрема статистичних спостережень, моніторингу виконання цих рішень та їх впливу на стан справ із питань запобігання корупції незалежним спеціалізованим органом із залученням представників громадянського суспільства, а також формування суспільної підтримки у подоланні

корупції¹. Втілення в життя цієї мети, у свою чергу, вимагало:

- визначити на законодавчому рівні засади організації та діяльності спеціально уповноваженого органу щодо запобігання корупції, відповідального, зокрема, за комплекс заходів із формування та реалізації антикорупційної політики. Зазначений орган повинен мати гарантії незалежної діяльності із забезпеченням широкої участі в ній представників громадянського суспільства і на нього мають бути покладені, зокрема, такі функції: підготовка щорічного звіту про стан виконання Антикорупційної стратегії та проекту доповіді щодо реалізації засад антикорупційної політики; аналіз стану справ із питань корупції, підготовка пропозицій щодо заходів нормативно-правового, організаційного, кадрового характеру; моніторинг та координація виконання антикорупційної програми; контроль за дотриманням законодавства про конфлікт інтересів та декларування майна, доходів, видатків і зобов'язань фінансового характеру; залучення громадськості до формування, реалізації та моніторингу антикорупційної політики; поширення інформації про корупцію, вжиття заходів із формування світогляду неприйняття корупції;

- розробити проект акта Кабінету Міністрів України щодо схвалення загальнонаціональної методики оцінки рівня корупції відповідно до стандартів ООН, щороку проводити із залученням громадськості дослідження щодо сприйняття корупції та довіри населення до органів, відповідальних за запобігання корупції, готовності населення брати участь у заходах щодо запобігання корупції, поширеності та видів моделей корупційної поведінки, корупційних ризиків у відповідних сферах тощо².

Більш широко питання вдосконалення як законодавства у сфері антикорупційної політики в цілому, так і окремих положень, що стосуються співробітництва правоохоронних органів у цій сфері, розглядається в Антикорупційній стратегії на 2018 – 2020 роки, яка на сьогоднішній день все ще існує у формі проекту. Метою документа визначено забезпечення здійснення результативної антикорупційної політики шляхом удосконалення законодавства з питань запобігання, виявлення та про-

тидії корупції, виявлення та усунення причин та умов, що сприяють її проявам, формування в суспільстві нетерпимого ставлення до корупції в усіх сферах суспільного життя та у приватному секторі³. До заходів, що ведуть до реалізації цієї мети, в проекті віднесено: завершення процесу створення необхідної законодавчої основи для вироблення і реалізації ефективної державної антикорупційної політики шляхом подальшої імплементації міжнародно-правових зобов'язань України у відповідній сфері; завершення формування органів з запобігання та протидії корупції із чітким розмежуванням їх повноважень та посиленням їх незалежності⁴; забезпечення залучення широкого кола представників громадянського суспільства до формування та реалізації державної антикорупційної політики; проведення щорічних досліджень рівня корупції в Україні; вдосконалення інституту проведення антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів тощо⁵.

Більш глибокі дослідження питання розвитку адміністративного законодавства, яке регулює роботу НАБУ, зокрема в аспекті взаємодії з іншими правоохоронними органами, проводились ученими. Наприклад, О. Л. Соколова аналізувала цей момент у рамках розгляду перспективи розвитку системи та діяльності правоохоронних органів в Україні загалом. Учена вважає, що «одним із перших кроків щодо вдосконалення організації та діяльності системи правоохоронних органів України та антикорупційних відомств зокрема вбачається вироблення, наукове обґрунтування й затвердження єдиної і комплексної Концепції і Державної цільової програми розвитку організації та діяльності системи правоохоронних органів України. При цьому, відповідно до підпункту 5 пункту 1 Плану заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що впливають з її членства в Раді Європи, за Указом Президента України від 12.01.2011 року № 24/2011 для сталого функціонування демократичних інститутів та утвердження верховенства права безпосередньо передбачалась розробка концепції реформування правоохоронних органів» [4, с. 90–96]. Таким чином, розвиток системи правоохоронних органів має

¹ Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки : Закон України від 14.10.2014 № 1699-VII : ред. від 08.08.2015.

² Там само.

³ Проект Закону про Антикорупційну стратегію на 2018–2020 роки : від 26.04.2018 № 8324. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=63942.

⁴ Там само.

⁵ Там само.

відбуватися виключно на основі всебічного й перспективного планування її організації та здійснюваних напрямів діяльності. Концепція і Державна цільова програма розвитку організації та діяльності системи правоохоронних органів України закладатимуть підвалини державної політики у правоохоронній сфері, в межах якої так само актуалізуються розробка та прийняття фахового Закону України «Про систему правоохоронних органів України» [4, с. 90–96]. Авторка зауважує, що «основне призначення такого законодавчого акта має полягати передусім, у законодавчому закріпленні вихідних засад і концептуальних основ побудови системи правоохоронних органів». Відповідно до цього обов'язковими структурними елементами цього Закону О. Л. Соколенко пропонує визначати: «поняття та види правоохоронних органів; принципи їх організації та діяльності; напрямки правоохоронної діяльності правоохоронних органів; форми і порядок взаємодії і співпраці правоохоронних органів; засади відносин з іншими органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, громадянами; засади фінансування і матеріально-технічного забезпечення; гарантії діяльності правоохоронних органів; основи правового статусу працівників правоохоронних органів» [4, с. 90–96].

Існують також інші підходи, в рамках яких удосконалення адміністративного законодавства, що регламентує взаємодію НАБУ з правоохоронними органами держави, розглядається у взаємозв'язку з питанням розвитку законодавства в антикорупційній сфері в цілому, на правах невід'ємної складової. Наприклад, Б. В. Шапка стверджує, що «невід'ємним елементом удосконалення антикорупційного законодавства є реформування правової бази діяльності правоохоронних органів з урахуванням європейських і євроатлантичних критеріїв, приведення кримінального законодавства та кримінального судочинства у відповідність із стандартами і рекомендаціями Ради Європи, визначення оптимальної структури та штатної чисельності правоохоронних органів, виходячи з нагальних потреб національної антикорупційної політики та економічних можливостей держави, усунення частого дублювання функцій різними органами, підвищення рівня професіоналізму та відповідальності в усіх ланках правоохоронного сектору, подальше впровадження демократичних світових стандартів у повсякденну та службову діяльність» [5]. На погляд автора, «наступним етапом удосконалення антикоруп-

ційного законодавства України має стати розробка й прийняття нової Національної антикорупційної стратегії, яка відповідатиме сучасним умовам розвитку, базуватиметься на результатах передових вітчизняних досліджень та соціологічних опитувань, формуватиметься на основі використання світового досвіду і рекомендацій міжнародних організацій за результатами оцінки й моніторингу стану запобігання та протидії корупції в Україні. Основним завданням зазначеного документа є визначення та формування пріоритетних напрямків діяльності органів державної влади нормотворчого та організаційного характеру, спрямованих на забезпечення єдиних підходів до формування та реалізації державної антикорупційної політики, зокрема пов'язаних з формуванням громадської підтримки дій влади у запобіганні та протидії корупції та підвищення рівня правової освіченості антикорупційної спрямованості, зниження рівня корупції в зонах підвищеного корупційного ризику та активізацією міжнародного співробітництва у сфері запобігання та протидії корупції» [5].

Висновок

Таким чином, проведений аналіз дозволив установити, що законодавство є основою антикорупційної діяльності держави та запорукою її дієвої реалізації. Проте на сьогоднішній день нормативно-правова база у цій сфері страждає від значного навантаження декларативних норм, які встановлюють принципи та тенденції, але не дають інформацію про те, яким чином ці принципи і тенденції реалізовувати. Така ж проблема наявна в галузі адміністративного законодавства, яке регулює функціонування Національного антикорупційного бюро України в усіх аспектах його діяльності, зокрема у взаємодії з іншими правоохоронними органами. Безперечно, подолання наведених викликів дасть змогу створити дієву, таку, що відповідає міжнародним стандартам, систему органів боротьби та протидії корупції, систематизувати її діяльність. Але для цього, на нашу думку, необхідно провести глибоку реформу адміністративного законодавства, що регулює взаємодію НАБУ з іншими правоохоронними органами. Підсумовуючи проведений аналіз, хотілося б указати, що конкретно має включати в себе зазначена реформа:

- по-перше, взаємодія НАБУ із правоохоронними органами – це великий, комплексний напрям антикорупційної складової нашої держави, який потребує визначення на законодавчому рівні мети, принципів, напрямів та

рівнів взаємодії. Тобто взаємодію як форму роботи необхідно ширше визначити на рівні законодавства не у межах декількох норм, а відвести цій тематиці окремий розділ Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 № 1698-VII. Це дозволить створити законодавчу гарантію для взаємодії НАБУ із правоохоронними органами, закріпити її як невід'ємний та необхідний аспект антикорупційної діяльності;

– по-друге, важливим є підзаконна нормативно-правова база з питань взаємодії Національного бюро розслідувань України та правоохоронних органів. Так, кожний напрям взаємодії повинен мати чіткий механізм реалізації, відображенням чого стали би підзаконні акти з конкретних питань (постанови, укази, спільні відомчі накази тощо). На сього-

днішній день підзаконна нормативно-правова база досить мала за обсягом, внаслідок чого потенціал співпраці НАБУ та інших правоохоронних органів не може бути розкритий, оскільки фактично немає основ його реалізації. У зв'язку із цим найбільш доцільним є закріплення механізмів взаємодії Бюро з правоохоронними органами держави шляхом розширення масиву спільних наказів;

– по-третє, на нормативному рівні необхідно окремо прийняти закон про систему антикорупційних органів. Основною функцією такого нормативного акта повинно стати розмежування функцій правоохоронних органів в антикорупційній галузі, що приведе до чіткого розподілу ролей державних відомств та попередить дублювання повноважень.

Список бібліографічних посилань

1. Козельский Я. П. Философия нравоучительная. Юридические произведения прогрессивных русских мыслителей. М., 1959. 184 с.
2. Демченко С. Ф. Теоретико-методологічні засади ефективності господарського судочинства : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2010. 428 с.
3. Алфьоров С. М., Ващенко С. В., Долгополова М. М., Купін А. П. Адміністративне право: загальна частина : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2011. 216 с.
4. Соколенко О. Л. Перспективи розвитку системи та діяльності правоохоронних органів. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 90–96.
5. Шапка Б. В. Удосконалення антикорупційного законодавства на засадах світових стандартів // Міністерство юстиції України : офіц. сайт. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_31896 (дата звернення: 06.09.2019).

Надійшла до редколегії 11.09.2019

ТКАЧЕНКО Н. С. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ АДМИНИСТРАТИВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА, РЕГУЛИРУЮЩЕГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО АНТИКОРРУПЦИОННОГО БЮРО УКРАИНЫ С ДРУГИМИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫМИ ОРГАНАМИ

В результате анализа законодательства Украины и научных разработок ученых определены и охарактеризованы отдельные направления совершенствования административного законодательства, регулирующего взаимодействие Национального антикоррупционного бюро Украины с другими правоохранительными органами. Охарактеризованы ключевые нормативно-правовые акты административной сферы, положения которых определяют стратегические ориентиры антикоррупционной деятельности государства и механизм ее осуществления, регулируют порядок, последовательность, формат и другие управленческие особенности взаимодействия НАБУ с правоохранительными органами нашего государства. Раскрыто содержание взаимодействия НАБУ с правоохранительными органами и предложено создать законодательную гарантию для взаимодействия НАБУ с правоохранительными органами, закрепить ее как неотъемлемый и необходимый аспект антикоррупционной деятельности.

Ключевые слова: совершенствование, административное законодательство, взаимодействие, правоохранительные органы, противодействие коррупции.

TKACHENKO M. S. IMPROVEMENT OF ADMINISTRATIVE LEGISLATION REGULATING THE INTERACTION OF THE NATIONAL ANTI-CORRUPTION BUREAU OF UKRAINE WITH OTHER LAW ENFORCEMENT AGENCIES

On the basis of working out the current legislation of Ukraine and a number of scientific views of scholars the author of the article defined and characterized certain directions of improvement of administrative legislation regulating interaction of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine with other law enforcement agencies.

It is argued that the legislation is the basis of anti-corruption activities of the state and the key to its effective implementation, however, the legal framework in this field suffers from a significant load of declaratory norms that set principles and tendencies, but do not provide information on how the data principles and tendencies must be implemented.

It is found out that administrative legislation regulating the interaction of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine with other law enforcement agencies is the system of normative and legal acts of administrative branch regulating the procedure, sequence, format and other administrative features of the interaction of NABU with law enforcement agencies.

It is established that NABU's interaction with law enforcement agencies is a large, complex direction of our state's anti-corruption component, which requires defining the goals, principles, directions and levels of interaction at the legislative level. Thus, interaction, as a form of work, needs to be broadly defined at the level of legislation not within the limits of several norms, but to give this topic a separate section of the Law of Ukraine "On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine". This will create a legislative guarantee for NABU's interaction with law enforcement agencies, consolidate it as an integral and necessary aspect of anti-corruption activities.

It is emphasized that the by-law regulatory framework for the implementation of the relevant interaction is currently rather small in volume, so that the potential of cooperation between NABU and other law enforcement agencies cannot be disclosed, since it actually has no basis for its implementation. In this regard, it is most appropriate to consolidate the mechanisms of the Bureau's interaction with the state law enforcement agencies by extending the range of joint orders.

Key words: *improvement, administrative legislation, interaction, law enforcement, anti-corruption.*

УДК 351.74+342.922

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.3.06>

СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ ШАТРАВА,

доктор юридичних наук, професор,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
науково-дослідна лабораторія з проблем
забезпечення діяльності поліції (завідувач),
заступник головного редактора наукового журналу «Право і безпека»;
 <https://orcid.org/0000-0002-7072-961X>,
e-mail: sergshatrava@gmail.com;

ГЕНРІ РОМАНОВИЧ ПАРХАНОВ,

кандидат юридичних наук,
Департамент документального забезпечення
Національної поліції України (м. Київ), відділ забезпечення діяльності керівництва
Національної поліції управління організаційного забезпечення
та контролю (помічник заступника голови);
 <https://orcid.org/0000-0001-9254-1979>,
e-mail: parkhanovhr@gmail.com

ПРИНЦИПИ ПРЕВЕНТИВНОЇ ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Досліджено наукові погляди вчених щодо розуміння та класифікації принципів права. Виокремлено характерні особливості принципів превентивної поліцейської діяльності. Принципи здійснення превентивної діяльності залежно від способу їх нормативного закріплення класифіковано таким чином: 1) загальноправові принципи; 2) базові принципи; 3) спеціальні принципи. Подано власне розуміння принципів превентивної поліцейської діяльності.

Ключові слова: принципи, загальноправові принципи, базові принципи, спеціальні принципи, превентивна діяльність, поліцейська діяльність, Національна поліція України.

Оглядова стаття

Постановка проблеми

Інноваційна концепція, яка була покладена в підґрунтя нині діючої моделі поліції, з моменту ухвалення Закону України «Про Національну поліцію» вимагає перегляду численних теоретичних концепцій і законодавчих конструкцій, які визначають правові засади організації та діяльності Національної поліції України як запоруки її ефективності, у чому значне місце відводиться саме принципам як стрижневим ідеям і правилам. Окрім того, принципи превентивної поліцейської діяльності в адміністративно-правовій науці залишаються маловивченими та недостатньо дослідженими. На сьогодні, на жаль, відсутні комплексні напрацювання з цього питання, особливо у нинішніх умовах суттєвої модернізації всієї національної правоохоронної системи та переформування адміністративного законодавства.

Стан дослідження проблеми

Слід констатувати, що проблеми принципів превентивної поліцейської діяльності до-

нині не були предметом окремого комплексного наукового дослідження. Лише фрагментарно, у межах вивчення більш загальних проблемних питань діяльності поліції, розглядалися окремі аспекти порушеної тематики, зокрема такими вченими, як В. В. Аброськін, В. Б. Авер'янов, О. Ф. Андрійко, О. М. Бандурка, О. В. Батраченко, О. І. Безпалова, В. В. Галуцько, Ю. В. Гаруст, О. В. Джафарова, А. В. Долинний, О. Ю. Дрозд, О. Ф. Кобзарь, С. В. Ківалов, Т. О. Коломосьць, А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, Д. М. Ластович, С. М. Лелет, Д. О. Лемеш, Р. В. Миронюк, С. В. Петков, О. П. Рябченко, Є. Ю. Соболев, С. О. Шатрава, В. І. Фелик та інші. Ознайомлення з працями вказаних учених свідчить, що в останніх містяться окремі положення щодо превентивної поліцейської діяльності, але не розкриваються специфіка й особливості принципів її здійснення за окремими напрямками діяльності Національної поліції.

Мета та завдання статті

Метою статті є визначення на підставі аналізу норм адміністративного законодавства

поняття принципів превентивної поліцейської діяльності. Реалізація зазначеної мети передбачає необхідність виконання таких *завдань*: виокремити характерні особливості принципів превентивної поліцейської діяльності, здійснити класифікацію цих принципів та охарактеризувати їх.

Наукова новизна дослідження

У період суттєвого оновлення адміністративного законодавства України, яке регламентує особливості діяльності органів і підрозділів Національної поліції України, теоретичний і практичний інтерес до вивчення принципів превентивної поліцейської діяльності обумовлюється, у першу чергу, функціональним призначенням основоположних і керівних засад для характеристики правової природи та сутності цього напряму поліцейської діяльності, що відображає об'єктивно існуючу реальність і закономірності, які в ній діють, їх спрямованість і найсуттєвіші властивості на сучасному етапі функціонування загальної системи поліції у відносинах із громадськістю.

Виклад основного матеріалу

Досить широкий спектр точок зору щодо роз'яснення терміну «принцип» відслідковується в різних наукових і навчальних дисциплінах (соціології, філософії, педагогіці, психології тощо), що можна пояснити їх функціональним призначенням і тією значимістю, яку вони мають у тій або іншій сфері людської практичної діяльності. Зазвичай у науці «принципи» сприймаються як загальні вимоги до побудови теорії, сформульовані як щось вихідне, те, що перебуває в підґрунті певної сукупності фактів. Під час характеристики різноманітних систем обов'язково йдеться про принципи, оскільки саме вони відображають ті суттєві властивості, що відповідають за правильну роботу цієї системи, без яких вона не змогла б виконувати свої завдання і функції.

Як зазначає А. М. Колодій, виникнення принципів обумовлено потребами суспільного розвитку, в яких відображаються закономірності суспільного життя, а головними джерелами цих принципів є політика, економіка, мораль, ідеологія та соціальне життя [1, с. 42].

Схожі акценти на змісті досліджуваної категорії зустрічаємо і на сторінках спеціальної літератури з теорії державного управління, якими оперують представники управлінської науки, підкреслюючи, що принципами управлінської діяльності є: 1) закономірності, відносини, взаємозв'язки, керівні засади, на яких

ґрунтується управлінська діяльність [2, с. 37]; 2) фундаментальні істини, закономірності, керівні правила, основні положення й норми поведінки, виражені у вигляді певного наукового положення (вимоги), закріпленого переважно в правовій формі, якого повинні дотримуватися суб'єкти процесу управління у своїй діяльності [3, с. 50]. Як бачимо, категорію «принцип» використовують у прив'язці до цього виду діяльності – діяльності управлінської, коли говорять про основне правило або вимогу, яких повинні обов'язково дотримуватися суб'єкти управління. Водночас принципи управлінської діяльності синтезують і відбивають об'єктивність законів суспільного розвитку і характерні риси практики державного управління.

Зауважимо, що в юриспруденції проблематику змісту та сутності дефініції «принцип» на достатньо високому теоретико-методологічному рівні опрацьовано правознавцями. Принципам відведено визначальне, майже пріоритетне місце у категоріально-понятійному апараті юриспруденції, адже, як влучно підкреслює М. М. Вопленко, саме принципи пронизують всю правову систему, орієнтуючи її розвиток на найбільш цінні ідеали [4, с. 36], зокрема демократію, гуманізм і соціальний прогрес [5, с. 66]. При цьому принципами права можуть стати лише такі ідеї, які знайшли своє відображення у правовій нормі [6, с. 37], тобто ті, які повинні обов'язково фіксуватись у законодавчих актах у вигляді певних нормативних приписів. У протилежному випадку «ідея» або «гасло» так і залишаться частиною суспільної правосвідомості, правової ідеології, культури тощо [7, с. 150].

Оперування теоретиками права такими словосполученнями, як «принципи права», «правові принципи», «нормативні принципи» і «правові засади» є підтвердженням того, наскільки міцно інтегровано поняття «принцип» у правову матерію. Більш того, жоден законодавчий акт не обходиться без окремої статті, в якій нормотворець не виклав би перелік основних принципів, якими керується той чи інший державно-владний орган у процесі своєї діяльності.

А. М. Колодій вважає, що юридичні принципи мають усі властивості й функції права, що означає таке: а) вони є нормативно-регулятивними, загальними, обов'язковими, об'єктивно обумовленими, історичними та ідейно-політичними категоріями; б) їх соціальною функцією є регулювання та охорона суспільних відносин; в) вони є самостійною юридичною категорією, тобто мають ознаки, що

відокремлюють їх від усіх інших [8, с. 26]. Інший, не менш відомий теоретик права В. В. Копейчиков вважає, що принципами права є основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значимістю та вищою імперативністю [9, с. 95]. Варто згадати і точку зору О. В. Старчука, який указує на те, що «практично всі науковці сходяться на тому, що принципи права – це такі засадничі ідеї права, які визначають зміст і спрямованість його норм і характеризуються системністю, взаємоузгодженістю, загальнообов'язковістю, універсальністю, стабільністю, предметною визначеністю, загальнозначущістю й регулятивністю» [10, с. 42].

Таким чином, принципи поліцейської діяльності містять у собі керівні й основні положення, що концентрують та об'єктивно виражають інтереси й потреби громадян і держави на сучасному етапі розвитку життєдіяльності суспільства щодо забезпечення й охорони їх прав, свобод та інтересів у публічно-правовій сфері; виконують функцію загальнонормативного орієнтира для здійснення всіх напрямів поліцейської діяльності та спрямовуються на вдосконалення та підвищення ефективності такої діяльності.

Б. В. Семерей також звертає увагу на те, що правові принципи діяльності поліції – це безумовні вимоги, закріплені у нормативно-правових актах, які впливають безпосередньо зі змісту відповідних правових норм та є обов'язковими для виконання. Правові принципи діяльності поліції закріплено в Конституції України, Законі України «Про Національну поліцію» та в інших нормативно-правових актах, які регламентують її діяльність [11, с. 7].

Цікавих поглядів на зміст принципів адміністративної діяльності патрульної поліції дотримується С. В. Чирик, розуміючи під ними основоположні засади, врегульовані нормами не лише адміністративного права, але й інших галузей права, які чинять виконавчо-розпорядчий, юридичний, підзаконний, державно-владний, постійний, організований вплив на органи патрульної поліції (їх спеціально уповноважених осіб) з метою попередження та припинення правопорушень, забезпечення публічної безпеки, охорони публічного порядку, організації та здійснення охорони прав і свобод громадян, надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних чи соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [12, с. 3–4].

Отже, принципами поліцейської діяльності у цілому є базові керівні положення, закрі-

плені у законодавчих актах різної юридичної сили, відповідно до яких визначаються порядок, характер і межі функціонування органів Національної поліції України і правові та моральні норми поведінки їх посадових і службових осіб під час реалізації покладених на них повноважень.

Що стосується безпосередньо принципів превентивної поліцейської діяльності, то вважаємо, що їх характерними особливостями є такі. По-перше, вони формуються і розвиваються відповідно до сучасних вимог, очікувань і потреб членів суспільства та держави стосовно забезпечення й охорони їх прав, свобод та інтересів у публічно-правовій сфері; по-друге, визначають соціальну цілеспрямованість, характер, зміст і межі превентивної поліцейської діяльності; по-третє, очевидно, що всі принципи превентивної поліцейської діяльності утворюють об'єктивно обумовлену, нормативно зафіксовану, науково обґрунтовану, відносно стабільну «систему координат», елементи якої діють не відособлено, а у певній взаємозалежності, не суперечать один одному і мають обов'язковий характер під час застосування поліцейських превентивних заходів і реалізації превентивної функції органами та підрозділами Національної поліції України.

Звернімо увагу на те, що від правильного підходу до обрання критеріїв класифікації, врахування всіх найбільш характерних ознак, якостей і властивостей досліджуваного явища залежать пізнавальна значимість і науково-практична цінність самої класифікації. Найбільш розповсюдженими і часто використовуваними класифікаційними критеріями принципів права у правничій літературі й досі залишаються такі, як: а) сфера поширення; б) форма нормативного закріплення; в) спосіб матеріалізації у праві; г) об'єкт впливу; ґ) значимість; д) дія в системі права; е) предмет правового регулювання.

На нашу думку, принципи превентивної поліцейської діяльності доцільно умовно поділити залежно від способу їх нормативного закріплення на такі: 1) загальноправові принципи, характерні для всіх органів публічної влади, у тому числі й для органів Національної поліції України; 2) базові принципи, які характеризують цілеспрямованість, зміст і межі поліцейської діяльності та закріплюються у нормах Закону України «Про Національну поліцію»; 3) спеціальні принципи, які характеризують специфіку превентивної поліцейської діяльності й визначаються нормами окремих законів України («Про запобігання та протидію

домашньому насильству», «Про охорону дитинства», «Про дорожній рух», «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону») й підзаконними нормативно-правовими актами.

О. М. Банчук вважає, що до принципів у сфері превентивної поліцейської діяльності слід зарахувати такі: а) принцип винятковості та пропорційності застосування сили органами поліції під час ужиття превентивних заходів; це означає, що Національною поліцією за розумної необхідності в конкретних обставинах для запобігання злочину або під час виконання законного затримання чи допомоги в його проведенні може застосовуватися сила, однак відповідно до законів та у розумних межах; б) принцип чесності, неупередженості та гідності: працівник поліції повинен діяти чесно, неупереджено та гідно, тобто повинен утримуватися від будь-яких корупційних дій та рішуче виступати проти них; будь-які спроби хабарництва з боку осіб, що підпадають під дію превентивних заходів, мають припинятись; в) принцип особистої відповідальності за наслідки вчинених дій; працівник поліції повинен нести особисту відповідальність за свої власні дії та за дії або бездіяльність, здійснені за його наказом [13, с. 8–17].

Вищевикладене переконує в тому, що такі принципи, як законності, гуманізму, соціальної справедливості, юридичної рівності перед законом, демократизму, пріоритету прав, свобод та інтересів людини і громадянина є універсальними, а отже, загальнообов'язковими у процесі реалізації превентивної діяльності органами Національної поліції України.

Конституційні принципи разом із загальнолюдськими, визнаними міжнародною спільнотою світу, виступають правовим фундаментом для підготовки, розроблення та ухвалення всіх інших законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, оскільки характеризуються властивостями нормативності, імперативності, регулятивності й загальнообов'язковості. Невипадково всі принципи, визначені в нормах Конституції України, знайшли своє втілення у положеннях нині чинного вітчизняного законодавства.

Ураховуючи ту обставину, що Національна поліція України як центральний орган виконавчої влади бере безпосередню участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері національної безпеки і оборони, спрямованій на захист людини та громадянина тобто їхніх життя й гідності, конституційних прав і свобод та безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цін-

ностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, а також території й навколишнього природного середовища від надзвичайних ситуацій¹, то, відповідно, принципи, покладені в підґрунтя цих сфер державної політики, особливо національної безпеки, виступають тим фундаментом, на який спираються всі інші законодавчі акти, що регламентують діяльність Національної поліції України, а також усі юридично значущі дії посадових і службових осіб поліції, яким державою надано право нормотворчої та правозастосовної діяльності.

У пункті 2 ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» вказано, що основними принципами, які визначають порядок формування державної політики у сфері національної безпеки й оборони, є такі: 1) верховенство права, підзвітність, законність, прозорість та дотримання засад демократичного цивільного контролю за функціонуванням сектору безпеки і оборони та застосуванням сили; 2) дотримання норм міжнародного права, участь в інтересах України у міжнародних зусиллях з підтримання миру і безпеки, міждержавних системах та механізмах міжнародної колективної безпеки; 3) розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони². Указаний законодавчий акт варто розглядати як вихідний (керівний), відповідно до якого визначається методологія національної безпеки та шляхи її забезпечення відповідними уповноваженими суб'єктами, у тому числі і Національною поліцією України.

Безпосередньо базові принципи, які характеризують цілеспрямованість, зміст і межі поліцейської діяльності, містяться у розділі II «Принципи діяльності поліції», а саме, у статтях 6–12 Закону України «Про Національну поліцію». Наразі такими принципами є принципи верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості та прозорості, політичної нейтральності, взаємодії з населенням на засадах партнерства та безперервності. Їх дотримання є обов'язковим для всіх поліцейських незалежно від напрямку, сфери й виду їх адміністративної діяльності.

Призначення принципу верховенства права (ст. 6 Закону України «Про Національну поліцію») для функціонування органів Національної

¹ Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII.

² Там само.

поліції України полягає в обов'язку поліції захищати права та свободи людини і спирається не лише на суворе дотримання законів на всій території держави й у всіх суспільних відносинах, але й на єдність їх застосування в межах безумовної дії принципу верховенства права, закріпленого у ст. 8 Конституції України.

Щільно примикає до принципу верховенства права і принцип дотримання прав і свобод людини, зміст якого викладено достатньо ґрунтовно у статті 7 Закону України «Про Національну поліцію». У будь-якому випадку права і свободи людини, щодо яких здійснюються превентивні заходи або дії, повинні відповідати їх цілям. Законодавцем суворо заборонено заподіювати під час проведення превентивних заходів фізичні страждання особі, принижувати людську честь і гідність.

Принцип законності стосовно діяльності органів Національної поліції України, закріплений у частині 2 ст. 19 Конституції України й у ст. 8 Закону України «Про Національну поліцію», перш за все означає, що вживати превентивних заходів і здійснювати превентивну роботу поліцейські мають право лише у межах повноважень, у спосіб та із застосуванням методів, визначених Конституцією України і законами України. Законодавцем також передбачено, що поліцейському заборонено виконувати злочинні чи явно незаконні розпорядження та накази.

Важливим засадничим правилом превентивної поліцейської діяльності слід визнати принцип відкритості та прозорості, зміст якого розтлумачено у статті 9 Закону України «Про Національну поліцію». Цей принцип варто розглядати у трьох аспектах: 1) як засаду організації превентивної поліцейської діяльності; 2) як засаду взаємовідносин органів Національної поліції України з інститутами громадянського суспільства (об'єднаннями громадян, засобами масової інформації тощо), в межах якої відбуваються узагальнення та оприлюднення інформації про причини й умови, що сприяють вчиненню правопорушень, про заходи, яких було вжито щодо їх усунення, про рівень злочинності, а також про кількість учинюваних адміністративних правопорушень тощо.

Принцип політичної нейтральності (ст. 10 Закону України «Про Національну поліцію») надає можливість забезпечувати захист прав і свобод людини незалежно від політичних переконань і партійної належності. Висловлювати особисте ставлення до діяльності політичних партій і провадити політичну діяльність під час реалізації превентивної функції поліцейським забороняється.

Особливе значення у превентивній поліцейській діяльності має принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства, тобто у тісній співпраці та взаємодії із суспільством для того, щоб задовольнити його потреби (ст. 11 Закону України «Про Національну поліцію»). У пункті 2 ст. 11 профільного закону наголошено на тому, що з метою визначення причин та/або умов учинення правопорушень планування службової діяльності органів і підрозділів поліції здійснюється з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад¹.

Принцип безперервності (ст. 12 Закону України «Про Національну поліцію») означає, що Національна поліція здійснює превентивні дії постійно, безперервно та цілодобово, у тому числі під час патрулювання, розгляду звернень громадян і припинення адміністративних правопорушень та злочинів.

Останню групу становлять спеціальні принципи, які характеризують специфіку превентивної поліцейської діяльності, зокрема конкретизують порядок організації та її здійснення. Такі принципи містяться у нормах окремих законів України і підзаконних нормативно-правових актів, на які безпосередньо спираються поліцейські під час реалізації превентивної функції (закони України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про охорону дитинства», «Про дорожній рух», «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону», «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»).

Окрім того, звертає на себе увагу пункт 5 Положення про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України, де чітко вказано, що його діяльність здійснюється відповідно до принципів верховенства права, дотримання прав і свобод людини, законності, відкритості та прозорості, політичної нейтральності, взаємодії з населенням на засадах партнерства, і принципи безперервності, а також організовується відповідно до перспективного і поточного планування з урахуванням передового досвіду².

Як бачимо, у згаданому Положенні продубльовано у повному обсязі принципи, закріплені профільним законодавчим актом у сфері

¹ Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII : ред. від 01.01.2019.

² Положення про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України : затв. наказом Нац. поліції України від 27.11.2015 № 123.

поліцейської діяльності, а також наголошено на обов'язковості врахування знань, умінь і навичок, здобутих у процесі превентивної роботи Департаментом превентивної діяльності НПУ під час організації поточних і перспективних превентивних напрямів.

Висновки

Ураховуючи викладене, під принципами превентивної поліцейської діяльності слід розуміти об'єктивно обумовлені, стрижневі, відносно стабільні, науково обґрунтовані керівні засади, зафіксовані нормами вітчизняного законодавства і міжнародно-правових актів, на яких ґрунтується діяльність Національної поліції України, а також уповноважених осіб її органів і структурних підрозділів, яка здійснюється у процесі прогнозування та попередження правопорушень за допомогою використання дозволених національним законодавством превентивних поліцейських заходів і комплексу профілактичних дій.

На підставі системного аналізу норм адміністративного законодавства принципи здійснення превентивної діяльності органів Національної поліції України залежно від способу їх нормативного закріплення класифіковано таким чином: 1) загальноправові принципи, які визначають засади формування та реалізації державної політики у сфері національної безпеки; 2) базові принципи, які характеризують цілеспрямованість, зміст і межі поліцейської діяльності та закріплюються у нормах Закону України «Про Національну поліцію»; 3) спеціальні принципи, які характеризують специфіку превентивної поліцейської діяльності та визначаються нормами окремих законів України, як-то: «Про запобігання та протидію домашньому насильству», «Про охорону дитинства», «Про дорожній рух» і «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону».

Список бібліографічних посилань

1. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 42–46.
2. Мельник А., Оболенський О., Васіна А., Гордієнко Л. Державне управління : навч. посіб. / за ред. А. Мельник. Київ : Знання-Прес, 2003. 343 с.
3. Малиновський В. Державне управління : навч. посіб. Луцьк : Вежа, 2000. 558 с.
4. Вопленко Н. Н. Сущность, принципы и функции права : учеб. пособие. Волгоград : Изд-во Волгоград. ун-та, 1998. 142 с.
5. Тихонравов Ю. В. Основы философии права : учеб. пособие. М. : Вестник, 1997. 608 с.
6. Чечина Н. А. Принципы советского гражданского процессуального права и их нормативное закрепление. *Правоведение*. 1960. № 3. С. 37–41.
7. Проблемы науки гражданского процессуального права : монография / В. В. Комаров, В. А. Бигун, В. В. Баранкова та ін. ; под ред. В. В. Комарова. Харьков : Право, 2002. 440 с.
8. Колодій А. М. Принципи права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
9. Теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін. ; за ред. В. В. Копейчикова. Київ : Юрінформ, 1995. 189 с.
10. Старчук О. В. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 40–43.
11. Семерей Б. В. Адміністративно-правові засади реалізації принципу відкритості та прозорості у діяльності Національної поліції України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 19 с.
12. Чирик С. В. Принципи адміністративної діяльності патрульної поліції : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2018. 15 с.
13. Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / за заг. ред. О. А. Банчука. Київ : О. М. Москаленко, 2013. 588 с.

Надійшла до редколегії 28.08.2019

ШАТРАВА С. А., ПАРХАНОВ Г. Р. ПРИНЦИПЫ ПРЕВЕНТИВНОЙ ПОЛИЦЕЙСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ: ПОНЯТИЕ, СОДЕРЖАНИЕ И ИХ КЛАССИФИКАЦИЯ

Исследованы научные взгляды ученых относительно понимания и классификации принципов права. Выделены характерные особенности принципов превентивной полицейской деятельности. Принципы классифицированы осуществления превентивной деятельности в зависимости от способа их нормативного закрепления таким образом: 1) общеправовые принципы; 2) базовые принципы; 3) специальные принципы. Дано собственное понимание принципов превентивной полицейской деятельности.

Ключевые слова: *принципы, общеправовые принципы, базовые принципы, специальные принципы, превентивная деятельность, полицейская деятельность, Национальная полиция Украины.*

SHATRAVA S. O., PARKHANOV H. R. PRINCIPLES OF PREVENTIVE POLICE ACTIVITY: CONCEPTS, CONTENT AND THEIR CLASSIFICATION

The author of the article has studied the scientific positions of scholars on understanding and classification of the principles of law. The characteristic features of the principles of preventive police activity have been distinguished. First of all, they are formed and developed in accordance with the contemporary requirements, expectations and needs of members of society and the state regarding the protection of their rights, freedoms and interests within the public and legal sphere; secondly, they determine the social purpose, nature, content and limits of preventive police activity; thirdly, it is obvious that all principles of preventive police activity form an objectively conditioned, normatively fixed, scientifically sound, relatively stable “coordinate system”, the elements of which do not act in isolation but, in a certain interdependence, do not contradict each other and have distinct character in the application of police preventive measures and the implementation of the preventive function by the agencies and units of the National Police of Ukraine.

The principles of preventive activities, depending on the method of their regulatory consolidation, are classified into: 1) general legal principles that determine the principles of formation and implementation of state policy in the field of national security; 2) basic principles that characterize the purposefulness, content and limits of police activity and are enshrined in the provisions of the Law of Ukraine “On the National Police”; 3) special principles that characterize the specificity of preventive police activity.

The principles of preventive police activity should be understood as objectively stipulated, pivotal, relatively stable, scientifically substantiated guiding principles, enshrined by the norms of national legislation and international legal acts, which are the basis for the activity of the National Police of Ukraine, as well as the authorized officials of its agencies and structural units carried out in the process of forecasting and preventing offenses through the use of preventive police measures permitted by national law, and complex of preventive actions.

Key words: *principles, general legal principles, basic principles, special principles, preventive activity, police activity, National Police.*

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ ТА БОРОТЬБА З КОРУПЦІЄЮ

УДК 343.97

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.3.07>

ОЛЕГ МИКОЛАЙОВИЧ ЛУГОВИЙ,

Національний університет «Одеська юридична академія» (аспірант);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6643-1765>,

e-mail: luhovyiioleh@ukr.net

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З РЕЙДЕРСЬКИМ ЗАХОПЛЕННЯМ ПІДПРИЄМСТВ

Проаналізовано стан наукового розроблення криміналістичної класифікації злочинів, пов'язаних з рейдерським захопленням підприємств, з метою доведення необхідності проведення подальших досліджень з урахуванням змін чинного законодавства, а також сучасних умов. Запропоновано поділяти вказані злочини залежно від кримінально-правових критеріїв, мети вчинення злочинів, а також окремих елементів їх криміналістичної характеристики. Зроблено висновок проте, що запропоновані підстави криміналістичної класифікації цих злочинів не є вичерпними та обумовлюють необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Ключові слова: криміналістична класифікація; злочини, пов'язані з рейдерським захопленням підприємств; рейдерство.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Аналіз економічної ситуації в Україні свідчить про необхідність створення сприятливих умов для розвитку підприємницького середовища. Однією з перешкод на цьому шляху є відсутність діючої стійкої системи взаємовідносин суб'єктів підприємницької діяльності, яка б взагалі виключила можливість рейдерських захоплень підприємств та інших форм недружніх поглинань.

Як свідчить аналіз матеріалів слідчої та судової практики, задля здійснення рейдерських захоплень підприємств злочинці вдаються до вчинення різних видів злочинів та форм злочинної діяльності, що потребує їх окремого дослідження та систематизування.

Стан дослідження проблеми

Поняття «класифікація злочинів» достатньо широко використовується в кримінальному праві, кримінології, кримінальному процесі, судовій статистиці, інших галузях права та юридичної науки, а також у правозастосовній практиці.

Класифікацію як метод наукового пізнання можна розглядати як процес і результат застосування типологічного методу, що дозволяє розділити множинність об'єктів на підмножини (підкласи) за певними ознаками.

Наукова класифікація допомагає розкрити сутність досліджуваних об'єктів, повніше і точніше виділити й оцінити їх властивості, зв'язки і відносини, сприяє систематизації знань, понятійного апарату, служить базою для подальшого розроблення теорій і положень у тій чи іншій науковій галузі [1, с. 28].

Що стосується власне криміналістичної класифікації, у найзагальнішому вигляді це засіб упорядкування окремих категорій злочинів за їх криміналістично значущими ознаками [2, с. 162].

Класифікувати окремі категорії злочинів, пов'язаних з рейдерством, або з протидією законній господарській діяльності, намагалися вітчизняні та закордонні фахівці з економіки, права та інших наук, а саме: О. А. Бурбело, З. С. Варналій, М. Д. Василенко, П. Т. Гега, В. А. Герасименко, Б. М. Грек, З. Б. Живко, Г. В. Козаченко, В. В. Константинов, О. Є. Користін, І. І. Мазур, Я. В. Монастирський, М. Ф. Мусаєлян, В. В. Ніколайченко, Ю. С. Погорелов, В. А. Пустовіт, С. С. Титаренко, Ю. А. Хатнюк, С. С. Чернявський. Однак запропоновані класифікації, на наш погляд, не враховують сучасних умов та мають загальний, економічний або кримінально-правовий характер, тому визначення складових криміналістичної класифікації злочинів, пов'язаних з рейдерським захопленням

підприємств, є актуальним та потребує наукового дослідження.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є визначення поняття та значення криміналістичної класифікації злочинів, пов'язаних з рейдерським захопленням підприємств. Задля досягнення означеної мети поставлено наступні *завдання*: проаналізувати існуючі наукові думки щодо необхідності та сутності класифікації проявів злочинної діяльності, пов'язаної з рейдерським захопленням підприємств; систематизувати та запропонувати окремі підстави для подальшої криміналістичної класифікації зазначеної категорії злочинів.

Наукова новизна дослідження. У статті з урахуванням сучасних умов здійснення підприємницької діяльності проаналізовано наявні у науковій літературі точки зору щодо класифікації проявів рейдерства в Україні та запропоновано підстави для криміналістичної класифікації злочинів, пов'язаних з рейдерським захопленням підприємств.

Виклад основного матеріалу

Як слушно зазначається у криміналістичній літературі, криміналістична класифікація злочинів органічно входить у структуру криміналістичної методики, адже без логічно обґрунтованої класифікації злочинів вибудувати систему окремих криміналістичних методик неможливо [3, с. 337]. Саме класифікація на підставі криміналістичних критеріїв дозволяє конкретизувати коло обставин, окреслених предметом доказування, визначити типовий перелік проміжних (допоміжних) фактів, а також оптимальну послідовність і засоби їх встановлення [4, с. 22].

Дану позицію підтримує і В. В. Тіщенко, який зазначає, що криміналістична класифікація злочинів дозволяє провести багатосторонній аналіз виділених категорій злочинів, синтезувати їх криміналістично значущі властивості й надати відповідні криміналістичні характеристики таким категоріям злочинів. На думку автора, криміналістична класифікація злочинів надає можливість розробляти різного рівня методики розслідування: міжвидові, видові, групові та позавидові, що дозволяє успішно їх застосовувати у відповідних слідчих ситуаціях [1, с. 44].

Перш ніж зосередити увагу на питаннях розподілу злочинів, пов'язаних з рейдерським захопленням підприємств за криміналістично значущими властивостями, слід окреслити коло таких діянь з урахуванням положень

кримінального законодавства та позицій науковців.

Чинне вітчизняне кримінальне законодавство не оперує категоріями «рейдерство» або «злочини, пов'язані з рейдерським захопленням підприємств». Так само у Кримінальному кодексі України відсутній окремий розділ, який містив би перелік кримінально караних діянь у цій сфері. Норми, що передбачають кримінальну відповідальність за ті чи інші дії, якими супроводжується рейдерське захоплення підприємств, розосереджені між різними розділами Особливої частини Кодексу, і при конструюванні їх складів законодавець (напевне, за виключенням диспозиції ст. 206² КК України) не використовував формулювання, що вказують на вчинення саме рейдерського захоплення підприємств.

Немає єдності в означеному питанні і серед науковців – вітчизняних і зарубіжних фахівців у галузях криміналістики, кримінології, кримінального та інших галузей права, а також серед представників економічної науки, хоча ними і запропоновано ряд підходів до класифікації рейдерських проявів.

Найбільш популярним і найчастіше вживаним є підхід, відповідно до якого весь масив діянь, пов'язаних з рейдерським захопленням підприємств, становлять так звані «біле», «сіре» та «чорне» рейдерство. Як зазначається прихильниками цієї позиції, «білі» рейдери діють виключно відповідно до вимог закону, використовуючи у своїх інтересах різні правові неузгодженості. «Сірі» рейдери вже вчиняють певні незаконні дії із захоплення підприємств: підробляють і використовують підроблені документи, підкуповують компанії-реєстратори, державних чиновників, правоохоронців та суддів. Нарешті, «чорні» рейдери є найбільш агресивними і небезпечними, використовують протиправні силові методи для захоплення бізнесу [5, с. 63–64; 6, с. 13; 7, с. 98–99; 8, с. 39; 9, с. 32–33].

Інші автори, не заперечуючи проти самої можливості виділення «білого», «сірого» та «чорного» рейдерства, більш точним вважають підхід, згідно з яким так зване «сіре» рейдерство супроводжується технологіями, які самі по собі не є злочинними, однак на окремих етапах можуть включати в себе вчинення певних кримінально караних діянь. Такий вид рейдерства пропонується називати «напівзаконним» [10, с. 31]. У свою чергу, на думку цих авторів, «чорне» рейдерство більш доцільно визначити як таке, що завжди пов'язане з використанням явно незаконних методів захоплення і захопленням об'єктів чужої власності,

а також застосуванням силової атаки і нерідко фізичного насильства стосовно власника майна [10, с. 31].

Залежно від наявності силових, насильницьких методів деякі дослідники «чорне» рейдерство поділяють на дві підгрупи: просте і кваліфіковане (складовою останнього неодмінно є наступне силове захоплення власності) [11, с. 39].

Також у науковій літературі запропоновано поділ рейдерства на «легальне» та «нелегальне». До останнього, у свою чергу, відносять недружнє (заволодіння власністю або землею) та силове (силове захоплення підприємств, майна квартир, фінансових активів, а також захоплення контролю над суб'єктами господарської діяльності) [12, с. 85].

Слід зазначити, що подібні класифікації наводяться не лише у спеціальній юридичній літературі, а й у популярних, публіцистичних джерелах, матеріалах журналістських розслідувань, повідомленнях засобів масової інформації. Звичайно, для цілей роботи такі класифікації не можуть бути прийняті беззапечно, оскільки викреслене у них так зване «біле рейдерство» власне рейдерством у вітчизняному розумінні не є, а належить, як вже зазначалося, до розповсюдженого на Заході легального недружнього поглинання, яке у нашій країні поки що не набуло поширення. Терміни «законне» та «напівзаконне» рейдерство, на наш погляд, також видаються дещо штучними і в основу правової класифікації не можуть бути покладені.

За економічними ознаками, у тому числі за характеристиками сегменту ринку, де діють підприємство-мета («жертва») і підприємство-агресор дослідники виділяють: 1) горизонтальне, метою якого є створення інтегрованої структури підприємств зі схожими видами діяльності. Зазвичай такі захоплення відбуваються між підприємствами, що працюють на одному сегменті ринку (в одній галузі) та спеціалізуються на виробництві подібної продукції або наданні подібних послуг. Такі захоплення призводять до витіснення з ринку конкурентів; 2) вертикальне, метою якого є створення інтегрованої структури підприємств з різними рівнями технологічних переділів; 3) споріднене (концентричне), яке визначається як захоплення підприємств, подібних за природою і діями. При цих захопленнях підприємство-агресор і підприємство-мета пов'язані між собою базовою технологією, виробничим процесом або через ринкову нішу; 4) конгломеративне, в якому захоплюється підприємство, що ніяким чином не стикається з діяльністю

підприємства-агресора як на сегменті ринку, так і у виробничо-постачальницьких зв'язках. У таких випадках підприємство-агресор зазвичай переслідує мету диверсифікації своєї діяльності [13, с. 53–54].

За масштабами дії рейдерських структур В. Фатєєва виділяє рейдерство: 1) у сфері малого бізнесу; 2) професійні рейдерські організації, якими можуть бути фінансові установи, інвестиційні компанії; 3) «олігархічне» рейдерство, за яким стоїть держава [14, с. 46].

І. А. Дмитрієв та В. Ю. Нестеренко, наводячи ієрархію рейдерських структур, за ступенем організованості та забезпеченості ресурсами виділяють рейдерство трьох рівнів: 1) вищого рівня (фінансово-промислові групи), якому притаманні наявність надзвичайно великої кількості інструментів захоплення підприємств, головним з яких є можливість використання державного адміністративного ресурсу. Результативність захоплень, що вчиняються ними, є надзвичайно високою, і ефективно протистояти ним спроможні лише підприємства з подібною масштабністю впливу та діяльності; 2) середнього рівня – це інвестиційні компанії та професійні компанії-рейдери. На думку авторів, принципова відмінність між цими двома групами суб'єктів полягає у тому, що професійні рейдери працюють на замовлення від інших компаній, тоді як інвестиційні захоплюють підприємства за власні кошти з метою отримання доходу від ефективного розміщення інвестицій; 3) нижній рівень – невеликі та починаючі рейдери, а також рейдери-любители. До них автори відносять компанії, для яких захоплення підприємств не є основним видом діяльності, і найчастіше це компанії, які за допомогою захоплення прагнуть позбутися захоплення підприємств-конкурентів [15, с. 11–12].

Рейдерів поділяють за характером використання незаконних і неринкових методів захоплення власності; розрізняють за колективністю дій (одиначки, взаємопов'язані групи рейдерів); за суб'єктами (приватне та державне рейдерство); за напрямками (інвестиційне та ліквідаційне); за технологіями (домінування силових методів або корпоративних технологій) [16, с. 33].

Деякі вчені як окремі види рейдерства виділяють так зване «банківське» рейдерство, коли банки, використовуючи різноманітні способи тиску на позичальників, перехоплюють права на їх активи, підприємства, власність [10, с. 31–32].

Що стосується визначення конкретних складів злочинів, що вчиняються під час

рейдерських захоплень підприємств, то одне з перших намагань окреслити коло таких діянь зроблено учасниками парламентських слухань, що відбулись за участю Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності та Міжвідомчої комісії з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств (2008 р.). Без наведення власне класифікації до злочинів цієї категорії віднесено шістдесят один склад, серед яких, поряд із власне господарськими злочинами та злочинами у сфері службової діяльності, зокрема, побої і мордування (ст. 126 КК України), захоплення заручників (ст. 147), хуліганство (ст. 296), притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності (ст. 372) та ін. (усього шістдесят один склад злочину) [17, с. 166–185].

Інший погляд на систему злочинів, пов'язаних з рейдерським захопленням суб'єктів господарювання, запропоновано С. С. Титаренком. Відповідні посягання автором розподілено на дві групи: 1) злочини, передбачені ст. 205¹, 206 та 206² КК України, безпосереднім об'єктом яких виступають правовідносини у сфері захисту суб'єктів господарювання від протиправного захоплення; 2) злочини, внаслідок вчинення яких правовідносини у сфері захисту суб'єктів господарювання виступають додатковим факультативним об'єктом: вимагання, шахрайство, доведення до банкрутства, підроблення документів, зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги та ін. (усього вченим наведено дванадцять складів, при цьому перелік не є вичерпним) [18, с. 73].

Автори збірника «Розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ» розподіляють злочини, пов'язані з рейдерським захопленням підприємств, за наступними групами: 1) злочини, спрямовані на порушення прав законних власників і захоплення підприємств шляхом застосування насильства; 2) злочини, спрямовані на порушення прав законних власників і захоплення підприємств шляхом обману; 3) злочинні дії, пов'язані з протиправною (корупційною) діяльністю службових осіб [19, с. 112–115]. Цими ж авторами зазначається, що злочинна діяльність, пов'язана з неправомірним захопленням підприємств, складається з цілої низки об'єднаних єдиним злочинним наміром суспільно небезпечних діянь: службових злочинів, господарських злочинів, злочинів проти правосуддя [19, с. 118]. Загалом авторами запропоновано вважати пов'язаними з рейдерським захоп-

ленням підприємств двадцять два склади злочинів, розосереджених між різними розділами Особливої частини КК України.

Аналіз вищенаведених позицій свідчить про відсутність у сучасній кримінально-правовій, криміналістичній та кримінологічній науці будь-якого єдиного підходу як до визначення кола злочинів, пов'язаних з рейдерським захопленням підприємств, так і до їх систематизації за криміналістично значущими ознаками.

Така розбіжність позицій науковців має своє об'єктивне пояснення. Аналіз сутнісних сторін рейдерства як сучасного економічного та правового феномену свідчить, що сформулювати вичерпний перелік складів злочинів, пов'язаних з рейдерським захопленням підприємств, фактично неможливо. Дії, що становлять об'єктивну сторону діянь, якими супроводжується захоплення підприємства або його активів, можуть бути вкрай різноманітними і охоплюватись складами зовсім різних злочинів.

Що стосується власне розподілу злочинів для розроблення окремої криміналістичної методики їх розслідування, обґрунтованим є використання не лише суто криміналістичних, а й кримінально-правових критеріїв. Як зазначається в літературі, «чиста» криміналістична класифікація злочинів існувати не може, оскільки в неї так чи інакше включаються сегменти кримінально-правової класифікації, а ознаки, що характеризують злочини з кримінально-правової точки зору, використовуються як підстави для побудови криміналістичної класифікації [20, с. 126–127]. Як справедливо вказує Б. В. Щур, саме розумне поєднання кримінально-правових та криміналістичних критеріїв повинно бути покладено в основу розроблення методики розслідування окремих злочинів [3, с. 341].

Важливим кримінально-правовим критерієм класифікації злочинів у даній сфері є форма вини, мотив та мета злочину. Рейдерські захоплення є злочинами умисними та вчинюваними з корисливих мотивів.

Слід зазначити, що низка дослідників [17, с. 181; 19, с. 115 та ін.] відносить до кола діянь, що спрямовані на рейдерське захоплення підприємств, службову недбалість (ст. 367 КК України), тобто злочин, який може вчинятися лише з необережності. Однак з цією позицією не можна погодитись, оскільки рейдерство завжди має на меті захоплення контролю над управлінням підприємства або його активів, а відтак проявляється у вчиненні саме умисних кримінально протиправних дій.

Так само не можна погодитись з висловленою в науковій літературі думкою, що мотивом рейдерських дій можуть виступати як корисливі спонукання, так і будь-які інші – особиста ворожість, помста або навіть хуліганські мотиви [21, с. 134].

Що ж стосується мети вчинення злочину, то за цим критерієм рейдерські захоплення підприємств доцільно поділити на такі, що вчиняються з метою: зміни власника підприємства; взяття під контроль управління підприємством; захоплення корпоративних прав; захоплення майна та інших активів підприємства; отримання контролю над наявними у захопленого підприємства налагодженими комерційними зв'язками, товарними знаками; порушення роботи підприємства, його зупинки або ліквідації як конкурента (незалежно від цінності його активів).

За кримінально-правовими критеріями (наявність або відсутність кваліфікуючих та пом'якшуючих обставин) злочини, пов'язані з рейдерським захопленням підприємств, поділяються на: 1) рейдерські злочини без кваліфікуючих обставин; 2) рейдерські злочини з кваліфікуючими обставинами.

Попри безумовну значущість класифікації злочинів за кримінально-правовими підставами, її недостатньо для визначення науково обґрунтованої методики розслідування, оскі-

льки кримінально-правові ознаки неспроможні забезпечити врахування усіх тих особливостей злочинних діянь, які мають значення для виявлення та розкриття злочинів.

Висновок

Як зазначається в спеціальній літературі, самостійним критерієм криміналістичної класифікації може виступати фактично кожен з елементів криміналістичної характеристики злочинів. До таких критеріїв зазвичай належать спосіб вчинення злочину (має найважливіше значення), обстановка, знаряддя, засоби, місце вчинення злочину, його наслідки, безпосередній предмет злочинного посягання, умови його охорони від посягання, особистість злочинця і спосіб його поведінки до і після вчинення злочину (у тому числі наявність чи відсутність злочинного досвіду), особистість потерпілого і дані, що його характеризують, способи приховання слідів злочину і особи, що його вчинила [4, с. 22–24].

Запропоновані підстави криміналістичної класифікації злочинів, пов'язаних з рейдерським захопленням підприємств, не є вичерпними, що обумовлює необхідність подальшого дослідження у цьому напрямі з метою подальшого вдосконалення методики розслідування зазначеної категорії злочинів.

Список бібліографічних посилань

1. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.
2. Журавель В. Криміналістична класифікація злочинів: засади формування та механізм застосування. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 3 (30). С. 160–166.
3. Щур Б. В. Криміналістична класифікація злочинів: співвідношення із суміжними поняттями. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2010. Вип. 2. С. 337–344.
4. Танасевич В. Г., Образцов В. А. Методика расследования и криминалистическая классификация преступлений. *Криминалистические характеристики в методике расследования преступлений*. 1978. Вып. 69. С. 19–25.
5. Чунаєв О. Аналіз рейдерства в Україні: неупереджений погляд. *Народний депутат*. 2009. № 1–2. С. 62–67.
6. Живко З. Б. Рейдерство в Украине: социально-экономический аспект : монографія. Львов : Лига-Прес, 2012. 304 с.
7. Василенко М. Д. Рейдерство: загроза та шляхи подолання (економіко-правовий аналіз). *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2015. Т. 16. С. 96–104.
8. Грек Б. М. Про окремі аспекти протиправного перерозподілу власності в Україні. *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 10 (98). С. 38–44.
9. Хатнюк Ю. А. Органи внутрішніх справ у боротьбі з рейдерством в Україні (адміністративно-правовий аспект) : монографія. Львів : Галицька видавнича спілка, 2013. 195 с.
10. Мусаелян М. Ф. Рейдерство: понятие, виды и пути противодействия. *Журнал российского права*. 2010. № 11. С. 29–40.
11. Константинов В. В. Рейдерство – не мошенничество. *Законность*. 2008. № 11. С. 38–43.
12. Герасименко В. А. Рейдерство – преступление или преступность. *Ученые записки Крымского федерального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки*. 2015. Т. 1 (67), № 3. С. 79–90.

13. Бурбело О. А., Козаченко Г. В., Погорелов Ю. С., Бурбело С. О. Рейдерство: витоки, процедури, способи запобігання : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. 184 с.
14. Спасибо-Фатеева І. В. Рейдерство: розуміння, види, небезпека та способи боротьби. *Вісник господарського судочинства*. 2008. № 4. С. 46–53.
15. Дмитрієв І. А., Нестеренко В. Ю. Управління ризиком рейдерського захоплення підприємства : монографія. Харків : ХНАДУ, 2011. 164 с.
16. Гега П. Т., Пустовіт В. А. Сутність протиправного перерозподілу та відчуження власності в Україні (рейдерство). *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2013. № 1 (29). С. 29–36.
17. Шляхи подолання рейдерства: удосконалення законодавства та посилення реагування правоохоронних органів на протиправні дії його організаторів і виконавців : матеріали комітет. слухань, провед. 17 верес. 2008 р. / Верховна Рада України, Комітет з питань боротьби з організованою злочинністю і корупцією, Міжвідомча комісія з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств. Київ, 2008. 196 с.
18. Титаренко С. С. Кримінальна відповідальність за протиправне захоплення суб'єктів господарювання : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2018. 262 с.
19. Чернявський С. С., Користін О. Є., Монастирський Я. В. Поняття та сутність рейдерства. Стан і перспективи поширення цього явища в Україні // Розкриття та розслідування злочинів слідчими та оперативними працівниками органів внутрішніх справ : зб. метод. рек. / за ред. П. В. Коляди. Київ : УВПД ГШ МВС України, 2010. С. 96–143.
20. Николайченко В. В. Криминалистическая классификация преступлений. *Вестник Саратовской государственной академии права*. 2006. № 6952. С. 125–127.
21. Варналій З. С., Мазур І. І. Рейдерство в Україні: передумови та шляхи подолання. *Стратегічні пріоритети*. 2007. № 2 (3). С. 129–136.

Надійшла до редколегії 12.09.2019

ЛУГОВОЙ О. Н. ПОНЯТИЕ И ЗНАЧЕНИЕ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ КЛАССИФИКАЦИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ С РЕЙДЕРСКИМ ЗАХВАТОМ ПРЕДПРИЯТИЙ

Проанализировано состояние научной разработки криминалистической классификации преступлений, связанных с рейдерским захватом предприятий, с целью доказывания необходимости проведения дальнейших исследований с учетом изменений действующего законодательства, а также современных условий. Предложено разделять указанные преступления в зависимости от уголовно-правовых критериев, цели совершения преступлений, а также отдельных элементов их криминалистической характеристики. Сделан вывод о том, что предложенные основания криминалистической классификации этих преступлений не являются исчерпывающими и обуславливают необходимость дальнейших исследований в этом направлении.

Ключевые слова: криминалистическая классификация; преступления, связанные с рейдерским захватом предприятий; рейдерство.

LUHOVYI O. M. CONCEPT AND SIGNIFICANCE OF CRIMINALISTICS CLASSIFICATION OF CRIMES RELATED TO PROXY BATTLE

The author of the article has analyzed the state of scientific development of criminalistics classification of crimes related to proxy battle in order to prove the need for further research taking into account amendments in the current legislation, as well as current conditions.

Special attention has been paid to the fact that the current criminal law in Ukraine does not handle the categories of “raidership” or “crimes related to proxy battle”; besides, the Criminal Code of Ukraine does not contain the separate Section that would include the list of criminal offenses in this area, and the norms that provide criminal liability for certain actions accompanied by proxy battle, are dispersed between different Sections of the Special Part of the Code. The legislator while constructing their corpus delicti (perhaps, with the exception of the disposition of the Art. 206² of the Criminal Code of Ukraine) did not use wording indicating the commission of proxy battle. This has resulted in the lack of the unity among scholars – national and international experts specialized in criminalistics, criminology, criminal and other branches of law within the stated issue, as well as among representatives of economic science, although they offered certain approaches to the classification of raidership manifestations.

Taking into account the analyzed scientific points of view, the author has offered the classification of crimes related to proxy battle in accordance with criminal criteria, according to the purpose of committing the crime, as well as according to certain elements of criminalistics characteristic of the researched category of crimes, such as: crime's *modus operandi* (the most important), situation, tools, means, crime scene, its consequences, direct object of criminal assault, conditions of its protection against assault, offender's personality and the way of his life before and after the commission of the crime (including the presence or absence of criminal experience), the victim's personality and characterizing him information, the ways of hiding the traces of the crime and the perpetrator.

It has been concluded that suggested grounds for criminalistics classification of crimes related to proxy battle are not exhaustive, and this necessitates further research in this area in order of further improvement of investigation method of the specified category of crimes.

Key words: *criminalistics classification, crimes related to proxy battle, raidership.*

УДК 343.9.018:343.85

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.3.08>**ОЛЕКСІЙ ОЛЕКСІЙОВИЧ ТИТАРЕНКО,***кандидат юридичних наук, доцент,**Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра кримінального права та кримінології (докторант);* <https://orcid.org/0000-0002-3271-9402>,*e-mail: titarenko_alexey1978@ukr.net***КРИМІНОЛОГІЧНІ СЦЕНАРІЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ СТАНУ ЗЛОЧИННОСТІ
В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ НА ДОНБАСІ
В СЕРЕДНЬОСТРОКОВІЙ ПЕРСПЕКТИВІ**

Досліджено вплив ймовірних сценаріїв перебігу збройного конфлікту на Донбасі на стан злочинності в Україні. На підставі використання сценарної методології сформовано кримінологічні сценарії (реалістичні, оптимістичні, негативні – песимістичні) трансформації стану злочинності на середньострокову перспективу (2019–2022 рр.). Обґрунтовано найбільша ймовірність розвитку стану злочинності за такими трьома сценаріями: «Стагнація та незначне збільшення» (найбільш реалістичний), «Контроль та безпека» (оптимістичний), «Турбулентна злочинність» (негативний). Доведено, що розвиток вірогідних кримінологічних сценаріїв буде залежати від інтенсивності впливу зовнішніх та внутрішніх загроз національній безпеці.

Ключові слова: кримінологічний сценарій, стан злочинності, збройний конфлікт на Донбасі.

*Оригінальна стаття***Постановка проблеми**

Сьогодні одним з важливих питань в сфері протидії злочинності та забезпечення громадської безпеки в умовах триваючої збройної агресії Російської Федерації (далі – РФ) на сході України, складної соціально-економічної, військово-політичної ситуації, триваючої напруженості в суспільстві (хоч і меншою ніж в 2018 році) на фоні проведених у 2019 році демократичних виборів Президента України та позачергових виборів до Парламенту, наявного комплексу внутрішніх та зовнішніх загроз, що впливає на стан національної безпеки, залишається формування і аналіз можливих тенденцій розвитку криміногенної обстановки задля розроблення та реалізації ефективних стратегій протидії злочинності. Останнє вбачається можливим та перспективним у разі використання сценарної методології для побудови кримінологічних сценаріїв [1, с. 69] зміни стану злочинності (трансформація криміногенної обстановки) в контексті можливих варіантів перебігу збройного конфлікту на Донбасі (на сході України). Поряд з цим є актуальним розуміння розвитку можливих кримінологічних сценаріїв стану злочинності з точки зору не лише змін в перебігу ситуації на сході України, але із врахуванням розвитку пов'язаних між собою проблем в різних сферах суспільного життя.

Стан дослідження проблеми

Проблеми прогнозування злочинності в більшості розглядаються в курсах кримінології та кримінологічного прогнозування. Корисними в науковому плані є роботи вітчизняних та закордонних вчених, які мають прогностичну складову. Йдеться, зокрема, про праці Г. А. Аванесова, А. І. Алексеєва, М. М. Бабаєва, О. М. Бандурки, С. В. Бородіна, В. І. Борисова, В. В. Василевича, М. Г. Вербенського, С. Є. Віцина, В. В. Голіни, О. І. Гурова, Л. М. Давиденка, О. М. Джужи, А. І. Долгової, А. П. Закалюка, І. І. Карпеця, О. Г. Кулика, О. М. Литвака, О. М. Литвинова, В. В. Лунєєва, С. В. Максимова, С. С. Овчинського, В. І. Шакуна та інших дослідників. Проте сценарна методологія в кримінологічних дослідженнях використовується поки що рідко. Останнім часом можемо спостерігати фрагментарне використання сценарного методу прогнозування в кримінологічних дослідженнях вітчизняних вчених, зокрема: С. А. Мозоля «Кримінологічна безпека України» (2018) при розробки Концепції національної моделі забезпечення кримінологічної безпеки та В. М. Бесчастного «Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні» (2018) при написанні сценаріїв розвитку радикально негативних траєкторій відтворення злочинності до 2021 року [2, с. 344–365; 3, с. 63]. Проте представлені вченими сценарії, побудовані з врахуванням внутрішньої та

зовнішньополітичної ситуації в Україні до 2017 року, не в повному обсязі врахована ними специфіка сценарної методології та наявні оновлені прогнозні оцінки розвитку соціально-економічної, політичної, військово-політичної та зовнішньополітичної сфер. Це обумовлює необхідність подальших ґрунтовних сценарних досліджень як стану злочинності, так і протидії їй.

Мета і завдання дослідження

Метою цієї роботи є формування можливих кримінологічних сценаріїв розвитку стану злочинності в залежності від можливих сценаріїв перебігу збройного конфлікту на Донбасі та використання їх при розробці стратегічних програмних документів з реалізації державної політики в сфері протидії злочинності.

Досягнення мети можливо за умови виконання таких *завдань*: врахування сценарної методології прогнозування; визначення та врахування ймовірних прогнозних сценаріїв змін в соціально-економічній, політичній, військово-політичній, зовнішньополітичній сферах та їх вплив на розвиток стану злочинності; визначення найбільш вірогідних сценаріїв розвитку збройного конфлікту на Донбасі.

Наукова новизна дослідження

Уперше визначено та сформовано кримінологічні сценарії (реалістичний, оптимістичний та песимістичний) зміни стану злочинності на середньостроковий період (2019–2022 рр.) з врахуванням сучасних тенденцій трансформації кримінологічної обстановки, наявних прогнозних оцінок розвитку соціальної, економічної, політичної, безпекової сфер, можливих варіантів перебігу збройного конфлікту на Донбасі.

Виклад основного матеріалу

Перед тим як перейти до викладу основного матеріалу, вважаємо за доцільним висвітлити методичний підхід, який був застосований в роботі. Протягом 2019 року було проведено вибірковий моніторинг за 2014–2019 рр. відкритих інформаційних джерел, публікацій, статистичних та аналітичних звітів, наукових досліджень з сучасних проблем протидії злочинності, прогнозних оцінок ймовірного розвитку в короткостроковій та середньостроковій перспективі соціальної, економічної, політичної, військово-політичної, правової, гуманітарної сфер, домінуючих геополітичних тенденцій, наприкінці 2018 та початку 2019 років, а також прогнозних оцінок розвитку російсько-українських відносин. На підставі отриманої кримінологічно значущої

інформації, в тому числі за результатами перекресного аналізу можливого впливу факторів та подій («стан-фактор») на стан злочинності, побудови матриць перекресного впливу та використання результатів власного експертного опитування з проблем державного програмування протидії злочинності, проведеного впродовж квітня-травня 2019 року, було розроблено відповідні кримінологічні сценарії. При побудові цих сценаріїв також враховувалися поточні цілі, наміри правоохоронних органів, зокрема МВС України та НПУ на 2019 рік. Щодо прогнозних оцінок трансформації в окремих сферах, то нами були враховані результати досліджень наступних суб'єктів: фортсайтні дослідження розвитку України (2016 р.), проведені фахівцями Світового центру даних «Геоінформатика та сталий розвиток» (<http://wdc.org.ua/>), який працює під егідою Міжнародної Ради з науки (ICSU) при НТУУ «КПІ» під науковим керівництвом академіка НАН України Михайла Згуровського (економічна сфера) [4]; результати соціологічних опитувань (досліджень) центру SOCIS, аналітично-консультативної фірми Gallup, Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва (соціальна та політична сфери), Інституту соціології НАН України у співпраці з Благодійним фондом «Інтелектуальна перспектива», Харківської правозахисної групи спільно з Харківським інститутом соціологічних досліджень, Київського міжнародного інституту соціології, Центру Разумкова (соціальна сфера) [5; 6]; Центру демократії та верховенства права, Центру політико-правових реформ, Дослідницького центру «Європейська рада міжнародних відносин» (Лондон) (внутрішньополітична сфера), Національного інституту стратегічних досліджень (внутрішньополітична, зовнішньополітична та військово-політична сфери) [7-9]; Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, РНБОУ (викладенні в рішеннях), Центру військово-політичних досліджень МДІМВ МЗС Росії (зовнішньополітична та військово-політична сфери) [10; 11; 12, с. 279–366; 13; 14].

Крім цього враховувалися прогнозні оцінки, викладені в Щорічному Посланні Президента України в 2018 році [15], а також тенденції трансформації кримінологічної обстановки з 2014 по 2018 рр. та за 6 місяців 2019 року. Щодо останнього, то починаючи з 2017 року створені передумови задля незначного збереження загальної тенденції до зниження злочинності в цілому по Україні в короткостроковій перспективі (2019–2020 рр.).

Вже тривалий час є очевидним залежність між станом перебігу збройного конфлікту на сході України та всіма сферами суспільного життя в країні, включаючи стан злочинності. Враховуючи наукове завдання, зазначимо, що сценарії перебігу збройного конфлікту на сході України, які висувалися експертами з 2014 по 2015 рр. та впродовж 2016–2018 рр. різниця, що обумовлено ступенем ймовірної загрози повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Із 2014 по 2015 рр. така загроза була найбільш ймовірною. На сьогодні ситуація кардинально відрізняється і характеризується відсутністю з 2016 по 2019 роки наступального характеру військових дій та перебування підрозділів АТО (до травня 2018 р.) / ООС в стані оборони та надання відсічі збройній агресії РФ. Остання ситуація позитивно впливає на стан злочинності, на що вказує сприятлива динаміка з 2016 по 2018 роки до поступового зниження на 17,8 % та поступова змінна її структури, збільшення відсотку розкритих злочинів (до 35,6 %)¹.

Щодо впливу різних сценарних аспектів розв'язання конфлікту на сході України на стан злочинності, є можливість навести і дані власного експертного опитування*, які врахуємо при розробці остаточних кримінологічних сценаріїв.

Так, на запитання *«Як на Вашу думку впливатиме на стан злочинності в Україні оптимістичний сценарій розв'язання збройного конфлікту на Сході України (Україна звільняє тимчасово-окуповані території та понов-*

лює контроль над територіями)?» 38,3 % відповіли, що слід очікувати збільшення рівня злочинності; 33,6 % вважають, що рівень злочинності не зміниться; 21,9 % говорять, що рівень злочинності буде зменшуватися. Не відповіли на запитання 6,3 %.

Якщо сценарій розв'язання збройного конфлікту буде песимістичним (*Російська Федерація починає активні дії, відбувається подальша окупація території України*), то у такому випадку, з точки зору експертів, також відбудеться збільшення рівня злочинності – 67,9 %. 13,3 % опитаних зазначають, що рівень злочинності не зміниться, а 7,0 % вважають, що слід очікувати зменшення рівня злочинності. 11,7 % на запитання не дали відповіді.

Ще один сценарій – реалістичний (*Російська Федерація не починає активні дії, відбувається певна стагнація щодо звільнення тимчасово-окупованих територій на Сході України, отримуємо заморожений конфлікт*). Отже, якщо вказаний сценарний (план) буде діяти, то рівень злочинності не зміниться – 53,9 % опитаних підтверджують таку думку; 27,3 % говорять, що слід очікувати збільшення рівня злочинності, а 3,1 %, навпаки, вважають, що слід очікувати зменшення рівня злочинності. 15,6 % ускладнилися з відповіддю на запитання.

Узагальнюючу існуючи позиції вітчизняних експертів щодо можливих сценаріїв протікання збройного конфлікту на сході України, на нашу думку, їх цілком можна звести до чотирьох імовірних, які в подальшому будемо враховувати при розробці кримінологічних сценаріїв зміни стану злочинності:

Сценарій 1. *«Активізація збройного тиску РФ на України»*, може передбачати варіанти продовження локального або масштабного вторгнення збройних сил РФ на територію України (на сході України, з боку Азовського узбережжя, з боку окупованого Криму, з боку Придністров'я), або шляхом активізації військових дій з боку «ЛНР» та «ДНР» на сході України за військовою та фінансовою підтримкою РФ.

Сценарій 2. *«Поступове заморожування конфлікту на сході України»*, полягатиме в зменшенні інтенсивності обстрілів на сході України аж до їх припинення, проте процес інтеграції тимчасово-окупованих територій в Україну буде неможливий у зв'язку з намаганням РФ легітимізувати сценарій отримання цими територіями автономії у складі України, що є неприпустимим для країни і буде означати початок процесу федералізації. Можливий розвиток в рамках даного сценарію і

¹ За даними про правопорушення, розміщеними на сайті Державної служби статистики України (<http://www.ukrstat.gov.ua>), та згідно зі статистичною інформацією, що міститься на сайті Генеральної прокуратури України (<https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html>), станом на 02.08.2019.

* У період з квітня по травень 2019 року за розробленою анкетой було опитано 128 експертів з проблематики державного програмування протидії злочинності в сучасних умовах. Віковий розподіл респондентів: 75,0 % – опитані у віці 36–45 років, друга кількісна група – опитані у віці 25–35 років – 15,6 %, найменша кількісна група – респонденти у віці старше 45 років – таких було 9,4 %. Щодо освітнього та наукового статусу респондентів, то переважна кількість з них мають науковий ступень кандидата наук – 60,2 %, 30,5 % мають науковий ступень доктора наук, 9,4 % отримали вищу освіту, але наукового ступеня не мають. При відборі експертів акцент робився на вчених в галузі кримінології, політології, працівників правоохоронних органів.

альтернативного «млявий конфлікт» або «ні війни, ні миру»*.

Сценарій 3. «Дестабілізації внутрішньої обстановки в Україні», полягатиме як в розхитування політичної та соціальної ситуації в країні проросійськи налаштованими політичними силами, продовження інформаційної війни з боку РФ щодо України, спрямованої на дискредитацію чинної влади, розпалювання ворожнечі на релігійному, національному, мовному ґрунті, поширення кібератак на критичну інфраструктуру країни, поширення псевдо мінувань в громадських містах, що в подальшому буде мати наслідком підвищення соціальної напруженості в суспільстві.

Сценарій 4. «Деокупація та інтеграція Донбасу» (може містити два під сценарії: «Деокупація з використанням миротворчої місії ООН» – позитивний для України сценарій та «Псевдомиротворча операція РФ» – негативний для України сценарій). Щодо даного сценарію, то слід зазначити, що питання деокупації Донбасу залежатиме від перспектив розгортання миротворчої місії ООН та її формат. На сьогодні вже є очевидним, що ні «ДНР»/«ЛНР», ні Російська Федерація не підтримують розгортання на тимчасово-окупованих територіях миротворчих місій ОБСЄ (в тому числі поліцейської), НАТО, ЄС [16; 17].

Також на думку вітчизняних та зарубіжних експертів, яку ми підтримуємо, сьогодні і на найближчу перспективу (2–3 роки), виглядає поки нереалістичним залучення міжнародних миротворчих місій для деокупації Донбасу [18].

Проте для розробки кримінологічних сценаріїв розвитку стану злочинності на сере-

дньострокову перспективу є важливим визначення ймовірності вирішення декількох питань, зокрема: наявні передумови завершення конфлікту та найбільш вірогідний сценарій перебігу такого конфлікту.

За результатами нашого експертного опитування, на запитання «Як Ви вважаєте, на сьогодні є передумови закінчення збройного конфлікту на Сході України?» переважна кількість експертів – 80,5 % зазначила, що ситуація ні краще, ні гірше, практично не змінюється. 9,4 % вважають, що теперішня ситуація стає все більш напруженою, тобто суттєво погіршується. Протилежну точку зору підтримали 3,1 % опитаних, які стверджують, що ситуація поступово нормалізується.

При цьому на запитання «На Вашу думку, яким є найбільш вірогідний результат збройного конфлікту на Сході України?» 27,3 % опитаних відповіли, що «ДНР» і «ЛНР» збережуться в нинішніх кордонах як невизначені псевдо державні утворення (ефект: Придністров'я, Абхазії, Південної Осетії); трохи менша частка – 25,7 % думають, що протистояння на Сході затягнеться на багато років, подібно конфлікту між Палестиною та Ізраїлем; вдвічі менша кількість опитаних – 12,5 % мають оптимістичний прогноз, що прихильники незалежності «ДНР» і «ЛНР» будуть розгромлені і весь Донбас (Донецька і Луганська області) повернеться до складу унітарної України на правах звичайних регіонів.

Фактично, на думку експертів, з найбільшою ймовірністю (53 %) в середньостроковій перспективі слід очікувати, що суттєвих зрушень в розв'язанні збройного конфлікту на сході України найближчим часом не передбачається. Що означатиме певну стагнацію в його розв'язанні, або протікання за сценарієм «млявого конфлікту» («ні війни, ні миру»). Проте на короткострокову перспективу (2019–2020 рр.) цей показник дещо вищий – 72,4 %. В цілому така позиція експертів пояснюється наявною загальною тенденцією з 2016 по 2019 рр. до зниження збройної активності на Донбасі.

Далі з врахуванням матриці найбільш значущих подій/факторів, які будуть впливати на розвиток кримінологічних сценаріїв, нами пропонується визначити шість можливих сценаріїв (від реалістичних до песимістичних) трансформації злочинності в Україні на середньострокову перспективу (2019–2022 рр.): Сценарій 1. «Поступове зменшення» – базовий (реалістичний); Сценарій 2. «Стагнація та незначне збільшення» – (реалістичний); Сценарій 3. «Контроль та безпека» – оптимістичний; Сценарій 4. «Злочинність на дні» – оптимістичний;

* На думку вітчизняного експерта з безпеки В. П. Горбуліна, сценарій «ні війни, ні миру», або «обмеженої війни і перманентних переговорів», «передбачає обмежену і стримуючу війну проти Росії та колабораціоністів на Сході з метою завдати їм якомога більше деморалізуючих втрат; постійний переговорний процес, однак, без остаточного фіксування результатів у вигляді різних домовленостей і форматів; нарощування військового (насамперед військово-технологічного) потенціалу України і поступовий перехід від блокування противника до його витіснення – від пасивної оборони до активної; зростання інтенсивності міжнародних санкцій і дипломатичної ізоляції Росії; послідовне й кардинальне реформування українського суспільства; зближення з НАТО і Євросоюзом, а також формування низки оборонних союзів із частиною пострадянських та центральноєвропейських держав» [13].

Сценарій 5. «Турбулентна злочинність» – негативний (песимістичний); Сценарій 6. «Тріумф злочинності» – найбільш негативний (песимістичний).

Кожен із наведених сценаріїв, тією чи іншою мірою, є вірогідним. Проте результати нашого експертного опитування, дають змогу виділити на середньострокову перспективу

найбільш вірогідний розвиток наступних сценаріїв: «Стагнація та незначне збільшення» (94,7 % – сума показників «вірогідний» та «найбільш вірогідний») – найбільш реалістичний, «Контроль та безпека» (79,9 %) – оптимістичний та «Турбулентна злочинність» (77,5 %) – негативний (песимістичний), проте вірогідний (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Варіанти розвитку кримінологічних сценаріїв трансформації злочинності
з 2019 по 2022 роки**

(з урахуванням результатів експертного опитування квітень – травень 2019 року)

Оцінка вірогідності розвитку сценарію (%)	Кримінологічні сценарії					
	«Поступове зменшення»	«Стагнація та незначне збільшення»	«Контроль та безпека»	«Злочинність на дні»	«Турбулентна злочинність»	«Тріумф злочинності»
малоймовірний	58,7	5,3	20,1	95,3	22,5	91,1
вірогідний	30,2	62,5	71,8	4,3	64,7	7,8
найбільш вірогідний	11,1	32,2	8,1	0,4	12,8	1,1

В подальшому пропонуємо розкрити зміст цих сценаріїв, зокрема і базовий (на 2018–2019 рр.).

Сценарій «Поступове зменшення» – базовий (реалістичний), полягає в збереженні позитивних тенденцій 2017–2018 років щодо поступово зменшення рівня злочинності в країні (від 6 до 10 %) на фоні поступового заморожування економічної кризи (незначний ріст ВВП, перебування економіки в стагнації, незначне зменшення зовнішнього боргу, продовження залежності економіки від міжнародних кредитів), «млявого» вирішення соціальних проблем (соціальна напруженість має амплітудний характер), відносній політичній стабільності, проведення реформи правоохоронної та судової систем, зменшення активності збройного протистояння на сході України (сценарій «ні війни, ні миру») в наслідок дії міжнародних економічних санкцій відносно країни-агресора РФ, реалізації соціальних та гуманітарних програм з інтеграції підконтрольних Україні територій на Донбасі, встановлення пріоритету правоохоронних органів на забезпечення громадського порядку та публічної безпеки з використанням кращих зарубіжних практик (зокрема «скандинавська модель»), посилення присутності правоохоронних органів на території проведення ООС. Поряд з цим з незмінним комплексом внутрішніх та зовнішніх

загроз в структурі злочинності будуть спостерігатися негативні зміни (відтворення злочинності) за окремими напрямками: незаконний обіг наркотиків, незаконний обіг зброї, корупційна злочинність, поступова активізація організованої злочинності, торгівля людьми, рецидивна злочинність, збільшення злочинів, пов'язаних з домашнім насильством. Корислива злочинність традиційно буде переважати в структурі злочинності. За умови незмінності інтенсивності впливу зовнішніх та внутрішніх загроз, до 2022 року може зберігатися планомірне покращення криміногенної обстановки. Цей сценарій є базовим та частково реалістичним (реалістичність цього сценарію починаючи з 2019 року поступово буде знижуватись до 41,3 %) та забезпечить середньорічний темп приросту злочинності в означеній перспективі приблизно від –2,1 % до –3,4 %. Проте цей показник може бути на кінець 2019 року вищими ніж в 2018 році на 3,8–4,1 %, але нижчим в порівнянні з 2016 та 2017 роками.

Сценарій «Стагнація та незначне збільшення» – (реалістичний), полягає в поступовому погіршенні стану криміногенної обстановки та поступовому збільшенні рівня злочинності із середньостатистичним темпом приросту приблизно від 3,3 % до 5,1 %. Цей сценарій є можливим негативним варіантом розвитку сценарію «Поступове зменшення» за

умови продовження заморожування економічної кризи, відносній політичній стабільності, зменшення активності збройного протистояння на сході України, а також продовження зростання соціальної напруженості в суспільстві (зниження якості надання соціальних послуг вразливим верствам населення), зниження довіри до правоохоронних та судових органів, стагнації реалізації молодіжної політики (інклюзивна освіта, соціальна допомога молодим фахівцям, грантова підтримка обдарованої молоді, соціальний захист вразливих груп молоді), стагнація в політиці щодо вирішення соціальних проблем ВПО, учасників АТО/ООС, активізація деструктивних дій окремими політичними силами (громадських рухів) щодо розпалювання в соціумі ворожнечі на релігійному, культурному, мовному ґрунті, реалізація політики переслідування політичних опонентів новою владою, згорання реформи правоохоронних органів. За таким сценарієм можна буде спостерігати збільшення рівня загально-корисливої злочинності, насильницької злочинності, злочинності неповнолітніх, організованої злочинності. Незначне збільшення спостерігатиметься серед злочинів проти громадського порядку та моральності, в сфері незаконного обігу наркотиків, незаконного обігу зброї, корупційні злочини, злочинів проти правосуддя, злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку, злочинів проти довкілля, військові злочини.

Сценарій «Контроль та безпека» – оптимістичний, полягає в збереженні тенденції до зниження злочинності в означеній перспективі з середньорічним темпом приросту приблизно від –6,3 % до –10,2 %, а також характеризується високою ефективністю та стабільністю функціонування системи протидії злочинності на всіх рівнях (державний, регіональний, локальний). Даний сценарій розвивається за умови нарощування економічного потенціалу, зменшення зовнішнього державного боргу (зниження його до рівня 40 % ВВП), позитивні зрушення в соціальній та гуманітарній політиці (зокрема реальний механізм запровадження Закону України «Про соціальні послуги», зменшення рівня безробіття, пенсійна реформа – запровадження накопичувальної системи пенсійного забезпечення), стабільної політичної ситуації, вираженої зовнішньої політики, спрямованої на зміцнення економічної та транскордонної безпеки (за умови збереження санаційного тиску на РФ з боку ЄС та США), посилення політики щодо відбудови та

інтеграції Донбасу, посилення інформаційної безпеки, завершення реформування правоохоронної та судової системи, зменшення активності збройного протистояння на сході України (сценарій «ні війни, ні миру»), залишення пріоритетом державної політики щодо протидії корупції та забезпечення громадської безпеки та публічного порядку, продовження міжнародного співробітництва в правоохоронній сфері, поступове зміщення акценту в протидії злочинності з державного на місцевий рівень, активізація участі громадськості в питаннях профілактики злочинності, а також початок реалізації Плану заходів з деокупації та інтеграції Донбасу на виконання Стратегії «Механізм малих кроків».

Також якщо оперувати сумарними даними проведеного нами експертного опитування, то серед основних подій, які реально впливатимуть на стан злочинності у бік її зменшення слід виділити ще і такі: посилення кримінальної відповідальності за окремі види злочинів (68,7 %), проведення реформи правоохоронних органів (68,1 %), прийняття державної стратегії та програми протидії злочинності (69,5 %), запровадження регіональних проєктів протидії злочинності через розумне планування територій (64,8 %), запровадження перехідного правосуддя на територіях проведення ООС (53,1 %). Проте ці події матимуть свій позитивний вплив за умови відсутності продовж прогнозованого періоду ескалації збройного конфлікту на сході України.

При реалізації даного сценарію в перший період з 2019 по 2020 роки може спостерігатися тенденція до збільшення кількості виявлених злочинів, зокрема латентних, що буде обумовлено прагненням нової влади виправдати довіру народу країни та максимально забезпечити громадський порядок та безпеку, а також створити умови для покращення рівня відчуття особистої безпеки громадян. Поряд з цим, незважаючи на загальну тенденцію до зниження злочинності, в її структурі частка окремих злочинів може суттєво не змінитися, зокрема це стосується: військових злочинів, корупційних злочинів, злочинів проти правосуддя, злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку.

Сценарій «Турбулентна злочинність» – негативний або песимістичний (вірогідний), полягає в хвилеподібній трансформації злочинності (різке зростання її рівня, потім зниження) в незначні часові проміжки (1–2 роки). Такий сценарій може супроводжуватися ефектом

«Дежавю» або повторення ситуації 2014–2015 рр. (активна фаза АТО). Даний сценарій розвивається за умови, в першу чергу, переходу збройного конфлікту на сході України в активну фазу протистояння (наступ НЗФ «ЛНР» та «ДНР» за підтримки регулярної армії РФ) та наявної внутрішньополітичної нестабільності в країні (активізація громадських радикальних рухів), в другу чергу, реалізації сценарію будуть сприяти: наявна економічна криза (реалізація сценарію «суверенний дефолт» [4]), неефективність реалізації запроваджених реформ, соціальна напруженість суспільства (обумовлена зростанням безробіття, низьким рівнем забезпеченості соціальних послуг для вразливих верств населення, високий рівень відчуття власної незахищеності перед загрозами), активізація міграційних процесів (збільшення кількості ВПО), неспроможність правоохоронних органів забезпечити громадську безпеку та публічний порядок в країні (здебільшого в наслідок залучення більшої частини особового складу на забезпечення безпеки до районів збройного конфлікту).

Посилюватись реалізація даного сценарію може і тим, що в результаті розгортання світової фінансово-економічної кризи, або у результаті загострення воєнно-політичної обстановки на Близькому Сході чи в іншому регіоні, увага США і ЄС до конфлікту в Україні може бути зменшена, а Україна не буде впливати на реалізацію їх геополітичних інтересів [14, с. 86], що дасть можливість РФ більш ефективно дестабілізувати ситуацію на сході України. Реалізації сценарію може сприяти також і розчарування ЄС та США невдачею реформ в Україні та скорочення економічних, гуманітарних та військових програм підтримки для нашої країни.

Реалізація даного сценарію також буде пов'язана із необхідністю введення військового стану на окремих територіях та консолідацією зусиль для надання відсічі збройній агресії РФ. Як слушно зазначає В. М. Бесчастний щодо подібного сценарію, він також буде супроводжуватися: відновленням часткової або повної мобілізації населення; зростанням організаційно-управлінських проблем на підприємствах, установах, організаціях у зв'язку з мобілізацією; зростання соціально-психологічної напруженості, пов'язане з людськими жертвами тощо [3, с. 64].

За таких умов реалізації даного кримінологічного сценарію, можливий середньостроковий темп приросту злочинності на 25–30 %. Така ситуація також буде супроводжуватися швидким відтворенням (інтенсифікацією) як

всієї злочинності, так і окремих видів злочинів в її структурі, зокрема: злочинів проти основ національної безпеки України, загальнокорисливої злочинності, насильницької злочинності (злочинів на ґрунті ненависті), злочинів проти громадської безпеки (зростання рівня організованої злочинності, незаконного обігу зброї), злочинів проти громадського порядку та моральності, злочинів в сфері незаконного обігу наркотиків, корупційних злочинів, кіберзлочинності, рецидивної злочинності, військових злочинів тощо. На значну імовірність збільшення злочинності, в наслідок активізації збройного протистояння на Сході України, показали і результати експертного опитування (рівень злочинності скоріше чи безумовно збільшиться 50,7 % / 21,9 %).

Варто також зазначити, що для всіх сценаріїв, починаючи з 2020 року буде притаманна ситуація статистичного зменшення загальної кількості зареєстрованих злочинів та збільшення кримінальних проступків, що пов'язане з набранням чинності з 01.01.2020 змін до КК України в частині запровадження відповідальності за кримінальні проступки.

Висновки

Підсумовуючи викладене, можемо виділити на середньострокову перспективу найбільш вірогідний розвиток наступних кримінологічних сценаріїв стану злочинності: «Стагнація та незначне збільшення» – найбільш реалістичний, а також «Контроль та безпека» – оптимістичний та «Турбулентна злочинність» – негативний (песимістичний), проте вірогідні. Проте з врахуванням наявних прогностичних досліджень у військово-політичній сфері та результатів власного експертного опитування, підтримується позиція вітчизняних експертів щодо залишення найближчим часом в стадії стагнації («ні війни, ні миру») розв'язання конфлікту на Донбасі, що впливатиме на можливість розвитку найбільш реалістичного та оптимістичного кримінологічних сценаріїв.

Для всіх розглянутих нами кримінологічних сценаріїв трансформації злочинності на середньострокову перспективу притаманний певний відсоток імовірності появи та реалізації, проте кожен з них розвиватиметься в залежності від інтенсивності впливу та вірогідності реалізації комплексу внутрішніх та зовнішніх загроз, а також від дій конкретних факторів. Проте слід зазначити, що незважаючи на сценарій трансформації злочинності в цілому, певною особливістю та закономірністю можуть характеризуватися окремі види злочинів (види злочинності), які можуть мати

відмінний власний прогностичний сценарій, але це потребує окремих прогностичних досліджень з використанням сценарного підходу.

В подальшому наведені нами кримінологічні сценарії можуть бути використані при розробці окремих стратегій протидії злочинності та формуванні відповідних державних програм та планів. Врахування різноманітних

кримінологічних сценаріїв розробниками державних програм з протидії злочинності (МВС України є одним з основних) дасть можливість зробити їх більш актуальними та динамічними та відображати адекватну реакцію на можливі зміни та ускладнення в криміногенній обстановці країни.

Список бібліографічних посилань

1. Титаренко О. О. Використання сценарного підходу при формуванні та реалізації державної політики в сфері протидії злочинності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. № 4, ч. 1. С. 68–71.
2. Мозоль С. А. Кримінологічна безпека в Україні : монографія. Харків : Константа, 2018. 482 с.
3. Бесчастний В. М. Теорія та практика кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 400 с.
4. Форсайт та побудова стратегії соціально-економічного розвитку України на середньостроковому (до 2020 року) і довгостроковому (до 2030 року) часових горизонтах / наук. керівник проекту М. З. Згуровський ; Міжнар. рада з науки ; Комітет із системного аналізу при Президії НАН України ; Нац. тех. ун-т України «Київський політехнічний інститут» ; Ін-т прикладного системного аналізу МОН України і НАН України ; Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. Київ : НТУУ «КПІ» ; Політехніка, 2016. 184 с. URL: <http://ied.kpi.ua/wp-content/uploads/2015/09/WDC-IASA-FORESIGHT-2016.pdf> (дата звернення: 02.02.2019).
5. Довіра до органів влади на Сході України. UASCOPE 2018 // SCORE, Україна : сайт. URL: https://www.scoreforpeace.org/files/publication/pub_file//PRE_UKR18_TrustinAuthorUKR.pdf (дата звернення: 02.08.2019).
6. Рівень довіри до суспільних інститутів та електоральні орієнтації громадян України // Разумков центр : сайт. 20.02.2019. URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/riven-doviry-do-suspilnykh-instytutiv-ta-elektoralni-oriientatsii-gromadian-ukrainy> (дата звернення: 02.08.2019).
7. Шанс на зміни і виклик для суспільства: чого чекати Україні від нової Верховної Ради // Центр демократії та верховенства права : сайт. 25.07.2019. URL: <https://cedem.org.ua/news/verhovna-rada-new> (дата звернення: 10.08.2019).
8. Гольцов А. Г. Російська геостратегія щодо України: сценарії та варіанти. *Стратегічні пріоритети*. 2017. № 4 (45). С. 155–159. URL: <https://niss-priority.com/index.php/journal/article/view/44/43> (дата звернення: 02.08.2019).
9. Безпековий вимір фінансової політики забезпечення економічного зростання в Україні : аналіт. доп. / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ : НІСД, 2018. 132 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-05/Dopovid_Bezpecov_vymir_fin_polityky.pdf (дата звернення: 02.08.2019).
10. Россия 2017: три сценария / ред.: О. Кууси, Х. Смит, П. Тиixonен // Eduskunta Riksdagen : сайт. URL: https://www.eduskunta.fi/FI/tietoaeduskunnasta/julkaisut/Documents/tuvjv_1+2007.pdf (дата звернення: 02.08.2019).
11. Стратегическое прогнозирование и планирование внешней и оборонной политики : монография : в 2 т. / А. И. Подберезкин, М. В. Александров, К. П. Боришполец и др. ; под ред. А. И. Подберезкина. М. : МГИМО-Университет, 2015. Т. 2: Прогнозирование сценариев развития международной и военно-политической обстановки на период до 2050 года. 722 с. URL: http://viperson.ru/uploads/attachment/file/949421/2_tom_web.pdf (дата звернення: 02.08.2019).
12. Строгий В. І. Сектор безпеки і оборони України. Потенційні та реальні загрози у сфері державної безпеки : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетровськ. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра, 2015. 560 с.
13. Горбулін В. П'ять сценаріїв для україно-російських відносин // ZN,UA : сайт. 19.06.2015. URL: <https://dt.ua/internal/p-yat-scenariyiv-dlya-ukrayino-rosiyskih-vidnosin-.html> (дата звернення: 02.08.2019).
14. Свешніков С. В., Бочарніков В. П., Пеньковський В. І., Ковальчук П. А. Сценарії можливого розвитку регіональної воєнно-політичної обстановки у контексті конфлікту на сході України. *Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2016. № 1 (56). С. 81–88. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Znpcvsd_2016_1_15.pdf (дата звернення: 02.08.2019).
15. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2018 році» / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ : НІСД, 2018. 688 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2019-02/Analit_Dopovid_Poslannia_2018.pdf (дата звернення: 02.08.2019).

16. ДНР и ЛНР выступили против отправки полицейской миссии ОБСЕ в Донбасс // Интерфакс : сайт. 24.05.2016. URL: <https://www.interfax.ru/world/509763> (дата звернення: 01.08.2019).

17. МЗС: Росія блокує введення миротворців ООН на Донбас // НВ : сайт. 25.08.2017. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/politics/mzs-rosija-blokuje-vvedennja-mirotvortsiv-onn-na-donbas-1734776.html> (дата звернення: 01.08.2019).

18. Российско-украинский конфликт: перспективы и параметры миротворческой миссии ООН на Донбассе : материалы для трёхсторонней эксперт. встречи 14–17 авг. 2018 г., Каденаббия, Италия / Центр Разумкова. Киев : Заповит, 2018. 120 с. URL: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=8b1c9437-39c0-6f33-c562-91ce18446709&groupId=252038 (дата звернення: 01.03.2019).

Надійшла до редколегії 20.08.2019

ТИТАРЕНКО А. А. КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЕ СЦЕНАРИИ ТРАНСФОРМАЦИИ СОСТОЯНИЯ ПРЕСТУПНОСТИ В КОНТЕКСТЕ ВООРУЖЕННОГО КОНФЛИКТА НА ДОНБАССЕ В СРЕДНЕСРОЧНОЙ ПЕРСПЕКТИВЕ

Исследовано влияние вероятных сценариев решения вооруженного конфликта на Донбассе на состояние преступности в Украине. На основе использования сценарной методологии сформированы криминологические сценарии (реалистичные, оптимистичные, негативные - пессимистические) трансформации состояния преступности на среднесрочную перспективу (2019–2022 гг.). Обоснованно наибольшая вероятность развития состояния преступности по следующим трем сценариям: «Стагнация и незначительное увеличение» (наиболее реалистичный), «Контроль и безопасность» (оптимистический), «Турбулентная преступность» (отрицательный). Доказано, что развитие возможных криминологических сценариев будет зависеть от интенсивности воздействия внешних и внутренних угроз национальной безопасности.

Ключевые слова: криминологический сценарий, состояние преступности, вооруженный конфликт на Донбассе.

TITARENKO O. O. CRIMINOLOGICAL SCENARIOS OF CRIME SITUATION'S TRANSFORMATION IN THE CONTEXT OF ARMED CONFLICT ON DONBASS IN THE MIDTERM

The article is focused on the study of crime transformation in Ukraine, depending on the probable course of the armed conflict on Donbass and the construction of criminological scenarios on its basis of changing its status. It has been noted that the construction of predictive criminological scenarios for changing the crime situation for the relevant time perspective is perspective for their use in the development of strategic program documents for the implementation of the state policy in the field of combating crime. To achieve this goal, the author of the paper has used appropriate methodological tools, which include: dialectical and general scientific methods of cognition (analysis, synthesis), as well as scripted methodology (expert and matrix approaches). It has been noted that the scriptural forecasting methodology is currently underused in domestic criminological research. It is considered relevant to understand the development of possible criminological scenarios of crime situation in Ukraine in terms of both changes in the course of the situation in the East of Ukraine, and taking into account the development of related problems in different spheres of public life (social, economic, political, military). Based on the use of scenario methodology, the author has formed six criminological scenarios (realistic, optimistic, negative – pessimistic) of the transformation of crime situation in the midterm (2019-2022). The author has expertly substantiated the highest probability of developing a crime situation in the midterm in the following three scenarios: "Stagnation and slight increase" (most realistic), "Control and security" (optimistic), "Turbulent crime" (negative). It has been proved that the development of probable criminological scenarios will depend on the intensity of external and internal threats to national security. Taking into account the available prognostic research in the military and political sphere and the results of own expert poll, we support the position of domestic experts that solution of the conflict on Donbass will remain in the stagnant form ("no war, no peace") in the nearest future, which is going to affect the possibility of developing the most realistic and optimistic criminological scenarios. The author has substantiated the possibility of taking into account various criminological scenarios for the development (correction) of crime impact strategies by law enforcement agencies as well as for the formation of the relevant state programs.

Key words: criminological scenario, crime situation, armed conflict on Donbass.

ЕМПІРИЧНЕ ПРАВОЗНАВСТВО

УДК 340.132.6

DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2019.3.09>

ВАЛЕРІЯ КОСТЯНТИНІВНА АНТОШКІНА,

кандидат юридичних наук, доцент,
Бердянський університет менеджменту і бізнесу,
кафедра галузевих юридичних дисциплін;

 <https://orcid.org/0000-0003-2136-3073>,
e-mail: fair_isle@rambler.ru

ОЗНАКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВА, ЯКІ ОБУМОВЛЮЮТЬ НЕОБХІДНІСТЬ ТЛУМАЧЕННЯ

Цю статтю присвячено розгляду питання впливу визначальних рис і особливостей права на процес тлумачення. Автор наводить думки вчених-правознавців щодо причин, які обумовлюють необхідність тлумачення правових приписів. Погоджуючись із наведеними твердженнями та висновками, він аналізує вказані підстави більш докладно, розділивши на об'єктивні (не можна усунути і не можна трактувати як провина законодавця) і суб'єктивні (результат упущень суб'єктів правотворчості), та доповнює їх. Також у статті звернуто увагу на те, що при здійсненні тлумачення інтерпретатор права має враховувати особливості режиму правового регулювання, основні засади, принципи і підходи до викладення норм тієї чи іншої галузі права та ін.

Ключові слова: особливості тлумачення, об'єктивні причини тлумачення, суб'єктивні причини тлумачення, оцінні поняття у праві, галузеві особливості тлумачення.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Ефективність правового регулювання значною мірою залежить від чіткості та зрозумілості правових приписів, їхньої системності та взаємної узгодженості. Проте законотворчий процес завжди пов'язаний із фрагментарністю зміни нормативних положень та існуванням часових проміжків у реалізації законотворчої ініціативи. Все це спричиняє нечіткість нормативних приписів та відповідну необхідність їхнього подальшого тлумачення правозастосовчими органами і теоретиками права. Дослідження та розуміння причин, які обумовлюють необхідність тлумачення з урахуванням особливостей різних галузей права, дозволить удосконалити не тільки правоінтерпретаційний, а й нормотворчий, правозастосовний процеси.

Стан дослідження проблеми

Проблеми тлумачення правових норм висвітлювались у працях таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як: С. С. Алексєєв, У. Бернам, Є. В. Васьковський, О. Б. Венгеров, М. О. Власенко, Ю. Л. Власов, М. М. Вовченко, О. В. Капліна, П. О. Недбайло, А. С. Піголкін, П. М. Рабінювич, Б. П. Спасов, А. О. Селіванов, І. Д. Сліденко, В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика, Г. О. Христова, О. Ф. Чер-

данцев, Ю. С. Шемшученко та ін. Проте питання про підстави, які викликають необхідність тлумачення, потребує детальнішого вивчення.

Мета і завдання дослідження

У загальній теорії права розроблено базові підходи щодо тлумачення норм, але вони потребують більш пильної уваги та вдосконалення, особливо на сучасному етапі розвитку нашого суспільства в умовах постійного оновлення нормативного матеріалу. Саме тому *метою* статті є дослідження підстав тлумачення, в тому числі з урахуванням особливостей різних галузей права та законодавства. Вважаємо, що ця мета може бути досягнутою шляхом вирішення певних *завдань*:

1) аналізу наведених в науковій літературі положень щодо причин, які обумовлюють необхідність тлумачення у праві.

2) систематизації підстав тлумачення у праві та визначення особливостей різних галузей права і законодавства, що є визначальними для процесу тлумачення.

Наукова новизна дослідження

Чітке розуміння причин, які обумовлюють необхідність тлумачення у праві, дозволяє

удосконалювати техніку юридичного тлумачення, розширювати його інструментарій, обирати спосіб і прийом тлумачення, що найбільш доцільні для тлумачення того чи іншого об'єкта інтерпретації.

Виклад основного матеріалу

В науковій літературі висловлювалися різні думки щодо причин, які обумовлюють необхідність тлумачення правових приписів. Зокрема, Л. Н. Александрова так пояснює це явище: 1) норми права, що містяться в нормативних актах, виражаються за допомогою слів, пропозицій, формулювань, для розуміння сенсу яких, значення і логічного зв'язку між ними потрібна розумова діяльність; 2) в нормативних актах воля держави виражена через засоби і прийоми юридичної техніки, що потребує для правильного їх пояснення спеціальних юридичних знань; 3) мова закону не спрямована на конкретну особу, текст закону відзначається безособовістю викладу, стислістю формулювань, а також великою формалізацією, що веде до частого виникнення у правозастосувача необхідності розшифрування цих формулювань; 4) недосконалість і неадекватне використання законодавчої техніки [1, с. 21].

У своїй роботі Г. О. Саміло виокремлює дещо інші ознаки й особливості норм права, які викликають необхідність тлумачення:

1. Норми права мають загальний і абстрактний характер, коло їх дії поширюється на велику кількість суб'єктів і ситуацій, але разом з тим вони реалізуються в конкретних діях осіб у конкретних випадках. Отже, виникає потреба наблизити формальне його правило до конкретних дій суб'єкта і ситуацій.

2. Кожна норма права регулює певний вид суспільних відносин, окреслений у ній загальними рисами. Конкретні відносини, які регулює норма права, є вельми численними. Вони мають індивідуальні особливості і водночас суттєві риси, характерні для всіх видів відносин. Ця обставина у процесі реалізації норм права породжує багато питань, що належать до змісту норм права, відповіді на які можна отримати лише шляхом тлумачення.

3. Норми права діють досить тривалий час. У період їх дії в результаті розвитку економічних та суспільних відносин виникають нові ситуації, які підпадають під регулювання певних норм права внаслідок їх загального характеру.

4. Норми права мають певну мовно-логічну зовнішню форму, особливості якої потребують тлумачення.

5. Логічні форми не тотожні граматичним, логіка не зливається з граматиною. Слово не дає повного уявлення про сутність речі, яку воно означає, слова не мають єдиної інтерпретації. Зв'язок між словом і поняттям ускладняються тим, що значення слова у мові охоплює не весь зміст поняття, а лише загальновідому його частину, і тут слово опиняється у своєму значенні вужчим за поняття.

6. Суб'єкти суспільних відносин належать до різних соціальних верств, професій, мають різний життєвий досвід, різну правову і моральну свідомість, сприймають однакові явища дійсності з різним ступенем точності, широти і глибини [2, с. 11–13].

Із вищенаведеними думками та висновками можна повністю погодитися, однак вважаємо за доцільне розглянути вказані підстави більш докладно та доповнити їх.

Отже, можемо таким чином окреслити ті явища правової дійсності, що є визначальними для процесу тлумачення у праві та мають бути враховані особами, які здійснюють правоінтерпретаційну діяльність.

1. Однією з основних причин, що спричиняє необхідність тлумачення у сфері права, є загальний характер правових норм. Будь-яка норма права є загальним правилом поведінки у певній сфері соціальних відносин. Установлюючи таке загальне правило, «видавець норми» не може передбачити усі нюанси відносин, що виникають під час її застосування. Тобто йдеться про неповне охоплення юридичними нормами фактичних умов життя. Тому нерідко для того, щоб норма права почала реально діяти в регулюванні конкретних відносин, потрібно здійснити її тлумачення, яке б наближало загальне правило до конкретного випадку.

Наприклад, під час застосування законодавчих норм про спадковий договір у практиці постало питання щодо форми та виду дій, які набувач за договором має здійснити до або після відкриття спадщини. У процесі вирішення конкретних справ суди визначають, чи можна визначити здійснені набувачем дії такими, що відповідають вимогам закону.

Певною мірою необхідність і особливості тлумачення правових норм обумовлені правовими властивостями самих галузей права, які відображають природу регульованих ними відносин. Ці особливості і властивості відіграють важливу роль у процесі правильного розуміння і застосування норм відповідного законодавства. Значна різниця у підходах залежить від того, приватна чи публічна галузь права. Одним із таких важливих чинників є

тип правового регулювання, тобто спосіб сполучення (поєднання) юридичних дозволів і заборон, на котрих базується регулювання: загальнодозвільний (ґрунтується на загальному дозволі) і спеціально-дозвільний (ґрунтується на загальній забороні) [3, с. 138]. Окрім цього, треба враховувати основні засади кожної галузі права, які або закріплені у відповідному законодавстві, або визначені в науковій літературі на підставі аналізу нормативного матеріалу.

Також, якщо йдеться про цивільне, сімейне чи господарське право, тут є широта сфери їх дії – від відносин фізичних осіб майнового та немайнового характеру до відносин на промисловому ринку. Це призводить до обширності і складності законодавства та, відповідно, до необхідності тлумачення під час реалізації норм.

3. Для написання текстів нормативно-правових актів законодавцем нерідко здійснюється свідоме використання термінів, які не мають єдиного значення. Такі поняття можуть мати подвійне, а інколи – невизначене коло значень. У сучасних нормативно-правових актах часто можна побачити застосування такого правового прийому: у першій статті того чи іншого нормативного акта вказується, що певний термін має відповідне значення «для цілей цього закону». Вказане свідчить про те, що законодавець розуміє обмеженість установленого ним визначення і розглядає його виключно для певної правової мети – регулювання вказаного виду відносин. Цим він допускає, що в інших відносинах вказаний термін може набувати іншого значення. Зокрема, у статті 14 Податкового кодексу України № 2755-VI від 02.12.2010 дається роз'яснення термінів, які використовуються в зазначеному нормативно-правовому акті.

Різне значення семантично однакових термінів інколи спричиняє на практиці багато проблем. В окремих випадках воно тягне за собою необхідність втручання вищих судових органів та здійснення офіційного тлумачення. Зокрема, внаслідок виникнення конкретних проблем під час тлумачення терміна «член сім'ї» Конституційний Суд України 3.06.1999 вимушений був надати його офіційне тлумачення. При цьому він зазначив, що стосовно поняття «член сім'ї» Конституційний Суд України виходить з об'єктивної відмінності його змісту залежно від галузі законодавства¹. От-

же, поняття «член сім'ї», що використовується в податковому, житловому, цивільному, сімейному законодавстві, може мати різне значення, залежно від мети правового регулювання вказаних видів відносин.

Укладання волі законодавця в нормативний правовий акт відбувається за допомогою прийомів юридичної техніки з використанням спеціальної юридичної термінології, юридичних конструкцій і відсилань. Має місце свідоме використання в законодавстві термінів, які не мають єдиного значення. Усе це говорить про необхідність володіння спеціальними знаннями в цій галузі.

4. Необхідність застосування тлумачення має причиною використання в нормативних актах термінів, які не визначені в законодавстві та мають оціночний характер. Такий прийом юридичної техніки, як включення в текст правових норм оцінних понять, забезпечує гнучкість правового регулювання, дає можливість під час застосування норм врахувати зміни в суспільному житті, що відбуваються в явищах, описаних з їх допомогою. Разом з тим здійснення відповідного тлумачення нормативних положень з оцінними поняттями дуже часто вимагає особливих професійних знань і умінь. У цьому випадку підстави для тлумачення мають об'єктивний характер. Зокрема, суди у процесі розгляду конкретних спорів визначають такі поняття як «істотне порушення договору», «намір завдати шкоду іншій особі», «справедливий розподіл витрат між сторонами», «нормально необхідний час для відповіді» «істотна шкода», «необхідна і достатня шкода», «тяжка шкода», «тяжкі наслідки», «достатні підстави», «явно злочинний наказ або розпорядження», «належні для високопродуктивної роботи умови праці», «вчинок державного службовця, який порочить його як державного службовця або дискредитує державний орган, у якому він працює», «неповна службова відповідність», «ділові якості особи», «виняткові випадки» тощо. Це приклади оцінних понять з різних галузей права – цивільного, кримінального, адміністративного.

газової та нафтопереробної промисловості України, Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 6 статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», частини четвертої і п'ятої статті 22 Закону України «Про міліцію» та частини шостої статті 22 Закону України «Про пожежну безпеку» (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї») : від 03.06.1999 № 5-рп/99.

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Служби безпеки України, Державного комітету нафтової,

У цьому зв'язку можна дійти закономірного висновку, що оскільки законодавчо неможливо закріпити зміст оціночної норми права, у процесі правозастосування такої норми, існує реальна необхідність виявляти зміст конкретного оцінного поняття шляхом його системного тлумачення і конкретизації.

5. Тлумачення нормативних приписів може пов'язуватися також з нечіткістю та суперечливістю існуючих нормативних положень. Такі випадки непоодинокі. Їх можна пояснити не об'єктивними, а суб'єктивними факторами – недостатньою «якістю» нормативного матеріалу, упущеннями, які виникають у процесі прийняття законів, відсутністю наукової експертизи проєктів нормативних актів тощо. Непоодинокими є випадки, коли норми, що містяться навіть в одному нормативному акті, прямо не співпадають між собою. Такий незбіг правових приписів обов'язково потребує тлумачення, оскільки не може вирішуватися однозначно.

На жаль, ця підстава тлумачення є вкрай актуальною для вітчизняної системи законодавства, матеріал щодо цього питання значний за обсягом і потребує окремого розгляду в подальшому.

6. Варто зазначити, що складність тлумачення не в останню чергу викликана значним обсягом нормативного матеріалу, а також тим, що об'єктом тлумачення можуть виступати не лише закони і підзаконні акти нашої держави, а й міжнародні договори та звичаї. Адже згідно з положеннями ст. 9 Конституції України «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України».

7. У рамках цього дослідження доцільним є визначення такої специфічної проблеми тлумачення, як дуалізм приватного права, оскільки маємо два нормативні акти – Господарський кодекс України та Цивільний кодекс України. Причому перший не просто не доповнює останній, а й установлює окреме від Цивільного кодексу правове регулювання таких базових інститутів приватного права, як суб'єкти, речове та договірне право тощо, що не може сприяти адекватному тлумаченню норм.

Зокрема, відсутність у цивілістиці поняття корпоративних прав як майнових та немайнових прав учасників товариства вимагає вироблення відповідної доктрини для оперування ними як об'єктами цивільних прав під час вирішення спорів. Ці положення містяться у господарському законодавстві, що приводить до думки, що вони не є цивільно-право-

вими і не входять до сфери цивільно-правових відносин. Проте на практиці мають місце численні випадки продажу корпоративних прав приватними особами. У цьому аспекті проблематику питання вірно визначає І. В. Спасибо-Фатеева: «як співвідносяться між собою ці права та права учасника господарського товариства (ст. 116 ЦК та ін.), право на частку учасника господарського товариства в статутному (або складеному) капіталі (ст. 143, 147 ЦК та ін.), право участі в товаристві (ст. 100 ЦК), майнове право (ст. 177 ЦК) [4, с. 16].

Правильною нам видається позиція І. Л. Євміної, що «дуалізм права не можна підмінити дуалізмом приватного (цивільного) права, де господарське законодавство пропонує розглядати як просте відгалуження від цивільного (пандектного) права і зводити пріоритет до простого пріоритету спеціальної норми щодо загальної» [5, с. 74].

За позицією ВГСУ, викладеною в Інформаційному листі від 7 квітня 2008 р. № 01-8/211, ЦК України та ГК України співвідносяться як загальний та спеціальний закони – під час правозастосування застосовується закон не в цілому, як нормативно-правовий акт, а відповідна правова норма чи її частина, за змістом якої і визначається, чи є ця норма (її частина) спеціальною чи загальною. Тому в разі, якщо норми ГК України не містять спеціальних норм, а встановлюють загальні правила, які не узгоджуються з відповідними правилами ЦК України, слід застосовувати правила, встановлені ЦК України.

Так, норми ГК України про недійсність господарських зобов'язань суперечать положенням ЦК України про недійсність правочинів як за термінологією, так і за змістом тому, що не містять особливостей регулювання господарських відносин, а містять загальні правила про недійсність господарських зобов'язань. Тому ст. 207 ГК України відповідно до абз. 1 та 2 ч. 2 ст. 4 ЦК України застосовуватись не може.

Крім того, право є складною взаємозв'язаною системою, в якій кожна правова норма не може працювати сама по собі. Наприклад, у процесі усиновлення задіюється і цивільне право, і процесуальне, і норми сімейного права, які призначені для усіх, але в конкретному випадку працюють для однієї приватної особи.

8. Необхідність тлумачення правових норм обумовлюється також особливістю зовнішнього оформлення норм права. У цьому аспекті вірною нам видається думка С. С. Алексєєва, що необхідність тлумачення правового акта витікає з тих самих причин, що обумовлюють

необхідність тлумачення будь-якої форми мови [6, с. 291–292]. З'ясування будь-якого тексту вимагає певної розумової діяльності, тобто дій з розпізнавання знакової системи – слів, речень, їх логічного зв'язку.

До цього слід додати, що норми права формуються і фіксуються через слова і їх поєднання, які використовуються законодавцем, проте «логічні форми не тотожні граматичним, логіка не зливається з граматиною» [7, с. 170].

Отже, пояснюється необхідність тлумачення тим, що нормативно-правові акти містять загальні, в деяких випадках абстрактні нормативні положення, викладені не тільки в знаковій системі, мовно-структурному вигляді, але і «юридичною мовою». Все це вимагає напруженої розумової діяльності, із суб'єктивним і об'єктивним використанням юридичних та інших спеціальних знань.

9. Як особлива умова, що впливає на процес тлумачення, – вплив міжнародно-правового регулювання. Міжнародні конвенції, договори значно вплинули на формування і зміну правових норм, практику їх застосування. Слід також зазначити, що значний обсяг відносин фізичних і юридичних осіб різних держав регулюється галуззю міжнародного права.

Так, зокрема, міжнародні правила щодо тлумачення торгових термінів «Інкотермс», видані Міжнародною торговою палатою, містять у собі інтерпретації різних юридичних положень, що використовуються учасниками міжнародної торгівлі. Вони є приватною неофіційною кодифікацією міжнародних торгових звичаїв. Уперше опубліковані в 1936 році як збірка тлумачень торгових звичаїв, що найчастіше зустрічаються.

Ці терміни склалися в міжнародній практиці протягом тривалого часу і нарешті отримали статус звичаїв у міжнародній торгівлі. Проте у законодавстві різних країн, а іноді й у портах однієї країни, мали місце суттєві розходження щодо змісту торгових термінів. Тому для уніфікації зовнішньоторговельного обігу розробили Інкотермс, що дало змогу закріпити однакові правила тлумачення термінів, найчастіше вживаних у зовнішній торгівлі.

За своїм правовим статусом Інкотермс не є джерелом права за об'єктивним сенсом і не виступають як норми права. Вони отримують юридично обов'язкове значення, якщо сторони в договорі роблять щодо них *expressis verbis* посилання. Така договірною умова матиме зобов'язуючий характер для контрагентів. У цьому випадку Інкотермс виступають як джерело права в суб'єктивному сенсі (суб'єктивні права і обов'язки сторін договору).

10. Об'єктами тлумачення можуть виступати не тільки нормативно-правові акти, а й правочини. Необхідність у тлумаченні договору виникає в разі неповного або недостатньо ясного формулювання його окремих умов, спростування сторонами або третіми особами його укладення або дійсності, а також його правової природи.

Вирази та слова осіб при укладенні правочинів не завжди однозначно відображають їхню волю. Нерідко під час їх реалізації виникають суперечки відносно змісту окремих положень або умов. Отже, недостатня визначеність умов правочинів, спростування їх наявності, незрозумілість змісту використовуваних понять, необхідність визначення правової природи викликають необхідність тлумачення.

11. Системність правових норм обумовлює послідовність у тлумаченні – тлумачення однієї норми веде до необхідності визначення пов'язаної з нею норми, тому що істинний сенс тлумаченого нормативного припису буде зрозумілим тільки після розгляду взаємозв'язаних норм.

12. Необхідність тлумачення норм права іноді впливає зі змісту самого нормативного акта, коли в ньому зустрічаються вирази «і т. д.», «і т. п.», «інші» тощо. Установити їх істинне значення можливо тільки за допомогою тлумачення

У цілому причини виникнення необхідності в застосуванні тлумачення можна поділити на дві групи:

- об'єктивні – не можна усунути і не можна трактувати як провина законодавця (з'ясування волі законодавця, яка може мінятися з часом, з'ясування будь-якої форми мови, яка має певну автономність від думки, абстрактний характер норм права, з'ясування спеціальних термінів та ін.);

- суб'єктивні – результат упущень суб'єктів правотворчості, які за належного ставлення могли бути усунені під час створення нормативно-правового акту (погана редакція тексту нормативного акта, відсутність спеціальних знань автора нормативного акта, наявність колізій між нормативними актами, що регулюють одне питання, невміле застосування правил правотворчої техніки та ін.).

Таким чином, тлумачення правової норми є процесом з'ясування її змісту (сенсу) через усунення виявлених в ній неясностей, які виникають через низку обставин, зокрема через стислість формулювань нормативно-правового акта, що обумовлено самою його природою, через появу нових суспільних відносин і життєвих фактів, що не знаходять

точних словесних описів у нормативно-правових актах, особливостей режиму правового регулювання та викладення норм тієї чи іншої галузі права та ін. Ці проблеми і вирі-

шують за допомогою різних видів тлумачення правових норм, основні підстави застосування яких нами узагальнено на рис. 1.

Рис. 1. Основні підстави застосування тлумачення у праві

Як показує проведене дослідження, причини необхідності тлумачення юридичних норм пов'язані не лише з прорахунками, допущеними законодавцем у формулюваннях текстів законів, їх невдалістю, неточністю, нечіткістю і т. п.

Висновки

Отже, у сфері права широке застосування має процес тлумачення правових норм, існує ціла низка підстав, які спричиняють необхідність здійснення тлумачення правових норм. При цьому слід мати на увазі, особливо законодавцям, що якщо така причина тлумачення, як загальний характер правової норми впливає із самої суті правореалізації, всі інші є знач-

ною мірою наслідками недосконалості юридичної техніки і мають поступово усуватися.

Таким чином, судження про необхідність тлумачення права спирається на дуже вагомі аргументи. Причому ця діяльність викликана не лише суб'єктивними, але і об'єктивними причинами. Тому вдосконалення законодавства, усунення правотворчих помилок не спричиняє втрату ролі тлумачення права у процесі його реалізації. Більше того, чим досконаліше чинне законодавство, тим вдумливішим має бути тлумачення його приписів. Адже досконалий закон завжди має дуже високу міру абстрактності закріплених у ньому правил поведінки, що робить актуальними подальші наукові пошуки в даній сфері.

Список бібліографічних посилань

1. Александрова Л. Н. Толкование юридических норм и его влияние на судебную практику. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. 2007. № 15 (39). С. 20–24.
2. Саміло Г. О. Проблеми тлумачення правових норм. Запоріжжя : ЗНТУ, 2017. 144 с.
3. Лоскутов Т. О. Щодо типів правового регулювання у кримінальному процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. Вип. 30, т. 2. С. 137–140.
4. Спасибо-Фатеева І. Правовий аспект інновацій в українських реаліях. *Вісник академії правових наук України*. 2005. № 1 (40). С. 15–23.
5. Євміна І. Л. Недійсність договорів за цивільним та господарським законодавством: засади правозастосування. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. 2014. Т. 19, вип. 2 (23). С. 70–79.
6. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2 т. М., 1982. Т. 2. 360 с.
7. Ахматов А. С. Логические формы и их выражение в языке. Мышление и язык. М., 1957. 247 с.

Надійшла до редколегії 19.09.2019

АНТОШКИНА В. К. ПРИЗНАКИ И ОСОБЕННОСТИ ПРАВА, КОТОРЫЕ ОБУСЛАВЛИВАЮТ НЕОБХОДИМОСТЬ ТОЛКОВАНИЯ

Данная статья посвящена рассмотрению вопроса влияния отличительных черт и особенностей права на процесс толкования. Автор приводит мнения ученых-правоведов о причинах, обуславливающих необходимость толкования правовых предписаний. Соглашаясь с приведенными утверждениями и выводами, он анализирует указанные основания более подробно, разделив на объективные (нельзя устранить и нельзя трактовать как вина законодателя) и субъективные (результат упущений субъектов правотворчества), и дополняет их.

Также в статье обращается внимание, что при осуществлении толкования интерпретатор права должен учитывать особенности режима правового регулирования, основные принципы, принципы и подходы к изложению норм той или иной отрасли права и др.

Ключевые слова: особенности толкования, объективные причины толкования, субъективные причины толкования, оценочные понятия в праве, отраслевые особенности толкования.

ANTOSHKINA V. K. SIGNS AND FEATURES OF LAW CAUSING THE NECESSITY OF INTERPRETATION

Basic approaches to interpreting norms have been developed in general theory of law, but they require more attention to be paid and their improvement, especially at the current stage of the development of our society in the conditions of constant updating of normative material. That is why the reasons for interpretation, including the specificities of the various spheres of law and legislation, have become the object of the research in this paper.

The author mentions the opinions of legal scholars outlined for the reasons that necessitate the interpretation of legal requirements. Agreeing with the provided statements and conclusions, it is advisable to analyze these reasons more thoroughly and to supplement them.

The author of the paper concludes that the reasons needed for interpretation can be divided into two groups:

- objective – cannot be resolved and cannot be interpreted as the fault of the legislator (clarification of the will of the legislator, which can be changed over time, clarification of any form of language that has some autonomy from thought, abstract nature of the norms of law, clarification of special terms, etc.);
- subjective – the result of faults by legislators, which, in due regard, could have been eliminated while creating a legal act (poor edition of the text of the normative act, lack of special knowledge of the author of the normative act, the presence of conflicts between normative acts, which are regulating the same issue, inappropriate usage of the rules of law-making technique, etc.).

Attention is also paid to the fact that the subject of interpretation of law must take into account the peculiarities of the regime of legal regulation, the main grounds, principles and approaches to the statement of the rules of one or another field of law, etc. These problems are being solved with the help of different types of interpretation of legal norms.

According to the conducted research, the reasons needed to interpret legal norms are connected not only with miscalculations made by the legislator in the formulations of the texts of laws,

their failure, inaccuracy, discrepancy, etc. Therefore, improving the legislation, eliminating law-making errors does not cause the loss of the role of law interpretation in the process of its implementation. Moreover, the better the current legislation is, the more thoughtful the interpretation of its requirements should be. After all, perfect law always has a very high degree of abstractness of the rules of conduct enshrined there, which makes relevant further scientific research in this field.

Key words: *features of interpretation, objective reasons for interpretation, subjective reasons for interpretation, evaluative concepts in law, sectoral features of interpretation.*

ЕДУАРД МИКОЛАЙОВИЧ БОНДАРЄВ,

Харківський національний університет внутрішніх справ (здобувач)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ІМПЕРАТИВНОСТІ ТА ДИСПОЗИТИВНОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ АКЦІОНЕРНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Досліджено окремі питання співвідношення імперативності та диспозитивності регулювання акціонерних правовідносин. Аналіз законодавства України та інших країн дозволяє стверджувати, що у рамках акціонерних правовідносин перевага має належати імперативному їх забезпеченню.

Прикладом застосування принципу диспозитивності є укладення акціонерного договору, коли акціонери самостійно обирають ту конкретну модель поведінки, яка, на їхню думку, є найбільш ефективною для задоволення корпоративних інтересів.

Ключові слова: акціонер, акціонерне товариство, акціонерний договір, юридична особа, корпорація, свобода договору, статут.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Ухвалення у 2008 р. Закону України «Про акціонерні товариства» та внесення до нього змін у 2017 р. України стало органічним продовженням реформування корпоративного законодавства України, у результаті чого до нього було імплементовано положення про можливість укладення договору між акціонерами. Одним із невирішених питань залишається проблематика нормативного врегулювання корпоративних правових зв'язків. Проте можна констатувати, що відкритою залишається дискусія про пріоритетність диспозитивних чи імперативних засад у регулюванні корпоративних відносин. Іншим проблемним питанням є межі застосування диспозитивних механізмів у контексті допустимості на рівні законодавства можливості укладення учасниками корпоративних відносин договорів про здійснення корпоративних прав та прав на акції.

Стан дослідження проблеми

Питанням меж застосування імперативності та диспозитивності у нормативному забезпеченні акціонерних правовідносин присвячені праці Ю. М. Жорнокуя [1], І. В. Спасибо-Фатєєвої [2], Є. О. Суханова [3], М. В. Трубіної [4], S. FitzGerald, G. Muth [5] та ін.

Отже, у згаданих наукових роботах йдеться насамперед про необхідність визначення рамок імперативності та диспозитивності регулювання корпоративних відносин у межах акціонерного товариства (далі – АТ). Отже, акцент робиться на врахування найбільше доведених теорій та концепцій, присвячених їх природі з метою визначення правової сут-

ності зв'язків, що виникають між акціонерами та товариством на підставі статуту, а також між акціонерами як сторонами акціонерного договору. З наведених теорій та концепцій очевидно є полярність у поглядах на природу і регулювання корпоративних відносин. Тобто актуалізуються питання імперативності та диспозитивності врегулювання правових відносин у рамках АТ.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є встановлення співвідношення між застосуванням імперативних положень корпоративного законодавства, а також статуту товариства та диспозитивних підходів, що мають місце під час укладення акціонерного договору у межах врегулювання правовідносин між акціонерами, а також між акціонерами та товариством.

Ця мета досягається шляхом вирішення таких завдань: аналізу чинної нормативної бази, що регулює корпоративні правові зв'язки у рамках АТ; систематизації питань, що містить правова доктрина та судова практика щодо пріоритетності імперативності законодавчого масиву та статуту перед диспозитивним забезпеченням з боку акціонерного договору правових зв'язків у рамках акціонерних відносин; визначення напрямів подальшого розвитку корпоративного законодавства та його збалансування з диспозитивними засадами договірної регулювання правових відносин між акціонерами.

Наукова новизна дослідження

Сформульовані в публікації пропозиції та рекомендації щодо застосування імперативних

та диспозитивних засад регулювання акціонерних правовідносин ураховують останні зміни у чинному законодавстві України та сучасні актуальні підходи до їх реформування.

Виклад основного матеріалу

З отриманням незалежності, починаючи з 90-х років XX ст., в Україні активно обговорюються питання, пов'язані зі створенням, функціонуванням та припиненням юридичних осіб як учасників цивільних відносин. Разом із євроінтеграційними процесами формується і новий вектор розвитку законодавства щодо юридичних осіб, активно розвиваються корпоративні відносини, які не отримали достатнього наукового та практичного обґрунтування у контексті з'ясування їх правової природи. Набувають статусу осіб організації, що не повністю відповідають правовим конструкціям, які нині існують у цивілістиці України (наприклад, корпорація, що не є повним аналогом юридичної особи у розумінні Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)).

З одного боку, можна говорити про позитивні тенденції щодо рецепції українською цивілістикою низки положень континентального європейського права та права країн англосаксонської системи права. З іншого – мова йде про проблематику, пов'язану з невирішеністю не лише нормативно-правовими актами, але й доктриною, питань, що істотно впливають на здійснення та захист учасниками цивільних відносин своїх прав та інтересів. Такими питаннями є межі допуску використання диспозитивних засад регулювання корпоративних відносин у рамках АТ через застосування форми акціонерного договору.

Говорячи про пріоритетність диспозитивного чи імперативного забезпечення акціонерних правовідносин слід зауважити, що у сфері приватного права основою регулювання є юридична рівність суб'єктів та їх вільне волевиявлення. У таких умовах стандарти належної поведінки формуються і закріплюються, перш за все, через систему дозволів, у силу чого в масиві цивільно-правових норм переважають диспозитивні¹.

Акціонерне законодавство на різних етапах розвитку і в різних правових системах демонструє всю палітру можливостей у рамках власних методів регулювання: від жорсткого

врегулювання всіх питань створення та діяльності АТ (імперативний метод) до проголошення майже повної свободи у питаннях організації та діяльності (диспозитивний метод). Як наслідок, на думку В. В. Долинської, у рамках акціонерних правовідносин необхідним є чітке визначення сфер імперативного, диспозитивного і локального регулювання, а також напрямів та меж останнього [7, с. 99].

Укладення акціонерного договору є яскравим проявом принципу диспозитивності та свободи договору, коли акціонери самостійно обирають ті моделі поведінки щодо реалізації належних їм корпоративних прав, які, на їх думку, є найбільш ефективними для задоволення корпоративних інтересів. Однак, при реалізації принципу диспозитивності необхідно дотримуватися меж, встановлених імперативними корпоративними нормами [8, с. 240]. Так, існують норми, які сторони дійсно не можуть змінити (наприклад, кворум загальних зборів, повноваження органів, інші положення, чітко визначені законом).

У силу принципу *numerus clausus* засновники корпорацій можуть обрати лише таку їх організаційно-правову форму, яка прямо передбачена законом, і в подальшому мають дотримуватися встановлених ним рамок відповідної юридичної конструкції. Іншими словами, договірна свобода учасників корпоративних відносин обмежена можливостями вибору одного з видів корпорацій, встановлених законодавством [3, с. 52]. Звідси в АТ зміст корпоративних правовідносин визначає не договір про його створення, не акціонерний договір, а норми корпоративного права, у тому числі ті, що багато в чому мають імперативний характер. Відповідно такі відносини не можна вважати різновидом звичайних договірних цивільних відносин.

Очевидною є суперечність принципу свободи договору основним засадам корпоративного права. Безмежна договірна свобода формування корпоративних відносин та ліквідації їх імперативного законодавчого регулювання стирає відмінності об'єднань осіб та об'єднань капіталів, одночасно усуваючи традиційний захист інтересів кредиторів та учасників корпорацій, а широкий допуск до управління корпораціями третіх осіб, які не є їх учасниками, в кінцевому рахунку розмиває межі самих корпоративних відносин, позбавляючи їх будь-якої юридичної специфіки [3, с. 214].

Зазначається, що у зв'язку із запозиченнями з англо-американської правової сім'ї в механізм регулювання акціонерних договорів має місце деякий відхід від презумпції

¹ На думку Н. С. Кузнецової, у науці цивільного права, по крайній мірі в радянській і пострадянській доктрині, ще не до кінця (не до самої сутності!) пізнана категорія диспозитивності [6, с. 49].

імперативності корпоративного законодавства, який багато у чому є характерним для країн романо-германської правової сім'ї [9, с. 57]. Тому теоретичним результатом прийняття відповідних новел буде зникнення корпоративного права як самостійного інституту (підгалузі) цивільного права, оскільки всі його конструкції будуть визначатися нормами договірної права [3, с. 215].

На обов'язковості статутних імперативних норм (безпосередньо заборони включення до предмета акціонерних договорів незаконних дій) наполягають іноземні фахівці [5, с. 5]. Про необхідність дотримання вимог імперативних норм, як то: форма укладення, строк, умови про поширення на акціонерів положень про відповідальність органів управління корпорацією тощо, – які не можуть бути змінені акціонерним договором, в іншому випадку він буде недійсним, мова йде у § 7.32 Model Business Corporation Act.

Отже, акціонерний договір має відповідати вимогам імперативних норм. Інше питання, наскільки законодавство допускає регулювання таких відносин за допомогою договірних конструкцій. У Німеччині, наприклад, недійсним буде визнано акціонерний договір, яким сторони зобов'язали себе провести заходи з управління товариством, оскільки це прерогатива правління [10, с. 30]. Такі договори у Німеччині не можуть суперечити імперативним принципам корпоративного права [11, с. 133]. Однак нормальним вважається включення до його предмету положення про порядок корпоративного управління закритої корпорації, положень, що усувають раду директорів або обмежують її повноваження тощо. Отже, об'єм диспозитивності регулювання акціонерних відносин – це політика права, що є характерною для певної правової системи.

При укладенні акціонерного договору сторони мають керуватися: 1) загальними обмеженнями свободи договору, що виражаються: у дотриманні імперативних норм, об'єм яких відрізняється для публічних і непублічних товариств; у не порушенні прав акціонерів конкретного АТ і третіх осіб; у забороні звільнення від відповідальності його сторін; 2) спеціальними обмеженнями свободи договору, що виражаються в забороні в акціонерному договорі зобов'язувати його сторони голосувати відповідно до вказівок органів товариства, визначати структуру органів товариства і їх повноваження. Одним із встановлених у законодавстві імперативних приписів є необхідність узгодження всіх істотних умов при укладенні такого договору [12, с. 89, 220].

У зв'язку з цим постає питання про включення до законодавства диспозитивних норм та про встановлення більш гнучкого законодавчого регулювання тих відносин, які можуть бути перенесені у сферу договірної регулювання між акціонерами. Оскільки у корпорації мають місце власні правила поведінки, що регулюють відносини всередині неї, – корпоративні норми, то можливим є й укладення договорів між акціонерами.

Якщо припустити існування інструментарію для саморегулювання акціонерних відносин, то, реалізуючи принцип диспозитивності, ми можемо вивести наступну «аксіому» їх регулювання: учасники таких відносин повинні мати можливість самостійно на власний ризик визначати їх зміст через *установчі документи* юридичних осіб і правочини, діючи у рамках лише тих імперативних обмежень, що обумовлені: 1) необхідністю встановлення загальних основ обороту («правил гри»); 2) публічними інтересами; 3) інтересами окремих учасників обороту, що заслуговують на увагу [13, с. 138–139], або через *договір*, укладений між ними для забезпечення належного функціонування корпоративної організації [2, с. 182–190].

У зв'язку з аналізом досліджуваних проблем актуальним залишається питання про співвідношення статуту товариства та акціонерного договору. Виникнувши як договір *sui generis*, про порядок здійснення прав на акції і прав з акцій, акціонерний договір унаслідок специфіки предмета породжує корпоративні наслідки – зміну співвідношення корпоративного контролю. Тобто такий договір набуває ознак джерела права, що доповнює статут.

В Англії, наприклад, статут і досліджуваний договір за своїми правовими якостями є різними явищами. За англійським законодавством, договірні положення не мають пріоритету над положеннями статуту компанії. У випадку якщо такий договір регламентує питання, віднесені до предметного поля регулювання статутом компанії, то договір розглядається англійськими судами як невід'ємна частина установчих документів (статуту) компанії. З прийняттям оновленого Companies Act (2006 р.) у цій країні корпоративний договір у закритих компаніях може містити умови, відмінні від положень статуту, у тому числі передбачати обмовку про перевагу договірних умов перед статутними. Такий договір має бути підписаний всіма акціонерами, а також депонований у реєстраційному органі («Companies House») [5, с. 7; 14, с. 60]. Відповідно до s. 17 Companies Act 2006, установчими документами закритої компанії є

статут, резолюції акціонерів і корпоративні договори [15, с. 289].

У континентальному праві акціонерний договір, за загальним правилом, не може суперечити чи змінювати положення статуту, в іншому випадку він визнається нікчемним. У Франції дотримуються в основному розуміння, що посилання на принцип свободи договору не є в цьому випадку визначальним. Навпаки, мова йде про те, що договори за межами статуту («*pactes d'actionnaires*») втручаються в публічні засади корпоративного права та порушують суспільний порядок «*ordre public*» [4, с. 22–23]. Проте акціонерний договір у системі цивільно-правового регулювання корпоративних відносин як у континентальному, так і в англосаксонському праві не має суперечити імперативним нормам, вимогам публічного порядку.

Нагальною проблемою корпоративного права є те, що на сьогодні статuti більшості українських АТ, основним завданням яких є встановлення особливостей локального регулювання акціонерних відносин відповідно до потреб їх акціонерів, є скоріше прикладом «типової форми», необхідної лише для виконання формальних вимог державної реєстрації юридичних осіб, ніж актом, спрямованим на врегулювання складних корпоративних відносин та вирішення корпоративних конфліктів у товаристві. За відсутності у законодавстві України норми про те, що зміст акціонерного договору не має суперечити положенням установчих документів, питання щодо співвідношення положень статуту та такого договору є доволі неоднозначним.

Укладення акціонерного договору є прикладом застосування принципу диспозитивності, у т. ч. й свободи договору, коли акціонери одного АТ самостійно обирають ту конкретну модель поведінки щодо реалізації належних їм корпоративних прав, які, на їхню думку, є найбільш ефективними для задоволення корпоративних інтересів. Разом з тим, при реалізації цього принципу необхідно дотримуватись меж, встановлених імперативними корпоративними нормами.

На наш погляд, індивідуально-правове регулювання акціонерних правовідносин за допомогою акціонерного договору поки ще важко визнати міцно вкоріненим у корпоративному праві через відсутність упорядкованості правозастосовної практики, а також наявність гострої потреби у більш чіткому структуруванні норм, регламентують відповідні договори. Однак, безперечно, що індивідуально-правове регулювання за допомогою такого правового явища, як акціонерний договір, буде одержувати усе більш широке застосування у зв'язку з подальшим розширенням самостійності й ініціативи товариств, зближенням правопорядків різних держав, інтегруванням в економіку України іноземного капіталу й, звичайно ж, появою судової практики, що визнає не лише можливість існування таких договорів, але і їх регулятивну здатність.

Дане дослідження дозволяє нам зробити такі узагальнення, а також сформулювати відповідні **висновки**.

1. У рамках акціонерних правовідносин перевага має належати імперативному їх забезпеченню. Законодавець, ухвалюючи закон, зобов'язаний шляхом закріплення імперативних норм досягати публічно значущої мети.

2. Акціонерний договір як форма прояву диспозитивного регулювання акціонерних відносин не може регулювати ті суспільні відносини, які імперативно регламентовані чинним законодавством. Він має відповідати вимогам ЦК України, Закону України «Про акціонерні товариства», а також підзаконним актам, прийнятим для їх деталізації. Предмет акціонерного договору може бути розширеним лише за умови існування обмовки у законі «якщо інше не передбачено договором».

3. У межах імперативно-диспозитивного регулювання акціонерних відносин акціонерний договір, за вітчизняним законодавством, є другорядним щодо статуту АТ. Закріпивши конструкцію такого договору, законодавець несвідомо допустив правову невизначеність у нормативному регулюванні корпоративних відносин.

Список бібліографічних посилань

1. Zhornokui Yu., Burlaka O., Zhornokui V. Shareholders agreement: comparative and legal analysis of the legislation and legal doctrine of Ukraine, EU countries and USA. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4, No. 2. Pp. 288–300.
2. Спасибо-Фатєєва І. В. Акціонерні угоди. *Право України*. 2009. № 12. С. 182–190.
3. Суханов Е. А. Сравнительное корпоративное право. М.: Статут, 2014. 456 с.
4. Трубина М. В. Гражданско-правовое регулирование акционерных соглашений в России и странах континентальной Европы: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. М., 2015. 194 с.
5. FitzGerald S., Muth G. Shareholders' agreements. 5th edition. London: Sweet&Maxwell, 2009. 619 p.

6. Кузнецова Н. С. Совершенствование механизма правового регулирования гражданских правоотношений // Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного приватного права (Матвеевські цивілістичні читання) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10 листоп. 2011 р.). Київ : Алерта, 2012. С. 47–50.

7. Долинская В. В. Акционерное право: основные положения и тенденции : монография. М. : Волтерс Клувер, 2006. 736 с.

8. Сигидин М. М. Особливості здійснення корпоративних прав через застосування правової конструкції корпоративного договору // Корпоративне право України: проблеми теорії та практики : монографія / за заг. ред. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2017. С. 233–259.

9. Иноземцев М. И. Ответственность сторон за нарушение акционерного соглашения по праву России и зарубежных государств : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. М., 2017. 185 с.

10. Степанов Д. И., Фогель В. А., Шрамм Х. И. Корпоративный договор: подходы российского и немецкого права к отдельным вопросам регулирования. *Вестник Высшего Арбитражного Суда Российской Федерации*. 2012. № 10. С. 22–69.

11. Ода Х. Акционерные соглашения: осторожный шаг вперед. *Вестник гражданского права*. 2010. № 1. С. 132–161.

12. Бородин В. Г. Гражданско-правовое регулирование корпоративного договора : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. М., 2015. 255 с.

13. Корпоративное право. Актуальные проблемы теории и практики / под общ. ред. В. А. Белова. М. : Юрайт, 2009. 678 с.

14. Reece Thomas K., Ryan C. L. The Law and Practice of Shareholders' agreements. London : LexisNexis ; Butterworths Law, 2014. 539 p.

15. Companies act 2006. *Blackstone's Statutes on Company law 2010–2011*. 14th ed. Oxford University Press, 2011. 800 p.

Надійшла до редколегії 03.09.2019

БОНДАРЕВ Э. Н. ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ИМПЕРАТИВНОСТИ И ДИСПОЗИТИВНОСТИ РЕГУЛИРОВАНИЯ АКЦИОНЕРНЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ

Исследованы отдельные вопросы соотношения императивности и диспозитивности регулирования акционерных правоотношений. Анализ законодательства Украины и других стран позволяет утверждать, что в рамках акционерных правоотношений преимущество должно принадлежать императивному их обеспечению.

Примером применения принципа диспозитивности является заключение акционерного договора, когда акционеры самостоятельно определяют ту конкретную модель поведения, которая, по их мнению, являются наиболее эффективной для удовлетворения корпоративных интересов.

Ключевые слова: акционер, акционерное общество, акционерный договор, юридическое лицо, корпорация, свобода договора, устав.

BONDARIEV E. M. SPECIFIC ISSUES OF MANDATORY NATURE AND DISCRETIONARY NATURE OF SHAREHOLDERS LEGAL RELATIONS' REGULATION

Specific issues of the correlation of mandatory nature and discretionary nature of shareholders legal relations' regulation have been researched. Based on the analysis of the legislation of Ukraine and other countries, the author has paid attention to the fact that priority should be given to their imperative provision in the framework of shareholders legal relations.

The conclusion of a shareholders' agreement is an example of applying the principle of discretionary nature, when the shareholders of one company independently choose the particular model of behavior for the implementation of their corporate rights. Such rights, in their opinion, are the most effective for corporate interests' settlement. However, while implementing this principle, it is necessary to observe the limits set by mandatory corporate norms.

Shareholders' agreement under national law is secondary in regard to the charter of a joint-stock company within the limits of mandatory-discretionary regulation of shareholders relations. Such an agreement as a form of manifestation of the discretionary regulation of shareholders relations cannot regulate those social relations that are mandatory regulated by the current legislation. It must comply with the requirements of the legislation, as well as with the by-laws adopted for their itemization.

Key words: a shareholder, joint-stock company, shareholders' agreement, legal entity, corporation, freedom of contract, statute.

ДО УВАГИ АВТОРІВ НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРАВО І БЕЗПЕКА»

Знайомимо з членами редколегії

Безпалова Ольга Ігорівна, головний редактор журналу, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри поліцейської діяльності та публічного адміністрування факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208739955>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/J-7221-2016/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-2886-695X>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=huon6wcAAAAJ>

Шатрава Сергій Олександрович, заступник головного редактора журналу, доктор юридичних наук, професор, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем забезпечення діяльності поліції Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/G-8140-2019/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0002-7072-961X>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=iq53330AAAAJ>

Редактори рубрики «Національна безпека та права людини»

Бакумов Олександр Сергійович, кандидат юридичних наук, доцент, проректор Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208863049>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0002-4003-1974>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=0iOKc54AAAAJ>

Гудзь Тетяна Іванівна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57209687279>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/J-7068-2016/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0002-6950-6136>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=eByw6IYAAAAJ>

Марчук Микола Іванович, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208860449>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0002-0217-478X>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=LXPfVvKkAAAAJ>

Россіхін Василь Васильович, доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, проректор з інноваційно-корпоративної роботи та адміністрування, заступник голови Вченої ради Харківського національного університету радіоелектроніки (Україна)

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/B-8663-2018/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-3423-8896>

Профіль у Google Академії – https://scholar.google.com/citations?user=_Ki4NSgAAAAJ

Редактори рубрики «Адміністративне право та поліцейська»

Пчелін Віталій Борисович, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/L-2114-2016/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0001-9540-9084>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=SaCwI3wAAAAJ>

Салманова Олена Юріївна, доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України завідувач кафедри адміністративного права та процесу факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57205713598>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0002-6376-1160>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=JOjVJmQAAAAJ>

Сокуренко Валерій Васильович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, начальник Головного управління Національної поліції в Харківській області (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57205147872>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/B-9017-2018/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0001-8923-5639>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=q3BW1MwAAAAJ>

Редактори рубрики «Протидія злочинності та боротьба з корупцією»

Абламський Сергій Євгенович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210260080>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/W-5094-2019/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-4716-3985>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=olrtlgUAAAAJ>

Ді Ронко Анна (Anna Di Ronco), доктор філософії в галузі кримінології, викладач кримінології на кафедрі соціології та заступник директора Центру кримінології Есекського університету (Великобританія)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57203505027>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/1655207/anna-di-ronco/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0001-7191-6161>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=2os--skAAAAJ>

Литвинов Олексій Миколайович, доктор юридичних наук, професор, заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-2952-8258>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=U00kfcUAAAAJ>

Марковська Анна (Anna Markovska), доктор філософії, керівник магістратури з кримінології, заступник декана факультету гуманітарних і соціальних наук Університету Англія Раскін (Сполучене Королівство)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55928777100>

Орлов Юрій Володимирович, доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права і кримінології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-1981-0794>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=Xi0dUWgAAAAJ>

Серджи Анна (Anna Sergi), доктор філософії в галузі соціології та кримінології Есекського університету (Сполучене Королівство)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=55834830800>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/K-5571-2019/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0001-9995-117X>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=pllfs2sAAAAJ>

Стащак Микола Володимирович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208739352>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-2517-0041>

Профіль у Google Академії – https://scholar.google.com/citations?user=uNKT_HQAAAAJ

Степанюк Руслан Леонтіївич, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики та судової експертології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210256775>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/3273552/ruslan-stepaniuk/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0002-8201-4013>

Профіль у Google Академії – https://scholar.google.com/citations?user=O_AtYUAAAAJ

Шендрик Владислав Володимирович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, завідувач кафедри оперативно-розшукової діяльності та розкриття злочинів факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210809707>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0002-8967-7223>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=Y07vi1oAAAAJ>

Ягер Матіаш (Matjaž Jager), доктор філософії, професор кримінології Інституту кримінології Люблянського університету (Словенія)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=27067643200>

Редактори рубрики «Емпіричне правознавство»

Бугайчук Костянтин Леонідович, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/I-5612-2016/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-2429-5010>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=yWMnC58AAAAJ>

Ван Дайне Петрус (Van Duynе, Petrus C.; Petrus C. Van Duynе), доктор філософії, професор в Утрехтському університеті (Нідерланди)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6603111596>

Клочко Маріанна Аркадіївна, доктор філософії в галузі соціології Університету штату Огайо (США)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=14066281600>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-4754-2838>

Россіхіна Галина Володимирівна, доктор юридичних наук, професор кафедри державно-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (Україна)

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/B-8673-2018/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0001-8436-049X>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=b7NBejkAAAAJ>

Сердюк Олексій Олександрович, кандидат соціологічних наук, доцент, заступник завідувача науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56857350300>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/I-5924-2016/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0002-5733-6432>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=PCSAAdYAAAAJ>

Фон Лампе Клаус (Klaus von Lampe), доктор філософії в галузі кримінального права та кримінології Берлінської школи економіки та права (Німеччина)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=8564861300>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/K-4472-2012/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0001-8706-3319>

Щербаковський Михайло Григорович, доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57210265021>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0002-8413-9311>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=GyWPjV4AAAAJ>

Редактори рубрики «Юридична психологія»

Барко Вадим Іванович, доктор психологічних наук, професор, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії психологічного забезпечення Державного науково-дослідного інституту МВС України (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6701347377>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/Y-6884-2018/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-4962-0975>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=IZd0xqgAAAAJ>

Євдокімова Олена Олександрівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-4211-7277>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=--MpXdMAAAAAJ>

Михайлишин Уляна Богданівна, доктор психологічних наук, завідувач кафедри психології Ужгородського національного університету (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208076002>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=S3D-otsAAAAJ>

Федоренко Олена Іванівна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки та психології факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-4948-9524>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=ilslEYMAAAAAJ>

Швець Дмитро Володимирович, доктор юридичних наук, доцент, ректор Харківського національного університету внутрішніх справ

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208484751>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=2V6hDowAAAAJ>

Шевченко Лариса Олександрівна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0002-6117-9134>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=uCAqwmYAAAAJ>

Редактори рубрики «Реформування законодавства»

Джафарова Олена В'ячеславівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри поліцейської діяльності та публічного адміністрування факультету № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57209693214>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/AAG-1418-2019/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0003-4201-0218>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=VSV4kMEAAAAJ>

Мельник Костянтин Юрійович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри трудового та господарського права факультету № 2 Харківського національного університету внутрішніх справ (Україна)

Scopus author ID – <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57208034072>

Web of Science ResearcherID – <https://publons.com/researcher/J-7829-2016/>

ORCID ID – <https://orcid.org/0000-0002-8960-0234>

Профіль у Google Академії – <https://scholar.google.com/citations?user=HxYfDbQAAAAJ>

Сторінка редакції

Запрошення до співпраці

Шановні автори та читачі нашого журналу!

Прагнучи подальшого вдосконалення нашої спільної з Вами діяльності, ми продовжуємо вести окремий розділ журналу, де ми роз'яснюємо окремі аспекти щодо порядку подання матеріалів для публікації, значимість виконання встановлених у журналі вимог, висвітлюватимемо ті зміни, що відбуваються в редакційній політиці видання. Тим самим ми сподіваємося на досягнення більшого порозуміння з Вами, що сприятиме покращанню якості публікацій за результатами Ваших досліджень і водночас просуванню журналу у світовому інформаційному просторі.

Нагадаємо, що повністю порядок подання матеріалів для публікації було опубліковано в 1-му та 2-му номерах журналу за 2018 рік, а в електронному вигляді його оприлюднено на сайті журналу в розділі «Інформація для авторів» за постійним посиланням (<http://pb.univd.edu.ua/index.php/PB/information/authors>) у таких підрозділах: «Загальна інформація», «Рубрики журналу», «Періодичність видання», «Вимоги до подання», «Протидія плагіату», «Процедура рецензування», «Таблиця транслітерації», «Оформлення посилань», «Етика публікацій», «Зразок оформлення статті», «Вартість публікацій (редакційні збори)».

1. Ліцензія¹

Статті журналу «Право і безпека» поширюються на умовах Ліцензії Creative Commons Зазначення Авторства 4.0 Міжнародна (CC BY 4.0). Її умови (спрощений вигляд):

Можна вільно:

поширювати — копіювати і розповсюджувати матеріал у будь-якому вигляді чи форматі;

змінювати — реміксувати, трансформувати і брати матеріал за основу для будь-яких цілей, навіть комерційних.

Ліцензіар не може відкликати ці дозволи, поки Ви дотримуєтесь умов ліцензії;

на таких умовах:

зазначення авторства — Ви маєте вказати автора, розмістити посилання на ліцензію та вказати, чи було внесено зміни до твору. Ви можете зробити це у будь-який розумний спосіб, але так, щоб не створювати враження стосовно того, що ліцензіар підтримує чи схвалює Вас або Ваше використання твору;

без додаткових обмежень — Ви не можете висувати додаткові умови або застосовувати технологічні засоби захисту, що обмежують права інших на дії, дозволені ліцензією.

Повідомлення

Ви можете не дотримуватись умов ліцензії в частині, що стосується частин матеріалу, котрі знаходяться у суспільному надбанні, або коли ваше використання дозволене застосовними виключеннями та обмеженнями авторського права.

Не надається жодних гарантій. Ліцензія може не надавати всіх дозволів, необхідних для вашого використання матеріалу. Наприклад, інші права, такі як право на зображення особи, на приватне життя або особисті немайнові права, можуть обмежувати ваші можливості використовувати матеріал.

2. ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

Авторське право на наукові публікації завжди належить авторам. Ані журнал безпосередньо, ані Харківський національний університет внутрішніх справ як юридична особа – його засновник і видавець не претендують на таке право.

Журнал безпосередньо та Харківський національний університет внутрішніх справ як юридична особа – його засновник і видавець сприяють захисту порушених прав своїх авторів, пов'язаних із публікацією в журналі. Також Університет вживає попереджувальних заходів з метою недопущення опублікування в журналі матеріалів, які порушують принципи академічної доброчесності.

Журнал є виданням відкритого доступу, що означає, що всі публікації в повному обсязі безстроково розміщуються на його сайті відразу після виходу номера, доступ до них надається на безоплатній основі, якщо інше не обумовлено в ліцензійному договорі, що складається на вимогу автора.

¹ <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.uk>.

Автори попереджаються про те, що:

– електронна копія журналу безплатно розміщується на платформі «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського НАН України та в Національному репозитарії академічних текстів у разі відкритого (без грифа обмеження) доступу електронних копій видання, а за умови розповсюдження за передплатою розміщується повний бібліографічний опис та анотації до статей у відповідних номерах видань для формування реєстру академічних текстів;

– статті, вміщені в журналі, безплатно розміщуються у відкритому доступі на бібліотечному порталі Харківського національного університету внутрішніх справ, у репозитарії Університету (KhNUAIR) і в тих архівах відкритого доступу, в яких Університет зареєстрований;

– на веб-сайті періодичного видання можуть бути розміщені коментарі опублікованих матеріалів, надіслані читачами, а також рецензії на статті;

– у рамках заходів, які вживатимуться Університетом щодо включення видання до міжнародних наукометричних баз, репозитаріїв, каталогів тощо, усі опубліковані матеріали після виходу видання у світ за рішенням редакційної колегії можуть бути розміщені в мережі Інтернет згідно з вимогами цих баз, репозитаріїв, каталогів тощо.

Авторам дозволено розміщувати свої остаточні PDF-файли, які надаються журналом, на особистих сайтах або сайті своєї установи (організації), у профілях, в архівах тощо без порушення авторських прав інших осіб.

Авторське право на кожен випуск журналу в цілому як продукт видавничої діяльності належить видавцю.

3. ПОЛІТИКА ПРОТИДІЇ ПЛАГІАТУ

Для публікації в журналі приймаються лише оригінальні наукові статті, які містять нові наукові результати і не були опубліковані раніше. Як виняток, у спеціальному розділі можуть публікуватися рецензії на уже опубліковані праці або публікуватися оглядові чи науково-методичні матеріали, про що обов'язково зазначається в анотації до них.

Оригінальність наукових статей визначається насамперед тим, що робота не містить плагіату. Під **плагіатом** розуміють:

а) оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору (*Закон України «Про авторське право і суміжні права»*);

б) оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства (*поняття академічного плагіату, закріплене в Законі України «Про освіту»*).

Перевірки на наявність ознак плагіату в поданих для опублікування роботах організуються редколегією журналу і здійснюються:

а) шляхом виявлення текстових запозичень у представлених рукописах з використанням програмного забезпечення Unichack, Strikeplagiatism чи іншого і подальшої оцінки отриманих результатів відповідальними особами (спеціалістами-експертами);

б) під час рецензування статей.

Плагіат є недопустимим. Рукописи, в яких виявлено плагіат або текстові запозичення без посилань на першоджерело, відхиляються редакційною колегією назавжди чи до усунення недоліків. З метою запобігання плагіату науковці повинні виконувати такі мінімальні **рекомендації Міністерства освіти і науки України**:

1. Будь-який текстовий фрагмент обсягом від речення і більше, відтворений в тексті наукової роботи без змін, з незначними змінами або в перекладі з іншого джерела, обов'язково має супроводжуватися посиланням на це джерело. Винятки допускаються лише для стандартних текстових кліше, які не мають авторства та/чи є загальноживаними.

2. Якщо перефразування чи довільний переказ у тексті наукової роботи тексту іншого автора (інших авторів) займає більше одного абзацу, посилання (бібліографічне та/або текстуальне) на відповідний текст та/або його автора (авторів) має міститися щонайменше один раз у кожному абзаці наукової роботи, крім абзаців, що повністю складаються з формул, а також нумерованих та маркованих списків (в останньому разі допускається подати одне посилання наприкінці списку).

3. Якщо цитата з певного джерела наводиться за першоджерелом, в тексті наукової роботи має бути наведено посилання на першоджерело. Якщо цитата наводиться не за першоджерелом, в тексті наукової роботи має бути наведено посилання на безпосереднє джерело посилання («цитуються за: _____»).

4. Будь-яка наведена в тексті наукової роботи науково-технічна інформація має супроводжуватися чітким вказуванням на джерело, з якого взята ця інформація. Винятки припускаються

лише для загальновідомої інформації, визнаної всією спільнотою фахівців відповідного профілю. У разі використання в науковій роботі *тексту нормативно-правового акта* достатньо зазначити його назву, дату ухвалення та, за наявності, дату ухвалення останніх змін до нього або нової редакції.

Автори попереджаються, що вони несуть повну персональну цивільну відповідальність за автентичність змісту статей. Журнал може нести адміністративну відповідальність у порядку, визначеному щодо наукових фахових видань України, а також інші види відповідальності. З метою недопущення цього недобросовісні автори також попереджаються про те, що в разі сплати ними відповідного внеску за опублікування матеріалів такий внесок може бути повернутий лише частково, у розмірі 50 відсотків платежу за опублікування.

Додаткову інформацію з питань протидії плагіату в публікаціях журналу можна знайти на сайті видання.

4. ІНФОРМАЦІЯ ЩОДО ПРОЦЕДУР РЕЦЕНЗУВАННЯ

Матеріали, що надійшли до редколегії, вивчаються відповідальним членом редколегії, після чого направляються рецензенту для сліпого рецензування разом із висновком за результатами перевірки на наявність текстових запозичень.

Рішення про подальшу долю поданих матеріалів за результатами першого сліпого рецензування приймає відповідальний член редколегії. Статтю може бути прийнято, направлено автору на доопрацювання чи відхилено. За необхідності може бути здійснено додаткове зовнішнє рецензування (друге сліпе рецензування) чи рецензування членом редколегії.

Остаточне рішення про включення публікації до матеріалів чергового номера ухвалює редакційна колегія.

Інформацію про проходження відповідних процедур автор отримує через сервіси сайту на платформі OJS.

5. СТРУКТУРА ОСНОВНОГО ТЕКСТУ СТАТЕЙ

Структура тексту **оригінальної статті як теоретико-практичного дослідження** має містити такі елементи, назви яких виділяють на початку жирним шрифтом:

5.1. Постановка проблеми – постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

5.2. Стан дослідження проблеми – аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення цієї проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; *простий перелік прізвищ науковців не допускається*;

5.3. Мета і завдання дослідження – формулювання мети, цілей статті (постановка завдання); *метою дослідження не може бути дослідження саме по собі, має бути вказано на досягнення певного наукового результату, який буде отримано в процесі дослідження*;

5.4. Наукова новизна дослідження – нові знання, які планується отримати під час цього дослідження;

5.5. Виклад основного матеріалу – виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

5.6. Висновки – висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі; *вони мають бути органічно пов'язаними з назвою, метою та завданнями, проголошеною новизною дослідження*.

Експериментальне дослідження повинне мати частково інші елементи замість Викладу основного матеріалу, а саме: **Матеріали та методи досліджень, Результати досліджень, Обговорення результатів**.

Структура тексту **оглядової статті** може бути іншою.

Редагування *С. С. Тарасової, М. В. Цветкової-Верніченко, Т. Д. Мельник*
Внесення правок *С. В. Гончарук, Ю. І. Гекової*
Комп'ютерне верстання *А. О. Зозулі*
Переклад анотацій англійською *Л. О. Осятинської*
Дизайн обкладинки *Н. М. Круглик, І. В. Зозулі, П. О. Білоуса, І. Є. Єсіної*

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 23376-13216 ПР від 24.05.2018.

Підписано до друку 24.09.2019. Формат 60х84/8.
Ум. друк. арк. 9,8. Тираж 50 прим. Зам. № 2019-29.

Адреса редакції, видавця та виготовлювача:
Харківський національний університет внутрішніх справ
просп. Льва Ландау, 27, Харків, 61080;
тел. (057) 73-98-168, факс (057) 73-98-181;
адреса електронної пошти: pb.hnuvs@ukr.net; сайт: <http://pb.univd.edu.ua>.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.